

Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

DOKTORI (Ph.D.) ÉRTEKEZÉS

dr. Mohos Mária

Pécs, 2005

Földtudományok Doktori Iskola

A Rábától a Muráig
A magyar-szlovén határtérség történeti-földrajzi
vizsgálata

Ph.D. értekezés

dr. Mohos Mária

Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földrajzi Intézet
Pécs, 2005

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. A kutatás célja és módszerei.....	5
2.1. A kutatás célja.....	5
2.2. Kutatási módszerek és források.....	5
3. A vizsgált terület bemutatása.....	8
3.1. Vendvidék.....	12
3.2. Az Őrség.....	12
3.3. Hetés.....	14
4. A határmenti területek a szakirodalomban.....	18
4.1. A határmentiség kérdése a nemzetközi szakirodalomban.....	18
4.2. A szlovén-magyar határtérség a magyar nyelvű szakirodalomban.....	21
5. A vizsgált terület jellegzetességei 1910-ben.....	30
5.1. A városok.....	30
5.2. A falvak.....	43
6. A térség életét befolyásoló történelmi események és folyamatok az első világháborútól a 20. század végéig.....	57
6.1. Új határok – új államok.....	59
6.2. A közigazgatás megváltozása a határ két oldalán.....	65
6.3. Földreform és kolonizáció a Muravidéken.....	69
6.4. Újból magyar igazgatás alatt a Muravidék (1941–1944).....	79
6.5. Két „baráti állam” keretei között.....	81
6.5.1. A magyarországi térség.....	81
6.5.2. Jugoszlávia keretei között.....	85
6.5.3. Jugoszlávia felbomlásának előzményei és hatása a határtérségre.....	87
7. A magyar–szlovén határmenté a 20. század végén.....	89
7.1. A városok.....	91
7.2. A falvak.....	95
8. Kisebbségek a határ mentén.....	119
8.1. Magyarok Szlovéniában.....	121
8.2. Szlovének Magyarországon.....	127
8.2.1. A népesség számának és összetevőinek alakulása.....	128
8.2.2. A népesség szerkezete.....	130
8.2.3. A népesség gazdasági aktivitása és foglalkozási szerkezete.....	137
8.2.4. A lakosság életkörülményei.....	139

1. Bevezetés

Magyarország és a szomszédos országok kapcsolatrendszere a 20. század végén a világpolitikai és európai folyamatok következtében gyökeresen átalakult. Az átalakulás során a határtérségek szerepe megváltozott, a korábbi, az ország bel-sejétől mesterségesen elzárt perifériák az innovációk fogadóivá és közvetítőivé váltak.

A megváltozott politikai és gazdasági helyzet a határtérségek kutatására is ösztönzően hatott. A MTA RKK pécsi, győri, miskolci, debreceni, békéscsabai munkatársai, a felsőoktatási intézményekben dolgozó geográfusok az 1980-as évek közepétől vizsgálják a közelükben lévő határtérségeket. A kutatások kezdetben a határ magyarországi oldalán lévő tájak, települések jellegzetességeit tárták fel, az utolsó évtizedben pedig megszorodtak a határokon átnyúló, valamint a szomszédos országok kutatóinak együttes részvételével lebonyolított vizsgálatok. Ez utóbbiak sorába tartozik az Európai Unió 5-ös keretprogramja által támogatott nemzetközi kutatás (Changing Borders, Changing Identities), amelynek vezetője Ulrike H. Meinhof. A program célja az egykori vasfüggöny mentén fekvő volt szocialista és nem szocialista országok határtérségeiben lévő település-párok vizsgálata, annak bemutatása, hogy a zárt, szigorúan őrzött hatás mit jelentett az egyik, és mit a másik oldalán élő emberek számára. A mindennapokban „...a határ hol ellenséges és félelmetes, hol szelídebb és barátságosabb arcai, valamint a határhoz való fokozatos alkalmazkodás stratégiái nyomon követhetők...” (VÁRADI M. M. 2002).

Ebből a kutatási programból kimaradt a volt magyar–jugoszláv határ teljes hossza. Valószínűleg az Európai Unióból nézve nem látszott, hogy rövidebb ideig ugyan, de ez a határ is vasfüggöny jellegű volt. A két ország kapcsolatára akkor nem a barátság és a jószomszédság volt a jellemző, a jugoszláviai magyarok és a magyarországi szerbek, horvátok, szlovének, sokacok, bunyevácok

nem szívesen vállalták etnikai hovatartozásukat. Később a magyar–jugoszláv viszony javulása elősegítette az 1980-as évekig hazánkból kifelé, majd a Jugoszláviából hozzánk irányuló bevásárlóturizmust.

Új korszak kezdődött az 1990-es évtizedben, amikor Jugoszlávia felbomlása következtében a két ország határa magyar–szlovén, magyar–horvát, és magyar–(kis)jugoszláv határszakaszokra darabolódott. A történelem folyamán először önálló állammá vált Szlovénia és Magyarország között jószomszédi kapcsolat alakult ki. A közös határszakasz összekötő kapoccsá vált, és a délszláv háború kirobbanása után gazdasági, politikai és stratégiai szempontból is felértékelődött. Ezen kedvező változások azonban nem szüntették meg azt a szimbolikus belső határt, amely a korábban zárt határmenti sávot az ország többi részétől elválasztotta.

Amikor Ausztria 1995-ben az Európai Unió tagja lett, az osztrák–magyar és az osztrák–szlovén határszakasz az EU külső határává vált. Ez a változás lehetővé tette, hogy az említett két határtérség részesüljön a Phare Credo program által nyújtott támogatásokból.

A zárt határok nyitottá válásának utolsó lépése az volt, amikor Magyarországot és Szlovéniát 2004-ben egyszerre vették fel az Európai Unióba, így megteremtődött a magyar–osztrák–szlovén eurorégió kialakításának lehetősége.

2. A kutatás célja és módszerei

2.1. A kutatás célja

Dolgozatomban Magyarország legrövidebb, 102 kilométer hosszú határszakaszának két oldalán a 20. században jellemző folyamatok, jelenségek vizsgálatára vállalkozom. Munkám során az alábbi kérdésekre keresem a választ:

- Milyen gazdasági, társadalmi, kulturális vonások jellemezték a vizsgált térséget a határ kijelölése előtt?
- Hogyan zajlott a határszakasz kijelölése?
- Milyen hatással volt a határ közelsége a közvetlenül mellette lévő települések népességének életére?
- Az idők során hogyan befolyásolta a két szomszédos állam kapcsolatának alakulása a határmenti térség életét?
- Miként alakult a szomszéd országba került kisebbség helyzete?
- A 20. század végén milyen eltérések és azonosságok figyelhetők meg a határszakasz két oldalán?
- Tud-e reagálni és milyen módon a határtérség lakossága a megváltozott körülményekre és az új kihívásokra?

2.2. Kutatási módszerek és források

Munkám során hivatalos adatbázisokat használtam fel, valamint saját adatgyűjtést is végeztem. A hivatalos adatbázis hazai gerincét a KSH által kiadott népszámlálási kötetek (1910, 1920, 1930, 1941, 1990, 2001), valamint Vas és Zala megye statisztikai évkönyvei, helységnévtárak és tematikus statisztikák képezték. A szlovéniai adatbázis az 1991. és a 2002. évi szlovén népszámlálásra, az Atlas Slovenie 1992-ben, a National Atlas of Slovenia (továbbiakban NAS) 2001-ben megjelent kötetére, a Statični urad Rs. – Popis 2002 számítógépes hálózaton¹ elérhető oldalaira, valamint helyi kiadványokra alapozódik.

¹ <http://www.sigov.si/zrs/eng/index.html>

A vizsgált szlovéniai falvakról nem állnak rendelkezésre részletes adatok. A szomszéd országban egy évvel a magyarországi után zajlott le a népszámlálás, amelyből még csak a népességszám, a korszerkezet, az anyanyelvi és vallási adatok hozzáférhetők. Sajnos azonban ezek sem a hazai, vagy az uniós szakmai logika alapján készültek, s ezért nem végezhetők el a részletes elemzések. A szlovén statisztikai adatok nem településekre vonatkoznak, hanem közigazgatási egységekhez, „községekhez” igazodnak. (Ez a magyar adatszolgáltatásban a régebbi járás, a nagyközségi tanácsai vagy a jelenlegi kistérségi struktúrához áll formailag a legközelebb.) Így a szlovén adatok a községet alkotó települések összesített, vagy átlagolt értékei. A vizsgált terület települései a népszámlálás idején (2002-ben) nyolc közigazgatási egységhez tartoztak. A falvak közül csak a határ mellett fekvő, tiszta szlovén lakosságú Kebele/Kobilje alkotott egyedül községet is, így a községi statisztikai adatok csak rá vonatkoznak részletesen.

Dolgozatomban még Hodos és Dobronak községi adatait használhattam fel. Hodos Kapornakkal alkot önálló községet, Dobronakhoz Zsitkóc és a szlovén lakosságú, de nem határmenti Strehovci tartozik. Lendva Községet a várossal együtt 23 település alkotja, közülük nyolc képezi jelen elemzés tárgyát. A disszertációban vizsgált további tíz falu Moravske Toplice, Šalovci, Gornji Petrovci és Kuzma Községekben van, melyek adatait nem tudtam felhasználni (1. sz. melléklet). A fenti okok miatt a szlovéniai adatbázis kibővítésére kérdőíves felmérést végeztem, melynek segítségével a hivatalos forrásokban nem szereplő, de a következtetések levonásához szükséges információkhoz jutottam. (2. sz. melléklet). A kérdőív összeállításban a Miskolcon működő Ökológiai Intézet által készített és Molnár Judittal közösen módosított kérdéssort használtam fel.

Az első kérdőíves felmérés a szlovéniai határmenti magyarlakta településekre irányult, amelyekben a polgármesterek szolgáltatott adatokat. A huszonekét kérdőívből, azonban csak hét volt értékelhető, azok is csak részlegesen. A felmérés során azt tapasztaltam, hogy Szlovéniában a községi közigazgatás mi-

att a falvakban és a Községek központjában nem tudnak részletes települési adatokat szolgáltatni. A felmérés sikertelenségének másik oka a nyelvi akadály volt, a magyarok lakta falvakban gyakran szlovén a település vezetője, illetve a szakapparátus tagjai még a nemzetiségileg vegyesen lakott területen sem beszélnek a magyar nyelvet.

Az második felmérés a magyar–szlovén vasútvonal által érintett településekben készült a polgármesterek megkérdezésével. A terepbejárásokat és adatgyűjtéseket az OTKA T 02669 sz. pályázat támogatásával végeztem el.

Másodlagos forrásként Kovacsics József, Kovács Attila és Varga Sándor hivatkozott műveiben szereplő adatokat használtam fel, melyek levéltári kutatások eredményei.

Az összegyűjtött statisztikai adatok felhasználásával táblázatokat, ábrákat és tematikus térképeket készítettem, melyek a térségben kialakult jelenségek és folyamatok bemutatását szolgálják. Az említett adathiány miatt nem szerepelnek a 2001-es térképeken a szlovén oldal falvai.

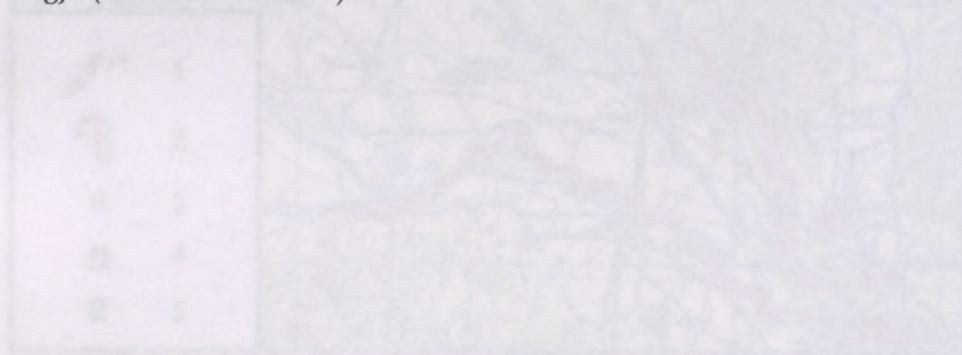

3. A vizsgált terület bemutatása

A vizsgált területet a magyar-szlovén határral érintkező települések csoportja alkotja a határ mindkét oldalán, összesen 43 falu (22 szlovéniai, 21 magyarországi), valamint három olyan város – Lendva, Lenti, Szentgotthárd –, melyek életében az utolsó nyolc és fél évtizedben az országhatár közelsége meghatározó volt (1. és 2. ábra). A történelem folyamán kialakult kapcsolatrendszer miatt került be a vizsgálatba a szlovéniai területről Dobronak–Lendvavásárhely, amely mezővárosként, oktatási és egyházi központként a határ által kettészakított hat kisebb hetési település mindennapjaiban játszott fontos szerepet.

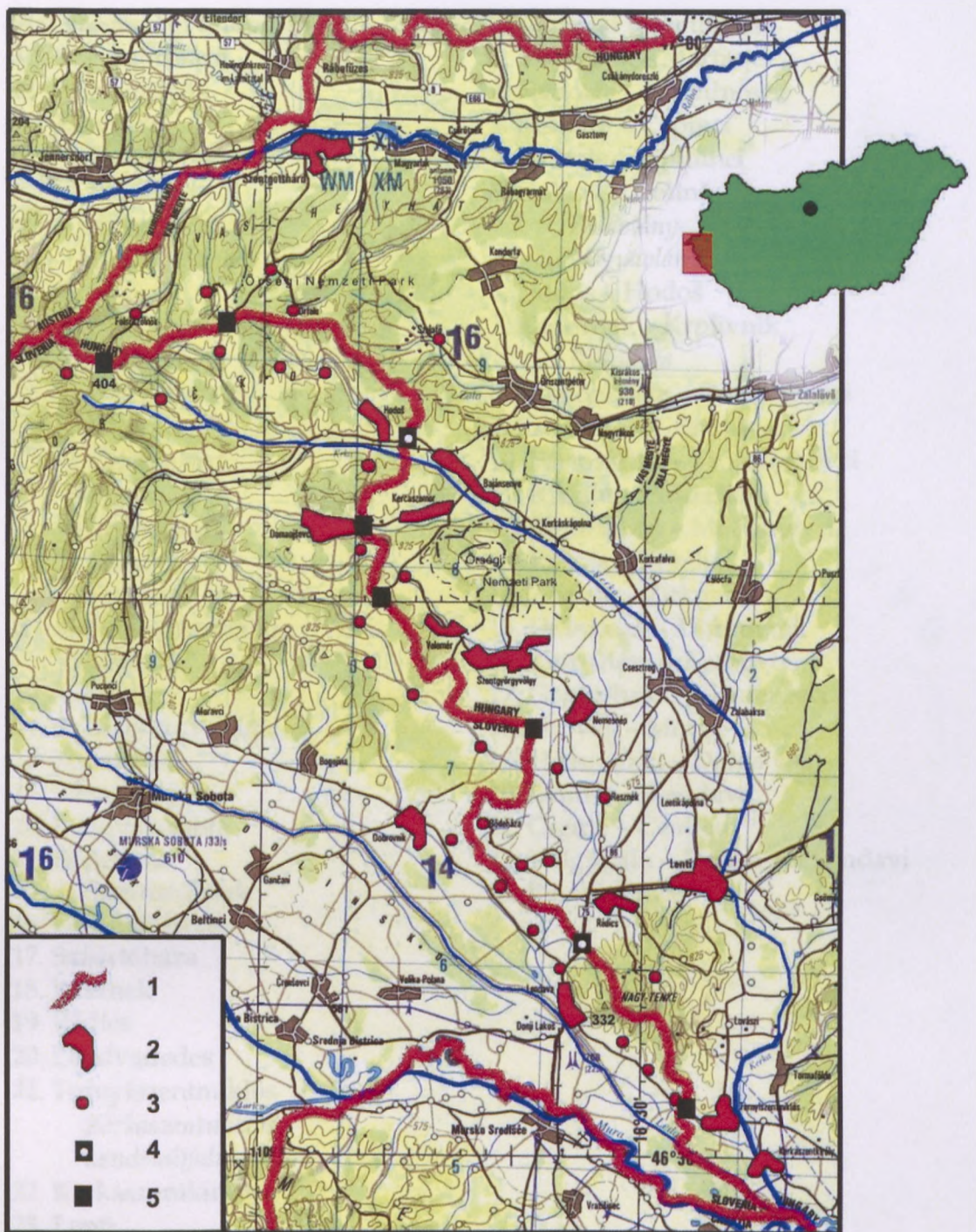
A vizsgált területet északon a Rába, délen a Mura határolja. Magyarország tájainak rendszertani felosztása szerint a települések a Nyugat-Magyarországi-peremvidékből, a Rába-völgy egy rövid szakaszán és a Vasi-hegyhát (3. 1. 32.) jelentős részén, valamint a Nyugat-Zalai-dombságból (3.4.1.), a Felső-Zala-völgy (3.4.11.) egy szakaszán, a Kerka-vidék (Hetés, 3.4.12.) és a Mura-balparti sík (3.4.31.) egy kis részén helyezkednek el (MAROSI S. – SOMOGYI S. 1990).

A történeti–néprajzi tájbeosztás szerint a vizsgált települések a Vendvidék, az Őrség és a Hetés területén vannak, a mai országhatár mindhárom tájat kettévágja (MOHOS M. 2001).

1. ábra. A magyar-szlovén határterület. 1 = országhatár, 2 = lendvai nagyközségi terület, 3 = Lendva, 4 = szlovéniai határvédelmi hely, 5 = magyar-szlovén határvédelmi hely

1. ábra: A magyar-szlovén határtérség. 1 = országhatár, 2 = település nagyobb belterülettel, 3 = település, 4 = nemzetközi határátkelőhely, 5 = magyar-szlovén határátkelőhely

Magyarországi települések:

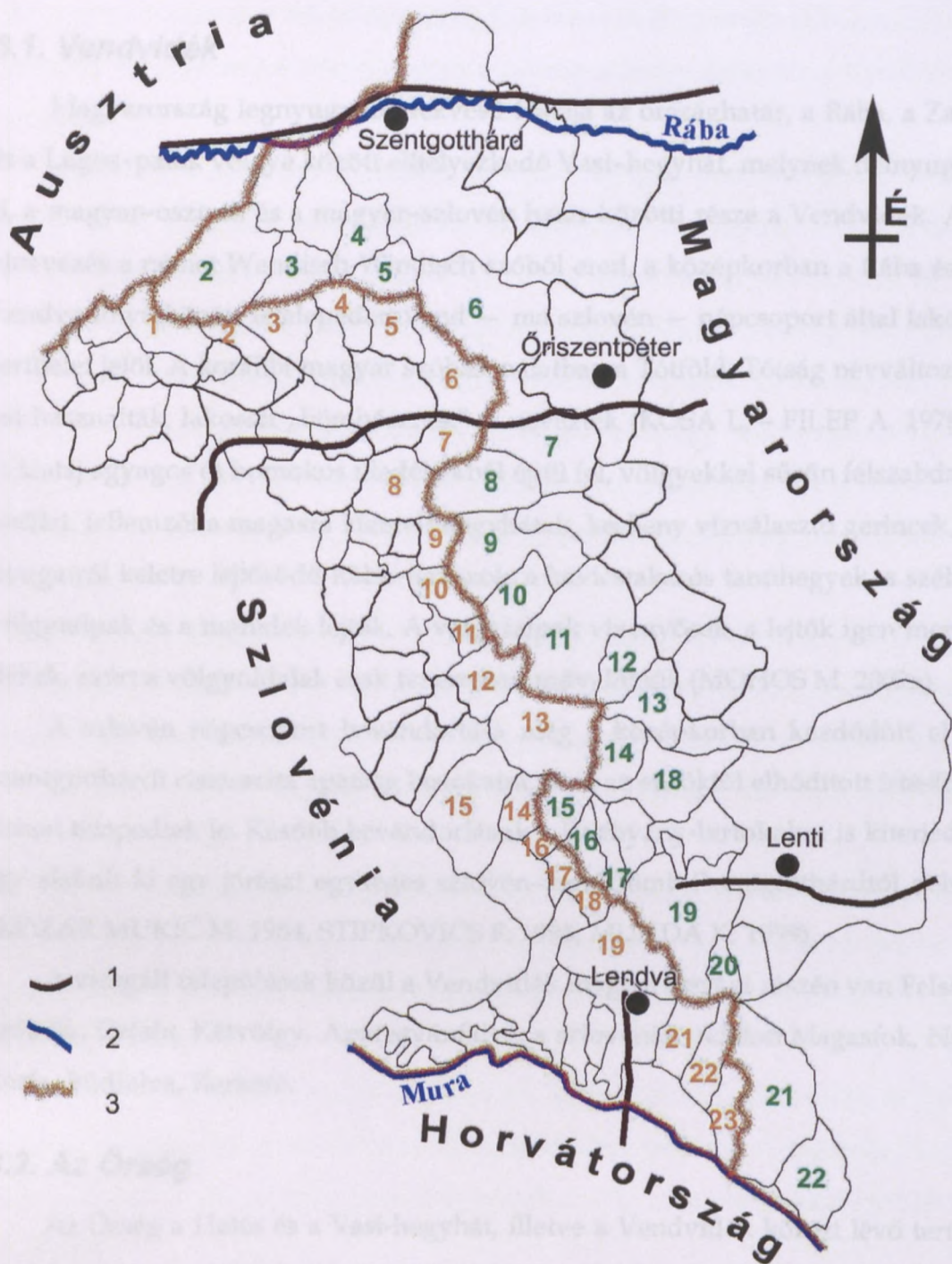
1. Szentgotthárd
2. Felsőszölnök
3. Kétvölgy
Permise
Ritkaháza
4. Apátistvánfalva
Újbalázsfalva
5. Orfalu
6. Szalafő
7. Bajánsenye
Dávidháza
Kotormány
Órbajánháza
Senyeháza
8. Kercaszomor
Kerca
Szomoróc
9. Magyarszombatfa
Gödörháza
10. Velemér
11. Szentgyörgyvölgy
12. Márokföld
13. Nemesnép
14. Lendvajakabfa
15. Bödeháza
Szentistvánlak
16. Gáborjánháza
17. Szíjártóháza
18. Resznek
19. Rédics
20. Lendvadedes
21. Tornyiszentmiklós
Kerkaszentmiklós
Lendvaújfalu
22. Kerkaszentkirály
23. Lenti

Szlovéniai települések:

1. Magasfok – Martinje
2. Nádorfa – Neradnovci
3. Kerkafő – Čepinci
4. Büdfalva – Būdinci
5. Dolány – Dolinč
Kisdolány
Nagydolány
6. Hodos – Hodoš
7. Kapornak – Krplivnik
Bükallyja
8. Domonkosfa – Domanjševci
9. Szerdahely – Središče
10. Pártosfalva – Prosenjakovci
11. Kisfalu – Pordašinci
12. Szentlászló – Motvarjevci
13. Kebele – Kobilje
14. Zsitkóc – Žitkovci
15. Dobronak – Dobrovniki
16. Kámaháza – Kamovci
17. Göntérháza – Genterovci
18. Hídvég – Mostje
19. Hosszufalu – Dolga vas
20. Lendva – Lendava
21. Csente – Čentiba
22. Völgyifalu – Dolina pri Lendavi
23. Pince – Pince

2. ábra: A vizsgált települések
1 = szőlőtermelés, 2 = juhászkis, 3 = szőlőtermelés

2. ábra: A vizsgált települések.
1 = vasútvonal, 2 = folyó, 3 = államhatár

3.1. Vendvidék

Magyarország legnyugatibb fekvésű kistája az országhatár, a Rába, a Zala és a Lugos-patak völgye között elhelyezkedő Vasi-hegyhát, melynek délnyugati, a magyar-osztrák és a magyar-szlovén határ közötti része a Vendvidék. Az elnevezés a német Wendisch-Windisch szóból ered, a középkorban a Rába és a Lendva folyó között letelepedett vend – ma szlovén – népcsoport által lakott területet jelöl. A korábbi magyar szóhasználatban a Tótföld, Tótság névváltozatot használták, lakosait „bömhécznek” is nevezték (KÓSA L. – FILEP A. 1978). A kistáj agyagos és homokos üledékekből épül fel, völgyekkel sűrűn felszabdalt terület. Jellemzői a magasra kiemelt hegyhátak, keskeny vízvásztó gerincek, a nyugatról keletre lejtősödő Rába-teraszok, a kavicstakarós tanúhegyek, a széles völgytálpak és a meredek lejtők. A völgytálpak vizenyősek, a lejtők igen meredek, ezért a völgyoldalak csak teraszosan művelhetők (MOHOS M. 2002a).

A szlovén népcsoport bevándorlása még a középkorban kezdődött el a szentgotthárdi cisztercita apátság birtokaira, ahol az erdőktől elhódított irtásföldeken telepedtek le. Később bevándorlásuk a Batthyány-birtokokra is kiterjedt, így alakult ki egy jórészt egységes szlovén-vend tömb Szentgotthárdtól délre (KOZAR MUKIČ M. 1984, STIPKOVICS F. 1994, MUNDA K. 1999).

A vizsgált települések közül a Vendvidék magyarországi részén van Felsőszölnök, Orfalu, Kétvölgy, Apátistvánfalva, a szlovéniai oldalon Magasfok, Nádorfa, Büdfalva, Kerkafő.

3.2. Az Őrség

Az Őrség a Hetés és a Vasi-hegyhát, illetve a Vendvidék között lévő terület. Megnevezése inkább történeti-néprajzi, mint tájféldrajzi jellegzetességeken alapul. Természeti adottságairól elmondható: jórészt rossz vízgazdálkodású agyagos üledékekből épült fel, völgyekkel felszabdalt, szántóföldi növénytermelésre kevésbé alkalmas terület. Éghajlata viszonylag hűvös, csapadékos, a 200

-300 méter tengerszint feletti magasságú dombok jórészt erdővel borítottak. A vizenyős völgyek miatt települései és a mezőgazdasági termelés a dombháton alakult ki.

Az Őrség a magyarság szállásterületének nyugati peremén letelepített, a gyepút őrző, katonai szervezetben élő és igazgatási autonómiával rendelkező népcsoport területének megnevezése. Két része ismert: a ma Ausztriához tartozó Felső-Őrség (Felsőőr/Oberwart központtal) és a magyar-szlovén határ által kettévágott Alsó-Őrség, amelynek legjelentősebb települése Őriszentpéter. Az Őrség területéhez 18 település tartozott, melyek nevét egy 1463. évi határjárásból ismerjük. Az itt lakók határőrizeti feladatokat a tatárjárástól láttak el, azután a várépítések miatt jelentőségük csökkent, de kiváltságukat még századokon át megőrizték.

A területet Zsigmond király 1391-ben Sárói Lászlónak adományozta, majd az Újlakiak birtokolták, 1525-től pedig a Batthyányak németújvári uradalmának része. Lakói magyarok, a reformáció idején nagyrészt a kálvini, kisebbik hányadukban az ágostai irányzathoz csatlakoztak, s vallásukat az ellenreformáció idején is megőrizték.

Az Őrség gazdasági életére a természeti adottságok miatt a fakitermelés, famegmunkálás, a fazekasmesterség, a nagyállattartás és a bakhátas művelés volt a jellemző. Állataikat főként Őriszentpéter, Szentgotthárd, Graz és Bécs vásárain értékesítették.

A völgyek által erősen felszabdalt alacsony dombsági tájon sajátos településhálózat alakult ki: a szerek laza halmazából álló apró- és törpefalvak, amelyek a Hetéshez hasonlóan nem rendelkeztek önálló intézményekkel (MOHOS M. 2002b).

Az őrségi falvak csoportjába tartozik a határ szlovéniai oldalán: Hodos, Kapornak, Domonkosfa, Szerdahely, Pártosfalva, Kisfalu, Szentlászló; a ma-

gyarországi területen: Szalafő, Bajánsenye, Kercaszomor, Magyarszombatfa, Velemér.

3.3. Hetés

A Lendva és a Kerka közötti, északról az Alsó-Örség, délről a Tenke tönkje által határolt terület a Hetés. Ezen a tájon a települések 165–168 méter tengerszint feletti magasságon alakultak ki, határukban kevés volt a szántó, sok a rét és a legelő, az ártéri erdő, valamint a mocsaras-lápos terület. A hagyomány szerint a Hetés megnevezés eredetileg hét olyan községet jelölt, amelynek nevében háza volt az utótag: Gálháza, Pálháza, Nyakasháza, Sziggyártóháza, Gáborjánháza, Bödeháza, Göntérháza (KISS L. 1980).

A Hetéssel, mint néprajzi tájjal, foglalkozó szerzők a gazdálkodás, a háziipar, a népi építészet, a szokások és hagyományok, valamint a népviselet alapján alapvetően a Lendva és a Kerka folyók között, a fentieknél jóval több települést soroltak Hetés területéhez.

A két folyó közötti területnek két, egymástól elkülönülő része van. A „Belső” Hetés a Bukovnica-patak és a Kebele-patak közötti kisebb egység, amelyhez egy V-alakú sáv kapcsolódik: a „Külső” Hetés. A két részt a patakok völgyei és a mellettük húzódó erdősáv választották el.

A földrajzi adottságok kicsi területű, kis népességű falvak kialakulását tették lehetővé, s egy sajátos „hetési” fejlődést eredményeztek, amelyben a korlátozott belső lehetőségek miatt alapvető jelentőségűek lettek a külső kapcsolatok (MOHOS M. 2002c). A kicsi falvak egyházi, közigazgatási központja, életük szervező „centruma” Dobronak volt.

A vizsgált terület szlovéniai része a Muravidéken fekszik, amely a szlovén állam keleti vidéke a Mura, valamint Ausztria és Magyarország között. A határ szlovéniai oldalán az északi, erősen tagolt dombság neve Goričko, a déli sík terület a Dolinsko. (A továbbiakban ez utóbbi területet a történeti-közigazgatási

kapcsolatok, valamint a magyar anyanyelvűek többsége miatt Lendva-vidéknek nevezem.) A magyar–szlovén határ által kettévágott legdélebbi terület a féloldalasan kiemelt kavicstakarós tanúhegy magyar megnevezése Tenke, a határ másik oldalán Lendva-hegy (NAS p. 81). A Tenke–Lendva-hegy települései Szlovéniában: Csente, Völgyifalu, Pince, a határ magyarországi oldalán: Lendvadedes.

A terület északi része vízben, csapadékban bővelkedő, mérsékelten hűvös, szubalpin éghajlatú, erősen felszabdalt, eróziós–deráziós dombság, amelyet túlnyomórészt gyenge termőképességű pszeudoglejes barna erdőtalaj, a völgyek talpán réti öntéstalaj borít. A talajok mezőgazdasági potenciálja a kedvezőtlen vízgazdálkodás, a nehéz művelhetőség miatt kicsi. A domborzati és a talajadottságok következtében az erdősültség a magyarországi átlag többszöröse, a szántóföldek aránya a hazai átlag alatt marad. Természetes növénytakarója szubmontán bükkös, áfonyás erdei fenyves, elegyes tölgyes. Az évi középhőmérséklet $8\text{--}9^{\circ}\text{C}$, az évi csapadékmennyiség 800 milliméter feletti, az évi napfénytartam 1800 óra.

A vizsgált terület déli része — a Lendva folyó és a Kerka között — mérsékelten hűvös, mérsékelten nedves, eróziós–deráziós völgyekkel gyengén tagolt alacsony dombvidék, amely a feltöltött síkság jellegű fiatal süllyedéket (Lenti-medence) keretezi. A csapadék mennyisége 800 milliméter körüli, az évi középhőmérséklet $9\text{--}9,5^{\circ}\text{C}$, a napsütéses órák évi átlaga 1850 óra. Ez a táj — Hetes, Lenti-medence — kissé melegebb, mint az északi dombsági terület.

Itt is domináns a pszeudoglejes barna erdőtalaj és a vízfolyások mentén a réti öntéstalaj. Növényzetében a jegenye-erdei fenyő, valamint a bükkössel elegyes gyertyános tölgyesek jellemzők a dombsági és a völgyi-medencei térszinteken is, a folyók mentén ártéri ligeterdőkkel kiegészülve. Az erdősültség aránya kisebb, a szántók aránya nagyobb, mint az északi dombsági területen.

A kedvező, délies kitettségű lejtőkön a Tenke-Lendva-hegy magyarországi és szlovéniai oldalán, valamint Goričko déli peremén (Felsőhegy, Borshegy, Paphegy, Dobronaki-hegy) jellemző a szőlőtermesztés.

A szlovéniai besorolás szerint a Maribor-Sloveska Bistrica-Brežice vonaltól keletre lévő területre a kelet-szlovéniai kontinentális klíma jellemző, így Goričkora és Lendvavidékre is. Az évi középhőmérséklet és a csapadékmennyiség tekintetében hasonló eltérések tapasztalhatók a dombság és a síkság között, mint a magyarországi oldalon (NAS p. 59, 61, 64).

A mezőgazdasági termelés szempontjából Lendvavidéken kedvezőbbek a feltételek, a Mura és a Lendva szabályozása tette lehetővé a szántók arányának növekedését (TÓTH G. 2003).

A vizsgált területet vízhálózata sűrű. A vízfolyások kisebb hányada a Rába – Szölnöki-patak, Hársas-patak, Huszári-patak –, többsége a Mura felé folyik: Lendva, Kebele-patak és Kerka. A magyar-szlovén határ a Rába és a Mura vízválasztóján húzódik.

Gazdasági jelentőségű a vizsgált terület déli részén a határ mindkét oldalán a kőolaj, a földgáz, a termálvíz, agyag és kavics. A kimerülőben lévő Lováski-környéki szénhidrogén-előfordulás a vizsgált nyugat-zalai településekre csak közvetett hatást gyakorolt. A Mura-menti kőolajtelepek kitermelése a térségben lévő települések életét pozitív és negatív módon is befolyásolta.

A gyógyvízzé minősített termálvizet Lentiben és Lendván már sikeresen hasznosítják, Szentgyörgyvölgyön és Reszneken még felhasználásra vár (LOVÁSZ GY. 1986, GYURICZA L. 1999).

A térség mindkét országban periférikus helyzetű. Közlekedésföldrajzi szempontból két fontos forgalmi folyosó közötti „árnyékszónában” van. Észak felé, a Rába-völgyben futó 8. számú főúttal a 86. számú, a Balatonnal a 75. számú másodrendű út köti össze. A két jó minőségben kiépített útvonal Rédics határában találkozik. A határ magyar oldalán alsóbbrendű utakon van kapcsolat a

Rábától a Muráig, több útirányban autóbuszok is járnak. A szlovéniai határtérség közlekedési hálózata is nagyon fejletlen. A goričkoi települések évszázadok alatt kiépült, a keletre futó vizek völgyeiben működött közútjai közül többön az új határátkelőhelyek miatt megindult a forgalom, de ez jelenleg elsősorban államközi kapcsolatot jelent. Bár az utak állapota jobb, mint a magyar oldalon, de fő forgalmúak vezetése egyértelműen a térségből nyugati irányba (Muraszombat, Ptuj felé) tart. A határ vonalát követő, korábban nem létezett észak-déli úton a domborzati viszonyok miatt – jó minősége ellenére – rendkívül nehéz a közlekedés. Ez a nyomvonal-vezetés az egyik oka a szlovén oldalon egyáltalán nem létező észak-déli autóbusz-közlekedés hiányának. A magyar lakosságú települések és a tényleges központjuknak számító Lendva között csak magánforgalom van.

A térség vasúti kapcsolata a 2001-ben átadott magyar-szlovén vasútvonal, amely jórészt egy korábban megépült, majd megszüntetett vicinális nyomvonalat követi (MAJDÁN J. 2002). Az Ukkon, Zalaegerszegen, Zalalövön át közlekedő szerelvények Szlovéniában Muraszombaton, Ljutoméron át Koperig biztosítják a közvetlen vasúti összeköttetést (MAJDÁN J. 2001). A Zalaegerszeg irányából megépült másik vasútvonal a rédicsi határnál magyar oldalon megszakad, s az önálló Szlovénia megalakulása óta Lendváról nincs menetrendszerinti közlekedés, a vasút eredeti végállomása, a Mura jobb partján fekvő Csáktornya felé. A Mura államhatárrá válása következtében a lendvai állomáson gyakorlatilag nincs forgalom, esetenként teherszerelvények közlekednek szlovén-horvát viszonylatban. A határmenti települések közül az északi falvak lakói és a Szentgotthárd környékén élők vehetnek igénybe teljes körű vasúti szolgáltatásokat, Lentiben mellékvonali személy- és áruforgalom zajlik.

4. A határmenti területek a szakirodalomban

4.1. A határmentiség kérdése a nemzetközi szakirodalomban

A témával foglalkozó külföldi szerzők munkái két nagy csoportba sorolhatók:

- A) az elméleti jellegű művek, amelyek közé tartoznak a határvonalakról és határterületekről szóló összegzések (KAMPSCHULTE, A. 1999, ASCHAUER, W. 1996);
- B) a konkrét határtérségek vizsgálata alapján készült munkák. Ebben a csoportban különösen fontosak saját kutatásom szempontjából az európai volt szocialista országokat és a nyugat-európai országokat elválasztó határok szerepéről szóló művek, amelyek az új eurorégiók kialakításához jelentős információs bázist szolgáltathatnak (SCHAMP, E. W. 1995, JURCZEK, P. – WILDE-NAUER, M. 1995, ROCH, I. 1996). E témakörben Szlovénia Ausztriával és Olaszországgal érintkező területein *Klemenčič* és *Bufon* rámutattak arra, hogy az ott élő kisebbségek kulturális azonosságának jelentős szerepe van a határmenti kapcsolatokban (KLEMENČIČ, V. – BUFON, M. 1994), ugyanakkor történelmi-politikai okok nehezíthetik az érintkezést (BUFON, M. 1996).

A helyi társadalom és a földrajzi mobilitás vizsgálata több országban és többféle időpontban témája volt a határmentiséggel foglalkozó kutatásoknak. E témakörön belül a vizsgálatok hagyományos tárgya a menekültkérdés az Egyesült Államok és Mexikó, valamint Nyugat- és Kelet-Európa országai között. (KING, M. 1992, MARTINEZ, O. J. 1994). Az utolsó tíz évben a Magyarországtól délre zajló események térségünkben is aktuálissá tették az e témakörben folytatott vizsgálatokat. A külföldi kutatók közül *Haggett* és *Martinez* határvidék modelljei a magyar-jugoszláv és a magyar-szlovén határtérséggel kapcsolatban is gondolatébresztőek (HAGGETT, P. 1979).

Haggett háromféle határtípust különböztet meg:

- a. **a határ mint következmény** akkor jellemző, ha a népcsoportok letelepedése után a határok illeszkednek a szállásterületeikhez;
- b. **az előzményként létrejött határ** már a letelepedés előtt kialakult, a letelepedés folyamán ehhez kell igazodni;
- c. **az erőltetett, ráerőltetett határ** a letelepedés után jön létre, nem illeszkedik az etnikai-kulturális választóvonalakhoz.

Magyarország határai az első világháború vége óta ez utóbbi típusba tartoznak.

Martinez modelljében négy határvidék típus van:

- a. **elidegenedett határvidékek**, a szomszédos országok között nincs, vagy alig van kapcsolat (katonai, politikai okok, nacionalizmus, vallási ellentétek, stb. miatt), a határforgalom szigorúan szabályozott és ellenőrzött;
- b. **egymás mellett létező határvidékek**, az előzőnél kedvezőbb helyzet, de együttműködés nem jellemző;
- c. **együttműködő határvidékek**, amikor az egymásrautaltság a jellemző, és kialakul a kapcsolatrendszer a szomszédos országok között. Általában az egyik ország erősebb, mint a másik, s ezért övé a domináns szerep;
- d. **egyenrangú határvidékek**, ha a politikai és gazdasági eltérések kicsik, akkor a szomszédos országok megszüntetik a gazdasági, társadalmi mozgásokat korlátozó rendelkezéseiket; a két fél egyenrangú.

Magyarország és Jugoszlávia kapcsolatára 1948–1956 között az *a.* típusban leírtak voltak jellemzőek, hazánk és Szlovénia között 1992 óta a *d.* pontban megfogalmazottak érvényesek.

A szlovén nyelven megjelent írások az 1919. évi államváltás után néhány részletkérdésben foglalkoztak a térséggel. Elsősorban az agrárügyekről és a kolonizációs kérdésről jelentek meg feldolgozások az első Jugoszlávia időszaká-

ban: *Anton Šapla, Iván Bratko, Albin Prepeluh* tollából. A társadalmi szerkezetben végbement változásokról *Rudi Čačinovič* egyetlen elemzése érdemel említést.²

A szlovén–magyar nyelvhatáron fekvő térséget a jugoszláv történészek, néprajzosok hosszú évtizedeken keresztül nem kutatták. Ez alól a ljubljanaei néprajzos *Vilko Novak*³ volt a kivétel, aki a határ mindkét oldalán élők kisebbségekkel egyaránt foglalkozott. A ljubljanaei egyetem földrajzosai közül *Viktor Klemenčič* foglalkozott a térségben fekvő kétnyelvű falvak lakóinak helyzetével, és szociálgeográfiai kutatótáborokat is szervezett a határ mentén (KLEMENČIČ, V. 1987, 1989, 1994). Hasonló témakörben a tanszéki oktatók több közösen írt tanulmányt adtak közre. (KLEMENČIČ, V – PAK, M. 1970, GENARIO, R. et al. 1983). A szlovéniai kutatók figyelme sokkal inkább a szlovén–oszátrák (DROŽG, V. 2001, ŽUPANČIČ, J. 1994) a szlovén–olasz (KOMAC, M. 1999) és a szlovén–horvát térségek vizsgálatára irányul (PAK, M. 1999, HORVAT, U. 1998). *Klemenčič* az 1970-es években terepgyakorlatokat szervezett a szlovén–magyar határmenti, vegyes népességű falvakba. Az akkori felmérések eredményei szlovén nyelven – magyar összefoglalókkal – helyi kiadványokban jelentek meg (KLEMENČIČ, V. 1981, 1987).

---

² A korábbi szlovén nyelvű elemzésekről adott kritikai összefoglalást Kovács Attila (KOVÁCS A. 2004).

³ Vilko Novak néprajzkutató és irodalomtörténész kutatásait Munda Hirnök Katalin tette közzé magyarul (MUNDA HIRNÖK K. 2001).

4.2. A szlovén–magyar határtérség a magyar nyelvű szakirodalomban

A szlovén–magyar nyelvhatáron fekvő településekkel tudományos feldolgozás formájában a 19. század közepétől kezdtek el foglalkozni. A térségben húzódó főbb utak, vizek, folyók leírását tartalmazó – *Bencze Géza* által közreadott – „útkönyv” volt az első részletes leírás Zala megye 1831. évi állapotáról. A Helytartótanács számára készült összegzésben pontos adatokkal mutatták be az utak mentén fekvő településeket, közölték az alsólendvai járásban élők anyanyelvi mutatóit. Sajnos a korabeli Vas megyéből ilyen útkönyvet nem ismerünk (BENCZE G. 1986).

Néhány évvel később készült el a magyar statisztikai adatfelvétel szempontjából alapműnek számító *Fényes Elek-féle* összegzés, amely az 1836–1840 közötti állapotokat rögzítette, és a községenként közölt néhány fontos gazdasági, földrajzi, adat mellett jelezte az anyanyelvi arányokat is (FÉNYES E. 1857).

A településenkénti pontosításra a döntően római katolikus vidéken a püspöki sematizmusok nyújtanak lehetőséget, melyekben az iskolázottsági mutatók is megjelentek. Ugyanezekben az években járt *Peter Kozler* a vidéken, s 1849-ben a Ljubljanában megjelenő „Slovenija” négy számában írt részletes úti beszámolót. A táj- és népleíró iskola módszerei szerint elkészített tanulmány részletezte a környezeti tényezőket, a szlovének testi és lelki alkatát, szokásaikat, a plébániák és lelkészi körzetek szerinti anyanyelvi megoszlásukat (KOZLER P. 1849).

A magyar szabadságharc után a bécsi kormányzat egész birodalomra kiterjedő 1850. évi népszámlálása hasonló adatokat rögzített a térség anyanyelvi megoszlását illetően (AZ 1850. ÉS 1857. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1993). A következő évtizedekben az 1869-től tízévente lebonyolított magyarországi népszámlálások adatai szolgáltatnak számszerű összegzéseket (A MAGYAR KORONA ORSZÁGAINAK NÉPSZÁMLÁSAI).

A néprajztudomány képviselő adtak először részletes leírást a kistájak lakóinak szokásairól, gazdálkodásról. *Bellosics Bálint* kísérelte meg elkülöníteni a Hetést, amelyen belül – mint erről a vidékről származó – jól érzékelt az Alsó-lendva környékén lévő települések jellegzetességeit (BELLOSICS B. é.n.). A 19.–20. század fordulóján *Gönczi Ferenc* néprajzkutatóként – később a kaposvári múzeum igazgatójaként – a Göcsej és a Hetés különbözőségét mutatta be. Művében elsősorban az úthálózatra figyelemmel próbálta a kistájakat elhatárolni (GÖNCZI F. 1914).

A terület Jugoszláviához csatolásának sokkhatása alatt foglalkozott a történetek háttérével a helyszínen tevékenykedő *Nagy Károly*, illetve *Vassel Károly*. (NAGY K. 1925, WASSEL K. 1924). A térség közigazgatási beosztásának ismeretetésére *Vakarcs Kálmán* vállalkozott (VAKARCS K. 1935, 1939). *Rónai András* Teleki Pál munkatársaként (RÓNAI A. 1939), *Thirring Lajos* hivatásos statisztikusként kísérte figyelemmel a muravidéki magyarságot (THIRRING L. 1942). A két világháború között Szombathelyen tevékenykedő *Pável Ágoston* néprajzi és nyelvészeti vizsgálatai foglalkoztak a Szentgotthárd környékén élő vend/szlovén közösséggel (PÁVEL Á. 1936, 1947). A „vendkérdésről” írt ebben az időszakban *Mikola Sándor* és *Angyal Endre*, akiknek részletes elemzéseit a politikai döntéshozók is használták (MIKOLA S. 1928, ANGYAL E. 1996).

A második világháború után hosszú évtizedekig – a népszámlálási adatfelvételeket leszámítva – semmilyen érdemi elemzés nem látott napvilágot erről a térségről. A néprajzosok tették meg újból az első lépéseket az 1960–1970-es években. Egyfelől *Szentmihályi Imre* írt egy önálló kötetet a Hetésről, s ezen belül a Lendvavidék néprajzi sajátosságairól (SZENTMIHÁLYI I. 1977), másfelől ezzel párhuzamosan *Kerecsényi Edit* nagykanizsai kutató végzett terepmunkákat a nyelvhatár mentén, s készített több tanulmányt. A feltáró munka összegzéseként a lendvavidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások életéről önálló kötete is napvilágot látott (KERECSENYI E. 1994). A „vendkérdés”

szakmai előtérbe kerülését jelzi, hogy az e kérdéskört bemutató régi cikkeket, írásokat gyűjtötte egybe és adta ki külön kötetben a *Kossics Alapítvány* (KOSIC, J. 1996).

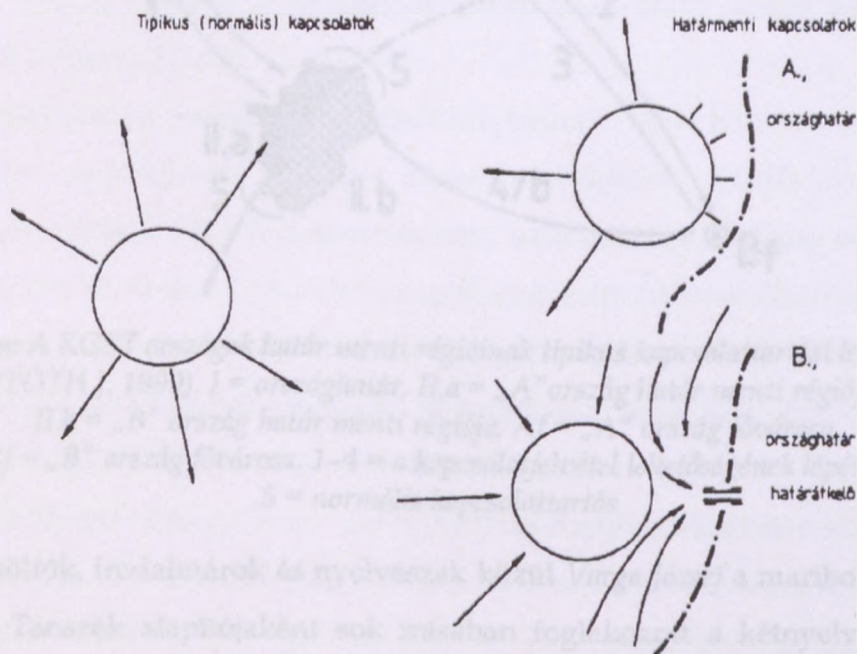
A magyarországi kutatókon kívül az 1980-as és 1990-es évtizedtől kezdve egyre több helyi születésű szerző tollából jelent meg magyar nyelvű elemzés a nyelvhatáron fekvő településekről. A néprajzi indíttatású megközelítés *Göncz László* (GÖNCZ L. 2001) és *Varga Sándor* munkáiban követhető nyomon, melyhez az utóbbi években *Halász Albert* könyve (HALÁSZ A. 1999), *Nagy Zoltán* gyűjteményszervező és bemutató tevékenysége, s *Kepe Zoltán* írásai csatlakoztak (GÖNCZ L. – NAGY Z. 1998). A felsorolt szerzők művei szerepelnek a *Juhász Gyula* szerkesztésében 1994-ben megjelent tanulmánykötetben is (JUHÁSZ GY. 1994). A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének oktatói és hallgatói rendszeres terepmunkákat végeztek a térségben, s *Bellon Tibor* vezetésével bevonták a helyi diákokat, érdeklődőket is a néprajzi emlékek feltárásába, gyűjtésébe.

A Szombathelyen dolgozó *Mukicsné Kozár Mária* etnográfiai feltárásai csakúgy a magyarországi szlovénokkal foglalkoznak (KOZÁR MUKIČ M. 1984, 2002), mint a szintén szentgotthárdi kötődésű, de Ljubljanában élő és dolgozó *Hirnök Katalin* kutatásai és írásai (MUNDA HIRNÖK K. 1992, 1999, 2001, 2002). A Rába-menti szlovénség kulturális és politikai szerveződéseit tárja fel *Stipkovits Ferenc* (STIPKOVICS F. 1994a, 1994b). A térség szlovén és magyar lakóinak életét, helyzetét egyaránt nyomon követi *Gráfik Imre*, aki multikulturális vizsgálatokat folytat a magyar-osztrák-szlovén határ találkozásánál (GRÁFIK I. 1996, 2000).

Az MTA Regionális Kutatások központja keretében az 1980-as évektől kezdve zajlottak határmenti vizsgálatok *Erdősi Ferenc* vezetésével, melyek során részletes adatfelvételekre és elemzésekre került sor a vizsgált határszakaszon is (ERDŐSI F. 1988). E munka folytatásaként a Kutatóintézet győri részlegében

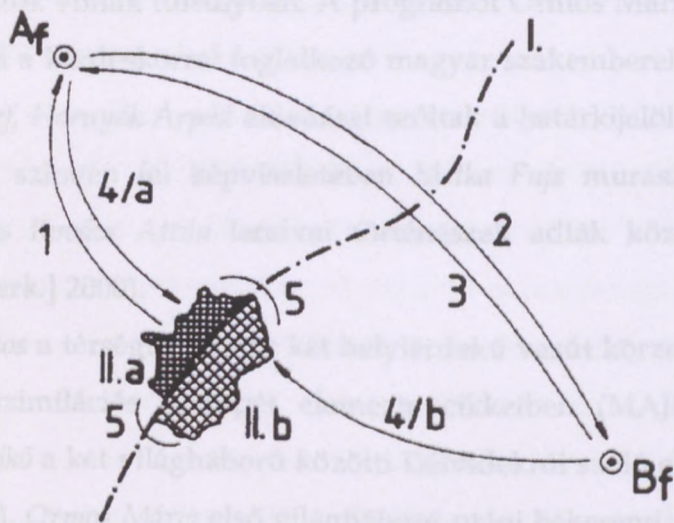
Rechnitzer János, Szörényiné Kukorelli Irén, Hardi Tamás (RECHNITZER J. 1997. SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 1996, 1997, HARDI T. 2003), illetve a szombathe-lyi főiskoláról Csapó Tamás végzett kutatásokat Magyarország nyugati határvi-dékén (CSAPÓ T. 1977, 1988, 1996).

3. ábra: A térkapcsolatok formái (TÓTH J. 1999).

Tóth József több munkájában foglalkozott a térkapcsolatok típusaival (TÓTH J. 1996, 1999, 2000). Műveiben vizsgálta a normális, akadályokba nem ütköző, valamint a zárt határ miatt akadályozott és a határátkelőkön nyitott ha-tár menti kapcsolatokat (3. ábra). Vizsgálatai kiterjedtek a KGST tagországok kapcsolatrendszerére is (4. ábra). Bár Jugoszlávia sajátos viszonyban volt a szo-cialista országokkal, és belső berendezkedése is egyedi vonásokat mutatott, a tagköztársaságok csak Belgrádon keresztül léphettek külső országokkal kapcso-latba. Így Magyarország és Szlovénia határtérségei között Jugoszlávia fennállá-sa idején nem voltak közvetlen gazdasági kapcsolatok.

4. ábra: A KGST országok határ menti régióinak tipikus kapcsolattartási lehetősége (TÓTH J. 1999). I = országhatár, II.a = „A” ország határ menti régiója, II.b = „B” ország határ menti régiója, Af = „A” ország fővárosa, Bf = „B” ország fővárosa, 1-4 = a kapcsolatfelvétel lehetőségének lépései, 5 = normális kapcsolattartás

A költők, irodalmárok és nyelvészek közül Varga József a maribori Hungarológiai Tanszék alapítójaként sok írásában foglalkozott a kétnyelvű oktatás gondjaival, s ő adott közre a közelmúltban először a vidéken játszódó önálló történelmi regényt (VARGA J. 2001). Bokor József hasonló témából készült írásai elemzik a kisebbségben élők, s onnan továbbtanulók nyelvi problémáit (BOKOR S. 2001). Kritikusan viszonyul a kétnyelvű oktatáshoz Bence Lajos, aki felhívta a figyelmet a módszer veszélyeire (BENCE L. 1994, 2001).

Az összefoglaló történeti feltárások, s elemzések sorát Göncz László nyitotta meg a Lendvavidék 1920-ig tartó múltjával foglalkozó első könyvével (GÖNCZ L. 1996). Zsiga Tibor a határok megállapításával és a határ kijelölésével foglalkozó kötetében megpróbált elfogulatlan elemzést adni, műve ennek ellenére mind a két országban nagy vitát váltott ki (ZSIGA T. 1996). A vita lezárására konferenciát szervezett a Lendván (Lendaván) működő Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. E szakmai találkozón mind a két ország kutatói megjelentek, bár

a magyar elemzők voltak túlsúlyban. A programot Ormos Mária előadása nyitotta meg, majd a kérdéskörrel foglalkozó magyar szakemberek közül *Suba János*, *Parádi József*, *Hornyák Árpád* előadásai szóltak a határkijelölés következményeiről, míg a szlovén fél képviselőjében *Metka Fujs* muraszombati, illetve *Göncz László* és *Kovács Attila* lendvai történészek adták közre kutatásaikat (GÖNCZ L. [szerk.] 2000).

Majdán János a térségben épült két helyiérdekű vasút körzetszervező hatását, illetve asszimilációs szerepét elemezte cikkeiben (MAJDÁN J. 2001a, 2001b). *Sajti Enikő* a két világháború közötti Délvidékről szóló elemzéseit (SAJTI E. 1997a, 1997b), *Ormos Mária* első világháború utáni békerendszerekkel foglalkozó kötetei helyenként e térséget is említik (ORMOS M. 1983, 1998). A korábban *Kővágó László* tollából megjelent, délszlávokkal foglalkozó írásokban (KŐVÁGÓ L. 1964), *Sebők László* statisztikai adatsoraiban (SEBŐK L. 2002), illetve *Sokcsevics Dénes* – *Szilágyi Imre* – *Szilágyi Károly* összefoglalójában a szlovén kérdéskörön belül röviden szó esik az államhatár–nyelvhatár problémáiról (SOKCSEVICS D. – SZILÁGYI I. – SZILÁGYI K. 2000). A pécsi történész doktori iskolában megvédett dolgozatában, s az ebből készült kötetben folytatta korábbi összegző munkásságát *Göncz László*, aki a Muravidéken élő magyarság két világháború közötti helyzetét elemezte (GÖNCZ L. 2001). *Kovács Attila* szintén a doktori iskola tagjaként több tanulmányban foglalkozott a térség lakóinak etnikai összetételével. A magyarság gazdasági háttérbe szorulását írta le a lendvidéki kolonizációval és telepítésekkel foglalkozó dolgozatában, amely önálló kötet formájában is napvilágot látott (KOVÁCS A. 1997, 2000, 2002, 2004).

Az önállóvá vált Szlovénia e határmenti térsége felkeltette a földrajzos kutatók érdeklődését. A Jugoszlávia szétesését elemző *Kocsis Károly* statisztikai adatokkal mutatja be ezt a térséget is (KOCISIS K. 1998). *Gyuricza László* több írásában foglalkozott a természetföldrajzi adottságok idegenforgalmi hasznosításá-

val, valamint a bevásárlóturizmus jellegzetességeivel (GYURICZA L. 1996a, 1996b, 1996c, 1997, 1998, 1999, 2000).

A lendvai *Hajós Ferenc* elemezte magyar nyelven a kisebbségeket érintő jogi rendelkezéseket (HAJÓS F. 1987). Az európai integrációs folyamathoz kapcsolódott a közelmúltban megjelent esélylatolgatás (KLEMENČIC, V. 1995).

Az utóbbi évtizedben kialakult tudományos kapcsolatoknak és a szakmai szempontok előtérbe kerülésének köszönhetően a magyar nyelvű feltárások és elemzések mellett egyre több szlovén nyelvű cikk, tanulmány látott napvilágot a nyelvhatár mentén fekvő településekről. A szakemberek találkozási színterei is szaporodtak, mivel több nemzetközi konferenciát szerveztek a térségről, az ottani eseményekről, személyekről. A sort a Muravidék legnagyobb befolyással rendelkező, magyar és szlovén oldalon egyaránt számon tartott pap-politikusáról, Jozef Klekl – Klekl József életútjáról szóló celjei találkozó nyitotta, amelyen még túlsúlyban volt az új állam megalkotásában játszott szerepének osztatlan elismerése. (KLEKLOV SIMPOZIJ V RIMU 1995) Ebben a kötetben jelentette meg cikkét *Metka Fujs*, aki a történelmi hitelességhez ragaszkodó szlovén történészek köréhez tartozik (FUJS, M. 1995). A nyelvhatár mentén élőkkel sokoldalúan és elemzően foglalkozott a Murszombatban megjelent „Népek a Mura mentén” tanulmánykötet, amelyben *Metka Fujs* mellett *Dušan Nečak* írt a magyar kutatók mellett (BALAŽIC, J. – VÁNDOR L. [szerk.] 1996).

Új fórumot teremtett az utóbbi években az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága, melynek szervezésében két alkalommal rendeztek a térséggel foglalkozó szakemberek számára magyarországi konferenciát, illetve több kihelyezett ülést tartottak Lendván. A határmenti településekkel foglalkozó történészek, földrajzosok, néprajzosok, demográfusok, irodalmárok és nyelvészek mellett a magyarországi szlovén önkormányzatok képviselői, is nagy számban vettek részt a tanácskozásokon. A kutatások összehangolásának, a két országban hasonló témában dolgozók szakmai konzultációjának teret biztosító sikeres rendezvé-

nyek előadásai mellett a hozzászólásokat, kisebb észrevételeket is rögzítő tanulmánykötet jó kiindulási alap a munka folytatásához. A tíz tanulmány a civil szférával, a szlovéniai magyar és a magyarországi szlovén kulturális és oktatási helyzettel, a tudományos kutatásokkal, a határmenti térség infrastrukturális fejlesztésével, a lebonyolított földreformmal és a közigazgatás változásaival foglalkozik (SÁNDOR L. [szerk.] 2001).

A sokszínű elemzések sorát folytatta a Pécsi Tudományegyetem „Mandulavirágzás” tudományos hetének keretében a 2002. márciusában megrendezett újabb konferencia, amelyen a résztvevők a „Határ, amely összeköt és szétválaszt” címen összegezték az önálló Szlovénia megalakulása óta a térségben történt változásokat. A szlovén-magyar határ mentén lezajlott átalakulás megkönnyíti a szomszédos országban élők mindennapi utazását, biztosítja a kisebbségek anyaországukkal fenntartott kapcsolatát. A kulturális élet mellett az oktatás területén ugrásszerűen gyarapodott kapcsolatok közép- és felsőfokon jó alapot teremtenek a további fejlesztések összehangolásához. A kutatások jelzik a gazdasági élet összekapcsolódásának igényét, amely jelenleg még alapszinten zajlik. A határ mindkét oldalán egy-egy kisszámú vállalkozói csoport tagjai és a területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek fogalmazták meg egy eurorégió kialakításának szükségességét. Ezt támasztották alá a magyar-szlovén határról első ízben elemzéseket közreadó határőrizeti szervek tisztjei, akik a biztonságpolitikai szempontok felvillantásával új kapcsolódási pontokra hívták fel a kutatók figyelmét (MOHOS M. [szerk.] 2002).

A disszertáció megalapozására kilenc éve rendszeres kutatást végeztek a magyar-szlovén határ mentén. Ennek eredményeit hazai és nemzetközi konferenciákon mutattam be, valamint külföldi és magyarországi folyóiratokban és kötetekben publikáltam (MOHOS M. 1996a, 1996b, 1997, 1999, 2000a, 2000b, 2001, 2002a, 2002b, 2002c, 2003a, 2003b, 2005).

A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet több mint egy évtizede Lendváról/Lendaváról szervezi a szlovéniai magyarok kulturális életét, biztosítja a kapcsolatot az anyaországgal, megteremti a pályázatok, pénzügyi támogatások elnyeréséhez szükséges szervezeti háttérrel. A különféle versenyek, pályázatok segítségével próbálja támogatni a magyar nyelv megmaradását, rendezvényeivel segíti a tudományos, kulturális eredmények magyar nyelvű terjesztését. Konferenciák szervezésével konzultációs és bemutatkozási lehetőséget teremt különféle tudományterületek kutatóinak, s könyvek, tanulmánykötetek sora jelzi kiadói tevékenységét. A térségben született irodalmi alkotások és tudományos eredmények közzétételére létrehozott *Muratáj* című folyóirat évente két alkalommal Lendván/Lendaván jelenik meg. A tudományos eredmények népszerűsítésére, konferenciák előadásainak közreadására, visszaemlékezések megjelentetésére indították el a *Lendvai Füzetek* sorozatot. Hasonló szervezési, népszerűsítési és kutatási feladatokat lát el a magyarországi szlovén kisebbség körében a néhány éve Szentgotthárdon működő *Szlovén Kulturális és Információs Központ*.

5. A vizsgált terület jellegzetességei 1910-ben

5.1. A városok

A jelenlegi magyar–szlovén határtérségben három olyan központi funkcióval rendelkező, nem egyformán fejlett település van, amely a korábbi évszázadokban mezővárosi, ma városi ranggal bír: Szentgotthárd, Alsólendva/Lendva és Lenti. A három település népessége 1910-ben összesen 6789 fő volt, a vizsgált térség lakosságának egyötöd része.

Szentgotthárd kialakulását és fejlődését tekintve a folyami átkelőhely – egyházi központ típusú települések csoportjába tartozik. A Rába és a Lapincs folyók találkozásánál 1183-ban III. Béla ciszterci apátságot alapított, amely 1233-ban II. Andrástól sóprivilégiumot kapott. Kedvező közlekedésföldrajzi helyzete, az apátság léte a 16. század elejéig a település gyors fejlődését eredményezte. Az apátsághoz 1526 előtt 21 falu tartozott, melyeket világi birtokosok is megakartak szerezni (Széchi, Poppel, Thurzó család). A török hódoltság ideje alatt zálogbirtok, egyik része Szentgotthárd mezőváros, a másik része a ciszterci monostor, amelyet fokozatosan megerősítettek, 1566-ban birtokosát 100 lovas tartására kötelezték. A 16. század végén a Poppel család zálogbirtoka, majd 1605-ben Bocskay István Nádasdy Tamásnak adományozta. A Bocskay–felkelés után stájer katonák felrobbantották, majd a Batthyányak zálogbirtoka lett. Az apátságot 1675-ben a király Széchenyi György kalocsai érseknek adományozta 24 ezer forint zálogkölcson fejében. A 18. század elején Csáky Imre bíboros a földesura, végül 1734-ben III. Károly szentkereszti cisztercita apátnak adományozta, így az apátság visszakerült eredeti birtokosához, a szerzetesrendhez. Az új kolostor építése 1740-ben kezdődött meg, de önállóságát csak 1878-ban kapta vissza, addig a Heiligenkreutzhoz tartozott.

Szentgotthárd mezőváros az apátság újjáépítése idején kis népességű, német, magyar és vend lakosságú település. A mezőgazdasági termelést jórészt a

Rába és a Lapincs mentén, valamint a környező irtásföldeken folyt, fő terménye a gabona, a széna és a dohány volt, az utóbbi jelentette a megélhetés alapját. A Rábán a város határában vízimalom állt, melyet 1549-ben említettek először, és a 18. században is működött. A mezőváros lakói között 30–40 iparos (szabó, varga, pék, takács, fodrász, cigarettasodró, kötélverő, molnár), és ennél több egyéb foglalkozású: gyógyszerész, seborvos, honoratior élt. A mezőváros vásárait olasz és német kereskedők is látogatták. II. József uralkodása idején Szentgothárdon 131 házban 799 fő lakott. A 19. század közepén Fényes Elek az alábbiakat közli a településről:

„Szent-Gothárd, német mv., Vas megyében, a Rába jobb partján, Szombathelytől 6, a stájer szélektől 2 órányi távolságra, igen gyönyörű vidéken. Számlál 790 kath., 10 evang. lakost, kik többnyire mesteremberek és kereskedők. Van itt egy nagy vendégfogadó, gyógyszertár, csinos városház, válogatott urasági tehenészet. Hétfőn tartott hetivására felette népes, főként gabonára, sertésre és marhára nézve; ezenkívül tart még 8 országos vásárt.

Híres e város gazdag apátságáról, melyet III. Béla a zirczivel együtt 1183-ban a cisterciták számára alapított, s melly alapításától kezdve mindig nevezetes és független vala.... A szerzet temploma igen szép, belseje 12 corinthiai oszlopon nyugszik, a nagy oltárt óriási márványzott oszlopok melékezik, s magas menyezetének pompás festése, kivált a sz.-gothárdi ütközet rajza valóban nézésre méltó. Az emeletes kolostornak csak egy négyszögű szárnya van kiépítve, s nevezetes benne a 3000 darabból álló könyvtár, és az apát lakásában szemlélhető történeti képek Dorfmeisteről. A kolostor mellett pedig láthatni egy veteményes, és egy mulató kertet, gyönyörű árnyékos séta-helyekkel. Ezen apátársághoz tartozik a sz.- gothárdi uradalom... Terem igen sikeres buzát, sok kukoriczát, rozsot, burgonyát, dohányt, hajdinát. Rétjei a Rába és a Lapincs mellékein buja növésűek, s még ezen kívül a lóhere-, bükköny-termesztés divatban lévén, az állattenyésztés szépen virágzik. Erdeje bőséges. Szőlőhegyei nagy kiterjedésűek, s kedves asz-

tali bort szolgáltatnak. Legjobb a várhegyen termett (Schlössel), a nagyfalvai határban, azután az ercsényi, badafalvai, krisztyáni, s a t.....

A szent-gothárdi ütközet, mellyben Montecuculi a töröket 1664-ben tönkre zúzta, az ide közel fekvő nagyfalvai határban ment véghez...” (FÉNYES E. 1851. IV. p. 96).

Szentgotthárd gazdasági fejlődése a kiegyezés után felgyorsult. Ennek oka elsősorban az volt, hogy 1872-ben megindult a forgalom a Szombathely–Gyana-falva–Graz vasútvonalon. A piacközpont szerepkör mellett a település egyre inkább iparosodott, a század utolsó évtizedében épült fel dohány-, óra-, kasza- és selyemszövő-gyára. A kaszagyár áramfejlesztő telepe már 1896-ban lehetővé tette a település villamosítását.

A polgári közigazgatás kiépülésével Szentgotthárd elvesztette mezővárosi rangját, de Vas megyében jelentős közigazgatási központ maradt. A településben működött a megye második járásbírósága, amelyhez a szentgotthárdin kívül a németújvári és a muraszombati járások területe is hozzátartozott.

Szentgotthárd Vas megye tíz járási székhelye közül népesszámát tekintve csak a kilencedik, ugyanakkor járásának területe és a járás népességének száma a megyében a legnagyobb, a hozzá tartozó települések számát tekintve pedig a második (1. táblázat).

Kiemelkedő volt Szentgotthárd oktatási funkciója: 1893-ban alapított gimnáziuma Vas megye délnyugati részének legfontosabb iskolája volt.

A településen két takarékpénztár, valamint Királyi Erdőgondnokság is működött.

Az 1910-es népszámlálás idején Szentgotthárd 2624 főnyi népességéből 1340 fő kereső. A település lakosságának foglalkozási szerkezete teljesen városias: a keresők fele az iparban, tizede a kereskedelemben, egyharmada egyéb területen dolgozott.

1. táblázat: Vas megye járásai és járási székhelyei 1910-ben
(KSH alapján szerk. MOHOS M.).

járás	terület (kh.)	települések száma	jelenlévő népesség a járásban	a járási székhely jelenlévő népessége
1. Celldömölki	101 697	39	40 392	4616
2. Felsőőri	83 738	60	44 285	3912
3. Körmendi	91 460	55	35 436	7153
4. Kőszegi	76 625	53	25 540	8423
5. Muraszombati	93 459	114	48 655	2748
6. Németújvári	75 743	51	33 829	2184
7. Sárosvári	93 254	45	38 926	7062
8. Szentgotthárdi	120 431	80	55 348	2624
9. Szombathelyi	105 626	65	38 925	30947
10. Vasvári	96 048	50	35 087	4194

Az első világháború előtt Szentgotthárd kis népességű, de funkcionálisan fejlett községi jogállású település volt, Vas megye legnagyobb területű és legnépesebb járásának székhelye.

Alsólendva és Lenti korábbi fejlődése sok hasonló jellemvonást hordoz. Mindkét település folyó mentén — a Lendva, illetve a Kerka mellett — jelentős utak találkozásában alakult ki, útcsomópont jellegű. Alsólendván azonban ez a vonás meghatározó, mert ott már feltehetően a Római Birodalom fennállása idején a birodalom központját Pannonia Superiorral összekapcsoló, Savariába és Aquincumba vivő utak haladtak át. Később a Bécsből az Adria felé vezető és a Kanizsa–Gráz közötti útvonalak csomópontja volt. Lentiben csak dél-dunántúli jelentőségű utak találkoztak, így amikor a települések a középkorban vásáros helyekké fejlődtek, az alsólendvai vásárok váltak regionális, illetve országos hatáskörűekké. Alsólendvát és Lentit összekötötte az is, hogy mindkettő mezőváros, uradalmi központ, vásáros hely és 1646-ig a Bánffyok birtoka volt. Jelentőségük Kanizsa eleste (1600) után nőtt meg, ekkor a lenti vár védelmének költségeit a stájer rendek viselték. A Bánffy család kihalása után a két uradalmat a Nádasdyak örökölték, majd a 17. század végén — a Wesselényi összeesküvés következtében — a korona birtokába kerültek és I. Lipót mindkettőt az Ester-

házy-családnak adományozta. A 18. században mindkét településbe jelentős számú idegen népesség áramlott be. Lentibe főként németek érkeztek, ezért a mezővárost egy ideig Nempthi-nek nevezték. Alsólendvára a horvátok, a németek, a vendek mellett magyarok települtek Sopron, Moson és Pozsony vármegyék sűrűn lakott területeiről. Mindkét településre jellemző volt a zsidók betelepedése is, de a kedvezőbb forgalmi helyzet miatt számuk Alsólendván nagyobb volt, mint Lentiben.

A bevándorlás eredményeként a II. József uralkodása alatt elrendelt népszámlálás szerint Lendván 849, Lentiben 622 fő volt a jelenlévő népesség. Ekkor Lendva mezővárosi ranggal rendelkezett, Lenti azonban csak község volt.

A 19. század közepén Fényes Elek leírása jól mutatja a két település közötti azonosságokat és különbségeket (FÉNYES E. 1851. III. pp. 22–23):

„Lendva (Alsó), (Unter - Limbach) magyar mezőváros, Zala vármegyében, a Lendva mellett: 838 kath., 7 ref., 73 zsidó lak. Ékességére szolgálnak: a hegyen épült nagy várkastély, a kath. paroch. templom, posta - hivatal, s más urasági épületek. Szőlőhegye nagy kiterjedésű. Országos vásárja, melly october 28-án tartatik, különösen szarvasmarhára nézve híres. Feje a h. Eszterházy egyik uradalmának, amellyet hajdan a hatalmas Bánffy nemzetség birt. Némellyek úgy vélekednek, hogy a város hajdan római gyarmat volt, s Lindaviának neveztetett.”

„Lenti vagy Lenthí, (Nempthi), magyar mező város, Zala vmegyében: 647 kath., 12 ref., 8 zsidó lak. Kath. paroch. templom. Termékeny határait a Kerka vize gyakran elönti. Szőlőhegye és igen szép makkos erdeje van. Feje egy uradalomnak, mellyet csakugyan a Bánffyak birtak, de most h. Eszterházyt esmeri urának.”

Alsólendva és Lenti fejlődése a 19. század utolsó harmadában válik igazán szét, amikor már nem a földrajzi adottságok a meghatározóak, hanem az állami fejlesztés volt döntő hatása.

A történeti Zala megyében a trianoni határváltozásokig fennálló járási szintű közigazgatási rendszer több lépcsőben épült ki. A megyének a 16. század elején három járása volt: a kapornaki, a szántói és a tapolcai. Ezek közül a kapornakit 1536-ban kettéosztották, majd a 18. század közepére alakult ki a lövői járás, amely az alsólendvai uradalom területét is magába foglalta. A Zala megyében fekvő nagy uradalmak közigazgatási egységekbe szerveződése később következett be, melynek eredményeként a megye délnyugati részében létrejött a csáktornyai, a perlaki és az alsólendvai járás.

A közigazgatás átszervezése Magyarországon – és Zala megyében is – az 1867 utáni polgári fejlődés része és megnyilvánulása volt. Az 1870–1886 közötti időszakban megalkotott törvények eredményeként megszűntek a korábbi települési kiváltságok és elnevezések – szabad királyi városok, mezővárosok, bányavárosok, szász városok –, a különleges igazgatású egységek – jászkun és hajdú kerület, székely és szász székek – beleolvadtak a vármegyékbe. Az ország településeit négy csoportba sorolták be: kisközség, nagyközség, rendezett tanácsú város és törvényhatósági jogú város. Az első három csoportba tartozó falvak és városok a vármegyék fennhatósága alá tartoztak. A törvényhatósági városok a vármegyékkel azonos jogokkal bírtak. A községek élére bírót, a városok élére polgármestereket választottak. A választás érdekes eleme volt a virilizmus: a képviselőtestület tagjainak fele a település legtöbb adót fizető polgárai közül került ki. Az értelmiségiek esetében a jövedelmet kétszeres szorzóval számolták, így orvosok, ügyvédek és gimnáziumi igazgatók is bekerülhettek a városi képviselőtestületekbe.

A korabeli Zala megyében az átszervezések eredményeként 13 járás, két rendezett tanácsú város – Zalaegerszeg és Nagykanizsa – valamint 558 község-

gi jogállású település volt. Alsólendvát járási székhelyként a nagyközségek közé sorolták. Lenti a novai járáshoz került és kisközségi besorolást kapott.

A polgári közigazgatás megszervezése Alsólendván teljes járási szintű intézményrendszer kiépülését eredményezte. Zala megye járási székhelyei közül a dualizmus korában csak öt helyen – Zalaegerszegen, Nagykanizsán, Sümegen, Tapolcán és Alsólendván – működött járásbíróság. Az első igazságügyi szint megléte ezeket a településeket – és elsősorban a községi jogállásúakat – a többi járási székhelynél jelentősebbé tette. Mivel Nova a hiányos intézményhálózatú járási székhelyek közé tartozott, járásának lakói – így a lentiek is – az alsólendvai hivatalokban intézték ügyeiket. Alsólendván telekkönyvi hivatal, közjegyző, állami erdészeti hivatal, pénzügyőrség és csendőrség volt. A postahivatal, a távirda és a takarékpénztár az infrastrukturális háttérrel biztosította.

A közlekedés modernizálása viszonylag későn, az Ukk–Csáktornya vasútvonal építésével következett be 1890-ben. Ez a helyiérdekű vasút kapcsolta össze Alsólendvát Lentivel is.

Az 1868-as népiskolai törvény az oktatási funkció, az 1876-os közegészségügyi törvény az egészségügyi szerepkör további fejlődését eredményezte.

Az ipar fejlődésében a helyi nyersanyagok feldolgozása – vágóhíd, téglagyár, gőzmalom –, és a női munkaerőt foglalkoztató textilipar volt a meghatározó.

A polgárosodás bizonyítékaként a 19. század utolsó harmadában egymás után alakultak azok az egyesületek, amelyek az azonos foglalkozású, vagy azonos célért tevékenykedő polgárokat fogták össze. (Ipartestület, tűzoltó-, olvasó-, temetkezési egyesület, Casino, stb.) A szőlőtermesztésnek a település gazdaságában betöltött szerepét bizonyítja, hogy a filoxéra-járvány pusztulása miatt Alsólendván is megalakult a filoxéra elleni védekező egyesület, ugyanúgy, mint a bada-

csonyi, Szent György-hegyi és balatonfelvidéki szőlőtermesztés és borkereskedelem központjában, Tapolcán.

A fejlődés eredményeként 1890-ben kezdeményezték Alsólendva rendezett tanácsú várossá minősítését. A honfoglalás ezeréves ünnepségeihez kapcsolódó átszervezésre nem került sor. Alsólendva a századforduló idejére jogi státuszát tekintve továbbra is nagyközség ugyan, de funkcionálisan város. Központi szerepkörű igazgatási-járási székhely, jelentős piacközpont, ahol a tercier szektorban foglalkoztatott keresők aránya 40–50% között volt. A keresők megoszlása 1910-ben jól mutatja a település városias jellegét: a mezőgazdasági szerepe kicsi, az iparban a keresők egyharmada, a közhivatalokban egytizede dolgozik, s a kereskedelem-hitelélet-közlekedés együttes részaránya is tíz százalék felett van. A cselédek nagy aránya azt bizonyítja, hogy Alsólendva lakói között sok olyan család volt, amely megfelelő jövedelemmel rendelkezett ahhoz, hogy házában „segítséget” alkalmazzon.

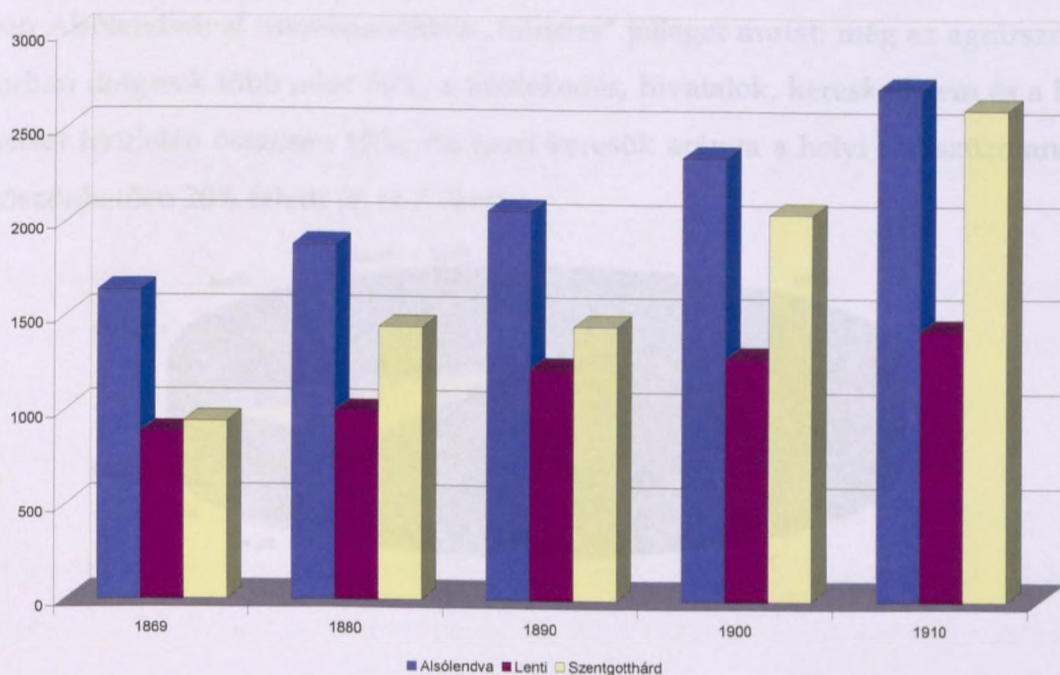
A dualizmus végén az alsólendvai járást és annak székhelyét Zala vármegyébe beillesztve érdekes képet kapunk (2. táblázat).

A vármegye járásai közül az alsólendvai volt területét, népességét és a hozzá tartozó települések számát tekintve a legnagyobb. A területi rangsorban a zalaszentgróti, népességszáma szerint a balatonfüredi, a településszámok alapján a balatonfüredi és a keszthelyi járás a legkisebb. Ha a járási székhelyeket vizsgáljuk, népességszám alapján Alsólendva 2729 fővel a nyolcadik helyet foglalja el, azaz egy kis népességű központnak kellett egy nagy területű, viszonylag nagy népességű, sok települést magába foglaló járást irányítania, ezért is vált a település funkcionálisan várossá.

2. táblázat: Zala megye járásai és járási székhelyei 1910-ben
(KSH alapján szerk. MOHOS M.).

járás	terület (kh.)	települések száma	jelenlévő népesség a járásban	a járási székhely jelenlévő népessége
<i>Alsólendvai</i>	108 331	78	50 717	2 729
<i>Balatonfüredi</i>	59 991	26	12 305	2 267
<i>Csáktornyai</i>	72 878	71	46 471	5 313
<i>Keszthelyi</i>	72 876	26	30 769	7 477
<i>Letenyei</i>	84 811	49	31 011	2 183
<i>Nagykanizsai</i>	95 063	39	36 862	26 524
<i>Novai</i>	80 057	49	24 985	1 536
<i>Pacsai</i>	74 739	34	28 872	1 583
<i>Perlaki</i>	55 719	33	43 916	4 513
<i>Sümegi</i>	80 190	32	28 269	5 712
<i>Tapolcai</i>	101 325	35	37 362	6 699
<i>Zalaegerszegi</i>	91 332	58	33 161	10 844
<i>Zalaszentgróti</i>	46 477	27	24 253	2 284

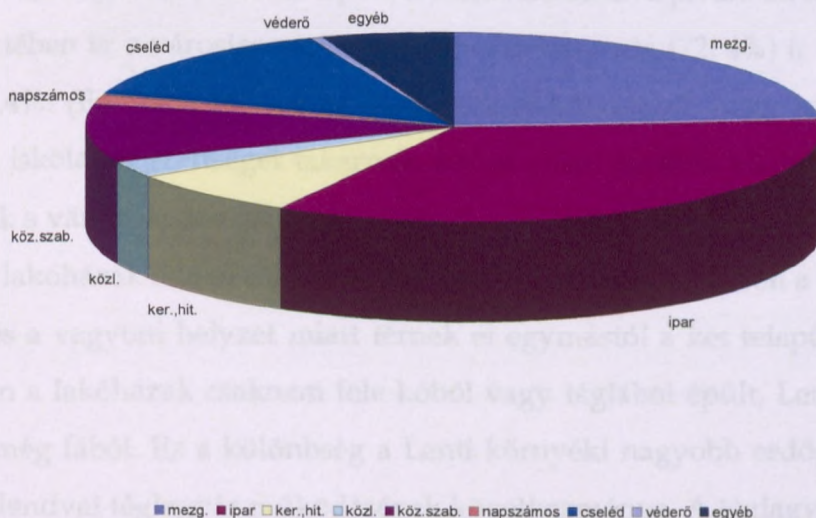

5. ábra: A népességszám alakulása 1869–1910 között
(KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

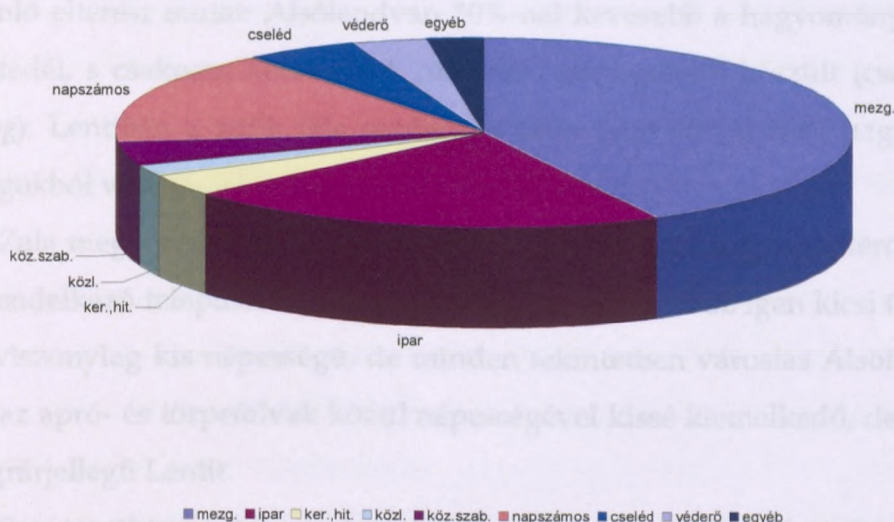
Az első világháború előtt a népesség száma is jól mutatja azt az eltérést, ami a két település fejlődését az előző évtizedekben jellemezte: míg Alsólendva lakóinak száma 40 év alatt több mint ezer fővel gyarapodott, Lentiben csak 555 fővel nőtt. Alsólendva népessége főként a bevándorlás, Lenti lakossága inkább a természetes szaporodás miatt változott (5. ábra). A két település népességének további vonásai több esetben eltérnek egymástól. Alsólendva 51 főnyi nőtöbblete valószínűleg a cselédek nagyobb számának és a textilipar jelenlétének a következménye, bár a korszakban jellemző már az is, hogy a városiasabb településeken – az urbanizáció egyik jeleként – a nők száma meghaladja a férfiakét.

Lenti ugyanebben az időszakban a környezetében fekvő apró- és törpefalvak központja volt annyiban, hogy postahivatalt, postatakarékpénztárat és helyi anyakönyvezést mondhatott magáénak. A 20. század elején hét település körjegyzőségi székhelye. A keresők foglalkozási megoszlása ennek következtében Alsólendvával összehasonlítva „falusias” jelleget mutat: még az agrárorszektorban dolgozik több mint 60%, a közlekedés, hivatalok, kereskedelem és a hitelélet területén összesen 10%. Az ipari keresők aránya a helyi fűrészüzemnek köszönhetően 20% feletti (6. és 7. ábra).

6. ábra: A keresők foglalkozási megoszlása Alsólendván 1910-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

7. ábra: A keresők foglalkozási megoszlása Lentiben 1910-ben
(KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

A lakosság anyanyelvi és vallási megoszlása tükrözi az előző két évszázad migrációs folyamatait: Alsólendván nagyobb létszámú nem magyar anyanyelvű beáramlás volt a jellemző (a magyarok arány ott ezért 87%, Lentiben 98%). A kedvezőbb forgalmi fekvés és az erősebb kereskedelmi funkció miatt az izraeliták aránya Alsólendván 15,7%, Lentiben az országos átlaggal csaknem megegyező: 4,2%. Jelentős eltérés tapasztalható Alsólendva javára az írni-olvasni tudás esetében is: a városias népesség nagyobb hányada (72, 4%) ír - olvas, Lentiben 61,4%. (Források hiányában nem tudom bemutatni, hogy ezek az adatok milyen iskolai végzettséget takarnak, holott abból további bizonyítékokat kaphatnánk a városiasodás fokára.)

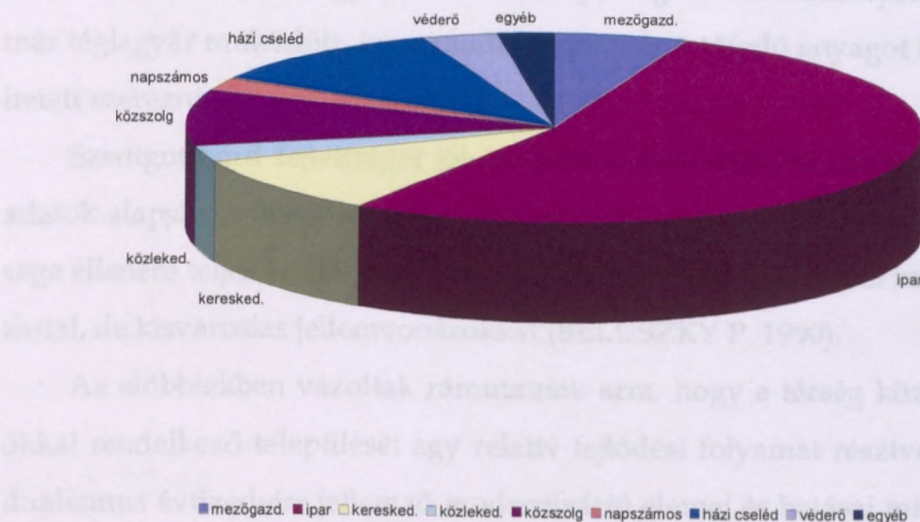
A lakóházak adatai részben a földrajzi adottságok, részben a gazdasági fejlődés és a vagyoni helyzet miatt térnek el egymástól a két településben. Alsólendván a lakóházak csaknem fele kőből vagy téglából épült, Lentiben kétharmada még fából. Ez a különbség a Lenti környéki nagyobb erdősültség illetve az alsólendvai téglagyár működésének következménye. A téglagyár miatt helyben – és megfelelő jövedelmek mellett – volt lehetőség a lakóházak modernizálására vagy új ház építése esetén a téglafelhasználására. A háztetők anyaga

hasonló eltérést mutat: Alsólendván 30%-nál kevesebb a hagyományos nád és zsúpfedél, s csaknem kétharmad „modern” anyagokból készült (cserép, pala, bádóg). Lentiben a tetők fele modern, s több mint 40%-a még hagyományos anyagokból volt.

Zala megyében a 20. század elejére két, egymástól nagyon eltérő vonásokkal rendelkező települést találunk földrajzilag egymáshoz igen kicsi távolságra: egy viszonylag kis népességű, de minden tekintetben városias Alsólendvát, és egy, az apró- és törpefalvak közül népességével kissé kiemelkedő, de alapvetően agrárjellegű Lentit.

Szentgotthárd jellemvonásai Alsólendvához hasonlítanak, néhány esetben a városiasodás előrehaladottabb a Rába menti településben, mint a zalai járási székhelyen (8. ábra).

8. ábra: A keresők foglalkozási megoszlása Szentgotthárdon 1910-ben
(KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

A népesség gyarapodása — főként az ipari üzemek alapítása és a vasútépítés következtében — gyorsabb volt Szentgotthárdon, 1890–1910 között csaknem 1200 fő. A növekedés kisebb részben a természetes szaporodásból, nagyobb hányadban a bevándorlásból származott. A 34 fős nőtöbblet valószínűleg a házicselédek, a selyem- és a dohánygyár dolgozói miatt jellemző.

Az első világháború előtt Szentgotthárd lakóinak kevesebb, mint háromnegyede magyar (73,5%), több mint egyötöde német, és 3,2% a vend. Az izraeliták aránya kevesebb, mint Alsólendván (11,6%), mert a katolikus apátság jelenléte, szerepe a településben meghatározó.

Az írni-olvasni tudók aránya nagyobb (81,6%), mint a zalai járási székhelyen, amely szintén a cisztercita rend és iskolájának jelenlétének következménye.

A lakóházak adatai szerint a hagyományos anyagok felhasználása minimális (5 %). Ennek oka, hogy a 18. századi apátsági és uradalmi építkezések során már téglagyár működött, így a modern építő- és tetőfedő anyagot helyben be lehetett szerezni.

Szentgotthárd fejlettségét jól érzékelteti Beluszky Pál rangsora az 1900-as adatok alapján: a település a városias funkciók tekintetében a 116., kicsi népessége ellenére teljes értékű középváros, Alsólendva a 235., városi intézményhálózattal, de kisvárosias jellemvonásokkal (BELUSZKY P. 1990).

Az előbbiekben vázoltak rámutatnak arra, hogy a térség központi funkciókkal rendelkező települései egy relatív fejlődési folyamat résztvevői voltak, a dualizmus évtizedeire jellemző modernizáció elemei és hatásai mindhárom központban megfigyelhetők. A vasútépítés, az ipari üzemek kialakulása, a foglalkozási szerkezet átalakulása nyomon követhető, egymástól és az országos folyamatoktól azonban jelentősen különböznek. Abban, hogy a térséget — a három történeti-néprajzi tájegységet — a modernizáció kevésbé érintette, alapvető szerepe volt periférikus fekvésének, a fő forgalmi irányok közötti helyzetének.

Vas és Zala megye részvételét vizsgálva a modernizációs folyamatban (BELUSZKY P. 2003), az tapasztalható, hogy a két megye között is sok tekintetben jelentős eltérések vannak az előbbi javára. A megyék térségei és városai sem egyforma fejlődésői pályát futottak be: példaként elegendő a Zalaegerszeg és Nagykanizsa közötti különbségekre utalni, vagy a két megyeszékhely vasútjainak különbözőségét emlegetni (MAJDÁN J. 1998). A Beluszky Pál által kiválasztott mutatók (az írni-olvasni tudás, a haláluk előtti orvosi kezelésben részesülők, a pénzintézetek betétállománya, a tízezer lakosra jutó gyáripari keresők száma a magasabb hierarchia-szintű társadalomban élők aránya 1910-ben, stb.) pontmódszerrel való összegzése alapján Vas megye az első világháború előtt a közepesen modernizálódott vármegyék közé, Zala a modernizációban visszamaradtak csoportjába tartozott (BELUSZKY P. 2003).

A Dunántúl és a Kisalföld modernizációs zónái közül a dolgozatban vizsgált területről az ún. „átmeneti övezet” az országos átlagnál előrehaladottabb fejlődési sávjába csak a Rába-völgyi forgalmi folyosó, azaz Szentgotthárd tartozott. Az attól délre fekvő térségre (Vas megye déli része, Zala megye délnyugati, nagyobbik hányada) az „átlagos, az átlagosnál alacsonyabb szintű modernizáció” volt a jellemző (BELUSZKY P. 2003).

Ezekből a zónákból szigetszerűen emelkedtek ki a már bemutatott települések, a térség falvaiban a modernizáció csekély elemei is alig voltak tapasztalhatók.

5.2. A falvak

A Vendvidék, az Őrség és a Hetés területén domborzati és vízrajzi okok miatt elaprózott településhálózat jellemző. Az e tájakon élő emberek életét a kismesesi falvak lakóin kívül még a 20. század elején is a nagybirtokok határozták meg. A Rába és a Mura között a szentgotthárdi ciszterci apátság, a Nádasdy család, a Batthyányak és a herceg Esterházy család tulajdonában voltak a legna-

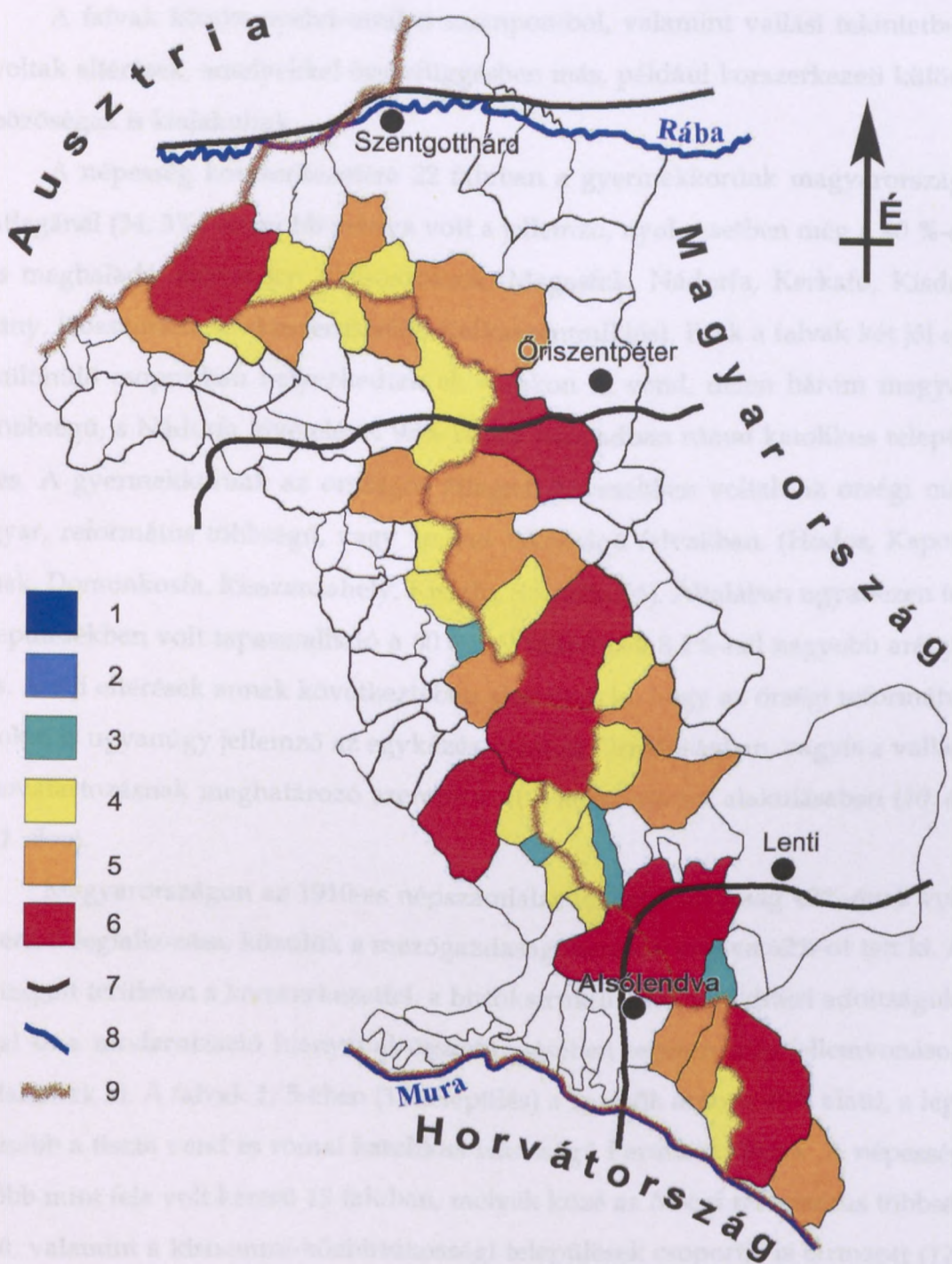
gyobb területek. A nagybirtokos családok sokféle módon hatottak a birtokaikon élő népességre (3. táblázat).

3. táblázat: A vizsgált települések birtokosok szerint 1787–1910 között (KSH és uradalmi iratok alapján szerk. MOHOS M.).

<i>Ciszterci Apátság Szentgotthárd:</i>		<i>Esterházy hercegi uradalom:</i>	
Apátistvánfalva		Bödeháza	Kerkaszentmiklós
Orfalu		Csente	Lendvaújfalu
Permise		Dobronak	Márokföld
<i>Nádasdy-család:</i>		Gáborjánháza	Pince
Büdfalva	Nagydolány	Göntérháza	Rédics
Gödörháza	Kisdolány	Hídvég	Szíjártóháza
Magasfok	Ritkaháza	Hosszúfalva	Völgyifalu
		Kámaháza	Zsitkóc
<i>Batthyány-család:</i>		<i>Közbirtokosság, kisnemesek:</i>	
Őrbajánháza	Kotormány	Lendvadedes	Nemesnép
Dávidháza	Magyarszombatfa	Lendvajakabfa	Resznek
Domonkosfa	Senyeháza		Szentgyörgyvölgy
Felsőszölnök	Szalafő		
Hodos	Szomoróc		
Kapornak	Velemér		
Kerca			

A vizsgált területen az 1910-es népszámlás idején a mainál több falu volt. A falvak közül 25 a történeti Zala megye alsólendvai járásához, 15 település Vas megye muraszombati, 13 ugyanezen megye szentgotthárdi járásához tartozott. A falvak össznépessége 27 126 fő volt, ez a vizsgált terület összlakosságának négyötöd részét tette ki. Egy településre átlagosan 511 lakos jutott, a későbbi szlovéniai oldalon 545, a Magyarországon maradt falvakban 485 fő volt az átlagos népességszám. Legkevesebben (103 fő) a muraszombati járáshoz tartozó Kisfaluban, a legtöbb (1495 fő) a Lendva melletti Hosszúfaluban éltek (9. ábra).

9. ábra: A falvak nagyságrendi típusai 1910-ben
(KSH alapján szerk. MOHOS M.). 1 = 50 fő alatt, 2 = 51 és 100 fő között,
3 = 101 és 200 fő között, 4 = 201 és 500 fő között, 5 = 501 és 1000 fő között,
6 = 1000 fő felett, 7 = vasútvonal, 8 = folyó, 9 = későbbi államhatár

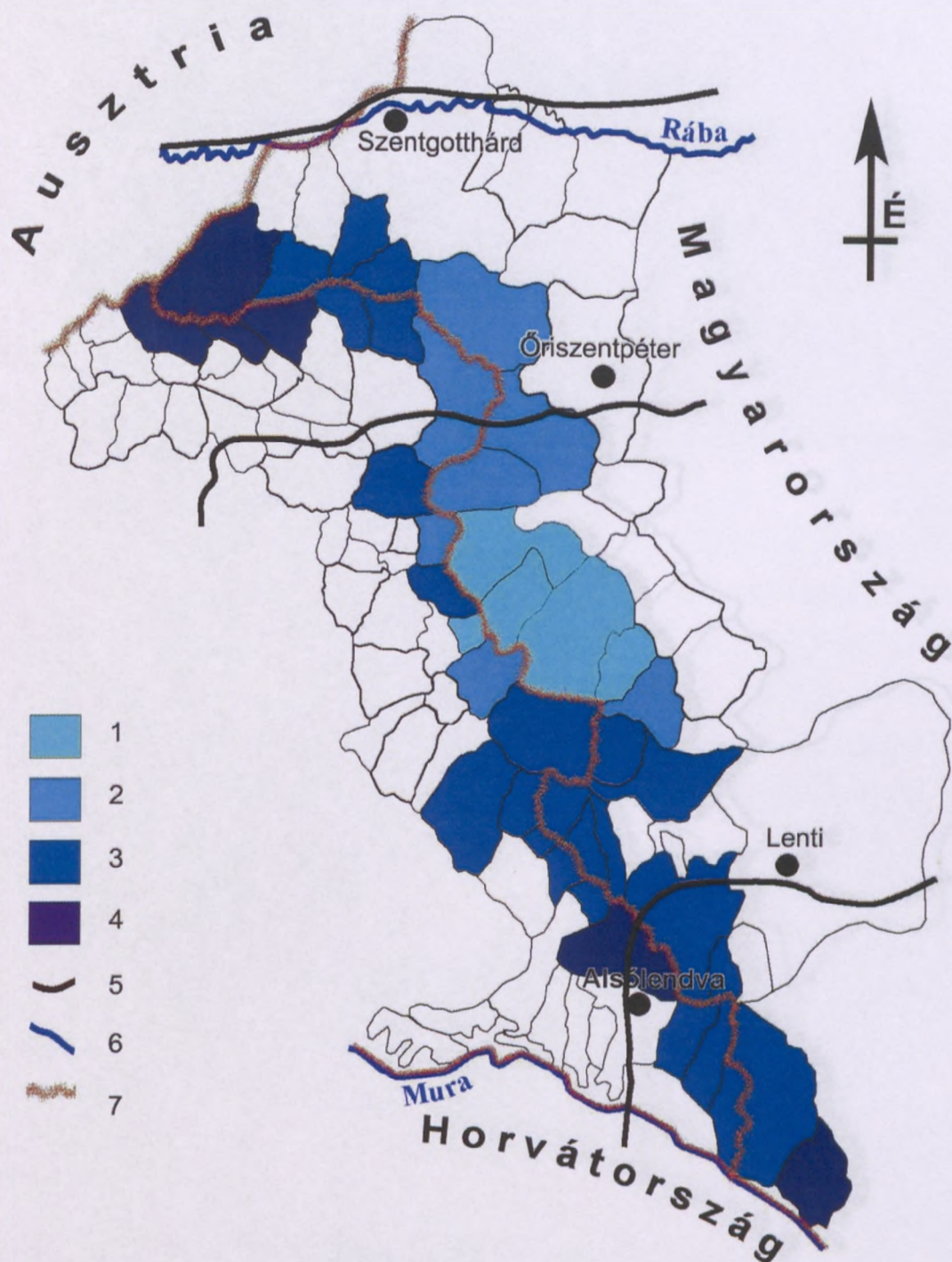

A falvak között nyelvi-etnikai szempontból, valamint vallási tekintetben voltak eltérések, amelyekkel összefüggésben más, például korszerkezeti különbözőségek is kialakultak.

A népesség korszerkezetére 22 faluban a gyermekkorúak magyarországi átlagánál (34, 3%) nagyobb aránya volt a jellemző, nyolc esetben még a 40 %-ot is meghaladó mértékben (Felsőszölnök, Magasfok, Nádorfa, Kerkafő, Kisdolány, Hosszufalu, Kerkaszentkirály, Kerkaszentmiklós). Ezek a falvak két jól elkülönülő csoportban helyezkedtek el: északon öt vend, délen három magyar többségű, s Nádorfa kivételével 95% feletti hányadban római katolikus település. A gyermekkorúak az országos átlagnál kevesebben voltak az őrségi magyar, református többségű, vagy vegyes lakosságú falvakban. (Hodos, Kapor-nak, Domonkosfa, Kisszerdahely, Kisfalu, Szentlászló). Általában ugyanezen településekben volt tapasztalható a 60 évnél idősebbek 8,2%-nál nagyobb aránya is. A táji eltérések annak következtében alakultak ki, hogy az őrségi reformátusokra is ugyanúgy jellemző az egykezés, mint az Ormánságban, vagyis a vallási hovatartozásnak meghatározó szerepe volt a korszerkezet alakulásában (10. és 11. ábra).

Magyarországon az 1910-es népszámlálás idején a lakosság 42%-ának volt kereső foglalkozása, közülük a mezőgazdasági keresők aránya 62%-ot tett ki. A vizsgált területen a korszerkezettel, a birtokstruktúrával, a földrajzi adottságokkal és a modernizáció hiányával összefüggésében teljesen más jellemvonások alakultak ki. A falvak 1/5-ében (11 település) a keresők aránya 40% alatti, a legkisebb a tiszta vend és római katolikus lakosságú Permisén: 28,5%. A népesség több mint fele volt kereső 15 faluban, melyek közé az őrségi református többségű, valamint a kismemesi-közbirtokossági települések csoportja is tartozott (12. ábra).

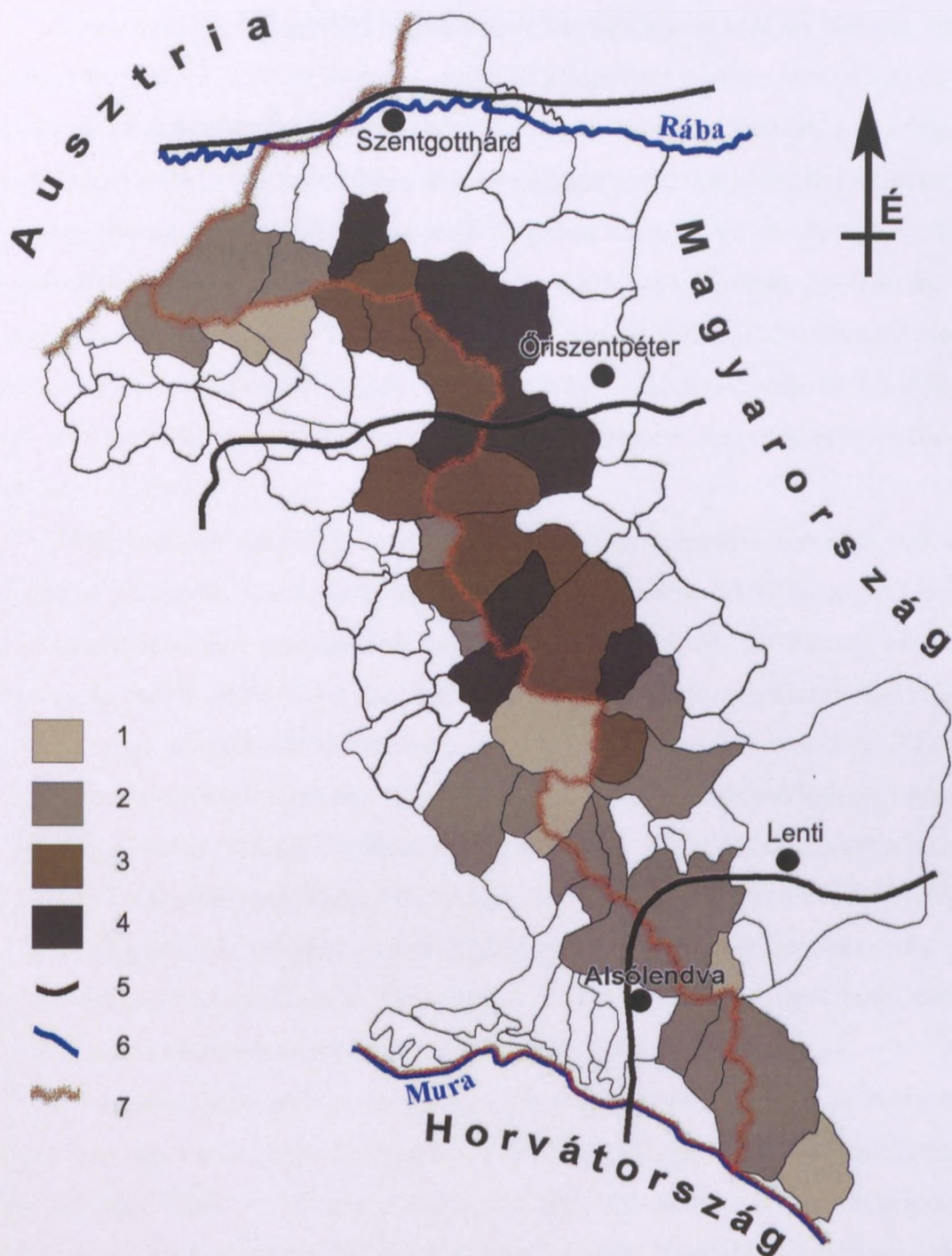

10. ábra: A gyermekkorú népesség aránya falvaként 1910-ben
(KSH alapján szerk. MOHOS M.).

1 = 25 % alatt, 2 = 26–30 % között, 3 = 31–40 % között, 4 = 40 % felett,
5 = vasútvonal, 6 = folyó, 7 = későbbi államhatár

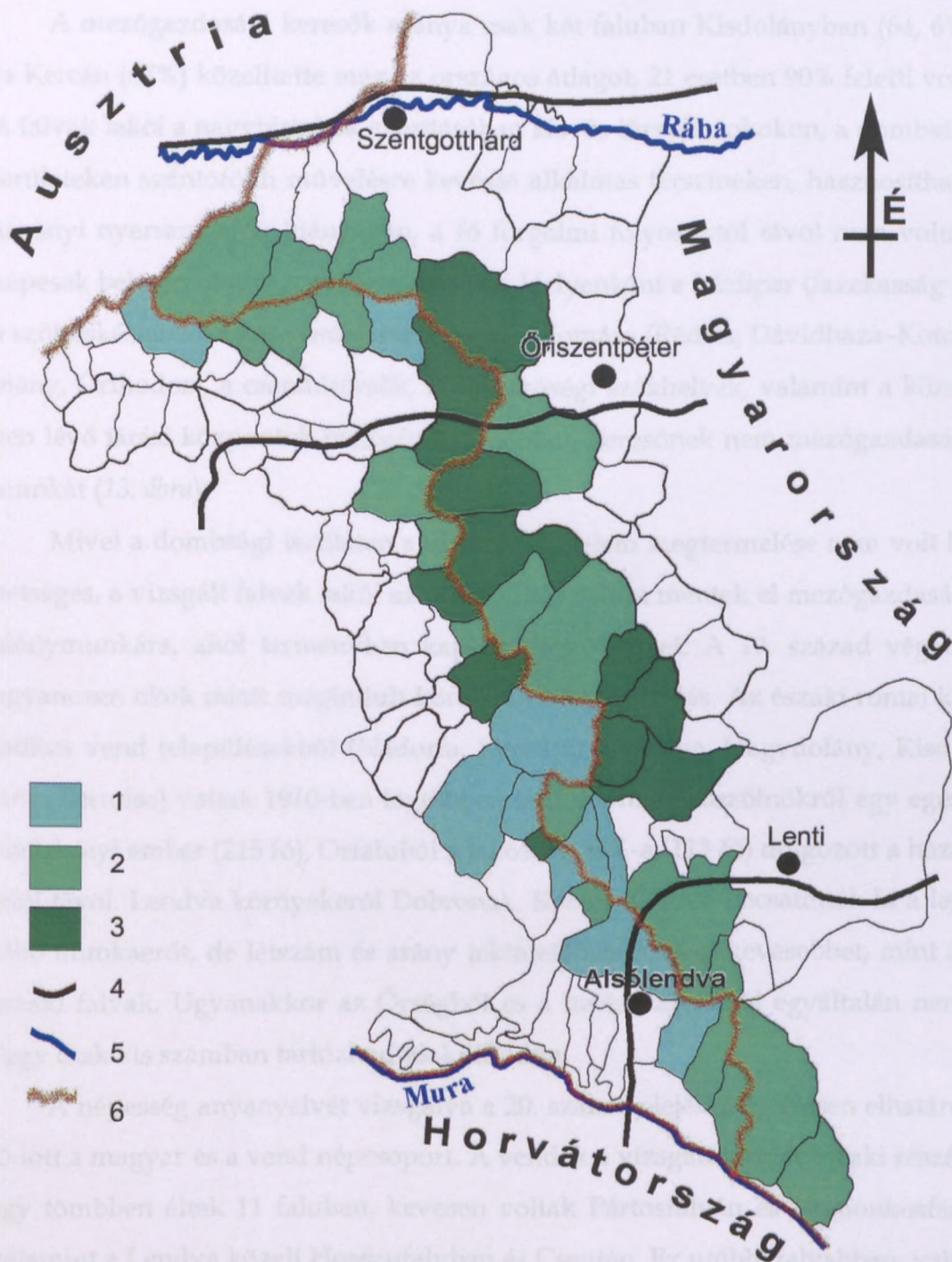

11. ábra: A időskorú népesség aránya falvanként 1910-ben
(KSH alapján szerk. MOHOS M.).

1 = 7 % alatt, 2 = 7–10 % között, 3 = 10–14 % között, 4 = 14 % felett,
5 = vasútvonal, 6 = folyó, 7 = későbbi államhatár

12. ábra: A kereső népesség aránya falvanként 1910-ben
(KSH alapján szerk. MOHOS M.).

1 = 40 % alatt, 2 = 41-50 %, 3 = 50 % felett, 4 = vasútvonal, 5 = folyó,
6 = későbbi államhatár

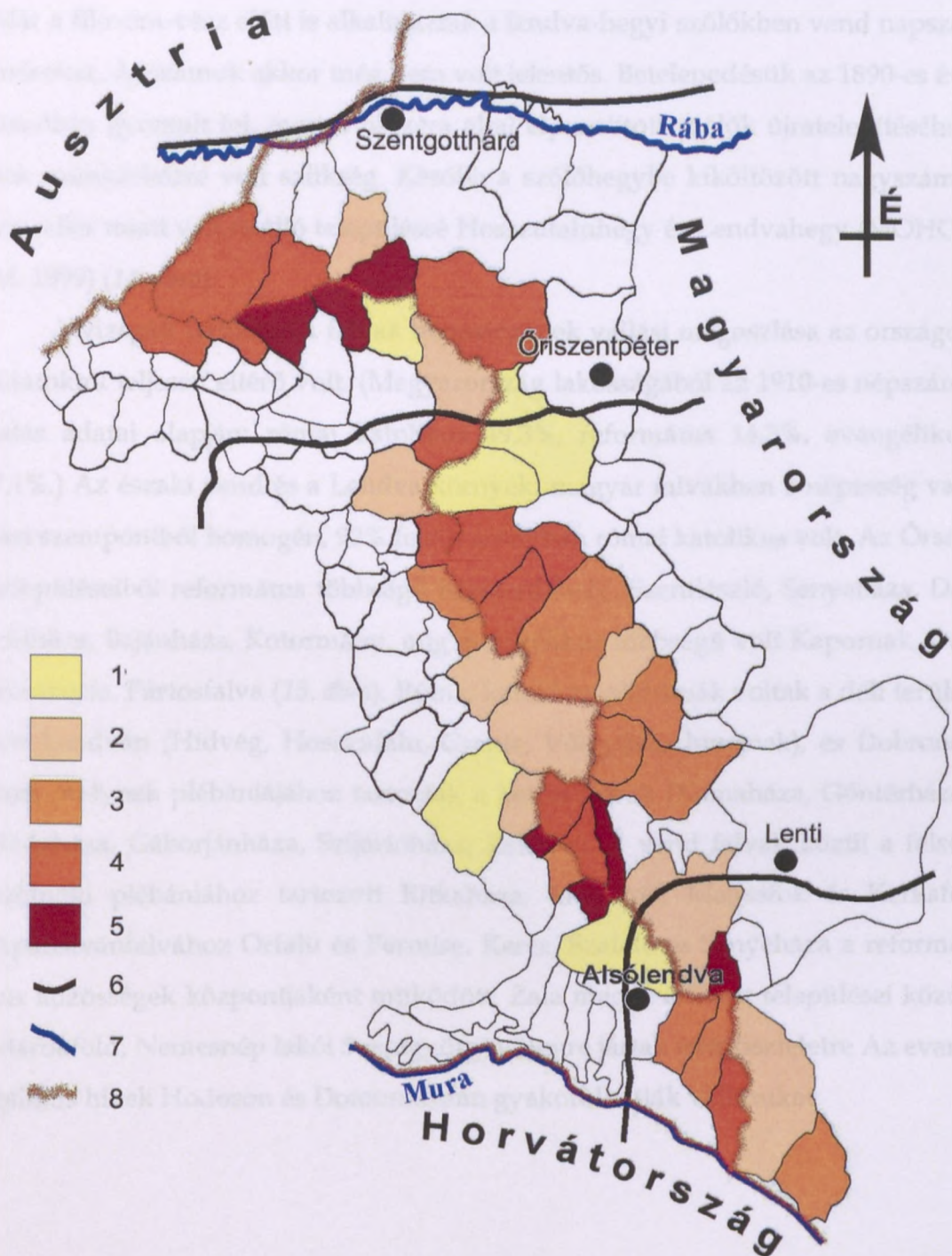

A mezőgazdasági keresők aránya csak két faluban Kisdolányban (64, 6%) és Kercán (67%) közelítette meg az országos átlagot, 21 esetben 90% feletti volt. A falvak lakói a nagybirtokok szorításában kis- és törpebirtokokon, a dombsági területeken szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas térszíneken, hasznosítható ásványi nyersanyagok hiányában, a fő forgalmi folyosóktól távol nem voltak képesek bekapcsolódni a modernizációba. Helyenként a háziipar (fazekasság és a szőtteskészítés), a két vasútvonal néhány állomása (Rédics, Dávidháza–Kotormány, Őrihodos), a csendőrorsők, körjegyzőségi székhelyek, valamint a közelben lévő járási központok biztosítottak néhány keresőnek nem mezőgazdasági munkát (13. ábra).

Mivel a dombsági területen a szükséges élelem megtermelése nem volt lehetséges, a vizsgált falvak lakói az ország más tájaira mentek el mezőgazdasági időnymunkára, ahol terményben kapták a fizetésüket. A 19. század végétől ugyanezen okok miatt megindult köreikből a kivándorlás. Az északi római katolikus vend településekből (Nádorfa, Kerkafő, Büdfalva, Nagydolány, Kisdolány, Permise) voltak 1910-ben legtöbben külföldön. Felsőszölnökről egy egész kis falunyi ember (215 fő), Orfaluból a lakosság 39%-a (113 fő) dolgozott a hazájától távol. Lendva környékéről Dobronak, Kebele, Csente bocsátották ki a legtöbb munkaerőt, de létszám és arány tekintetében is jóval kevesebbet, mint az északi falvak. Ugyanakkor az Őrségből és a hetési falvakból egyáltalán nem, vagy csak kis számban tartózkodtak külföldön.

A népesség anyanyelvét vizsgálva a 20. század elején még élesen elhatárolódott a magyar és a vend népcsoport. A vendek a vizsgált terület északi részén egy tömbben éltek 11 faluban, kevesen voltak Pártosfalván és Domonkosfán, valamint a Lendva közeli Hosszufaluban és Csentén. Ez utóbbi falvakban, valamint Lendván a vend lakosság betelepődése a szőlőtermesztéshez kapcsolódott.

13. ábra A mezőgazdasági keresők aránya a falvakban 1910-ben
(KSH alapján szerk.: MOHOS M.).

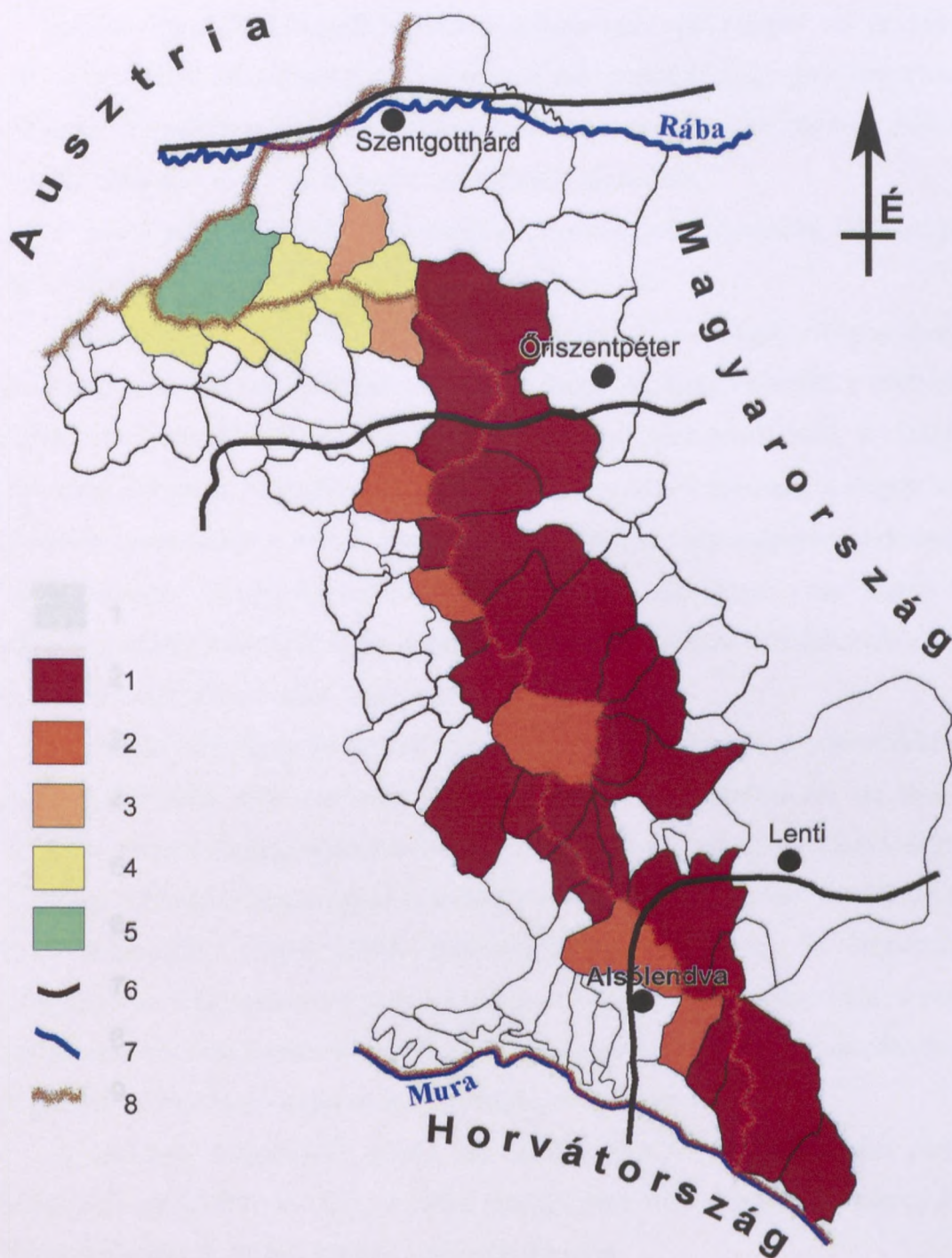
1 = 80 % alatt, 2 = 81-85 % között, 3 = 85-90 % között, 4 = 91-95 % között,
5 = 95 % felett, 6 = vasútvonal, 7 = folyó, 8 = későbbi államhatár

Már a filoxéra-vész előtt is alkalmaztak a lendva-hegyi szőlőkben vend napszámokat, de számuk akkor még nem volt jelentős. Betelepedésük az 1890-es évtizedben gyorsult fel, mert a filoxéra által elpusztított szőlők újratelepítéséhez sok munkáskézre volt szükség. Később a szőlőhegybe kiköltözött nagyszámú vincellér miatt vált önálló településsé Hosszufaluhegy és Lendvahegy (MOHOS M. 1999) (14. ábra).

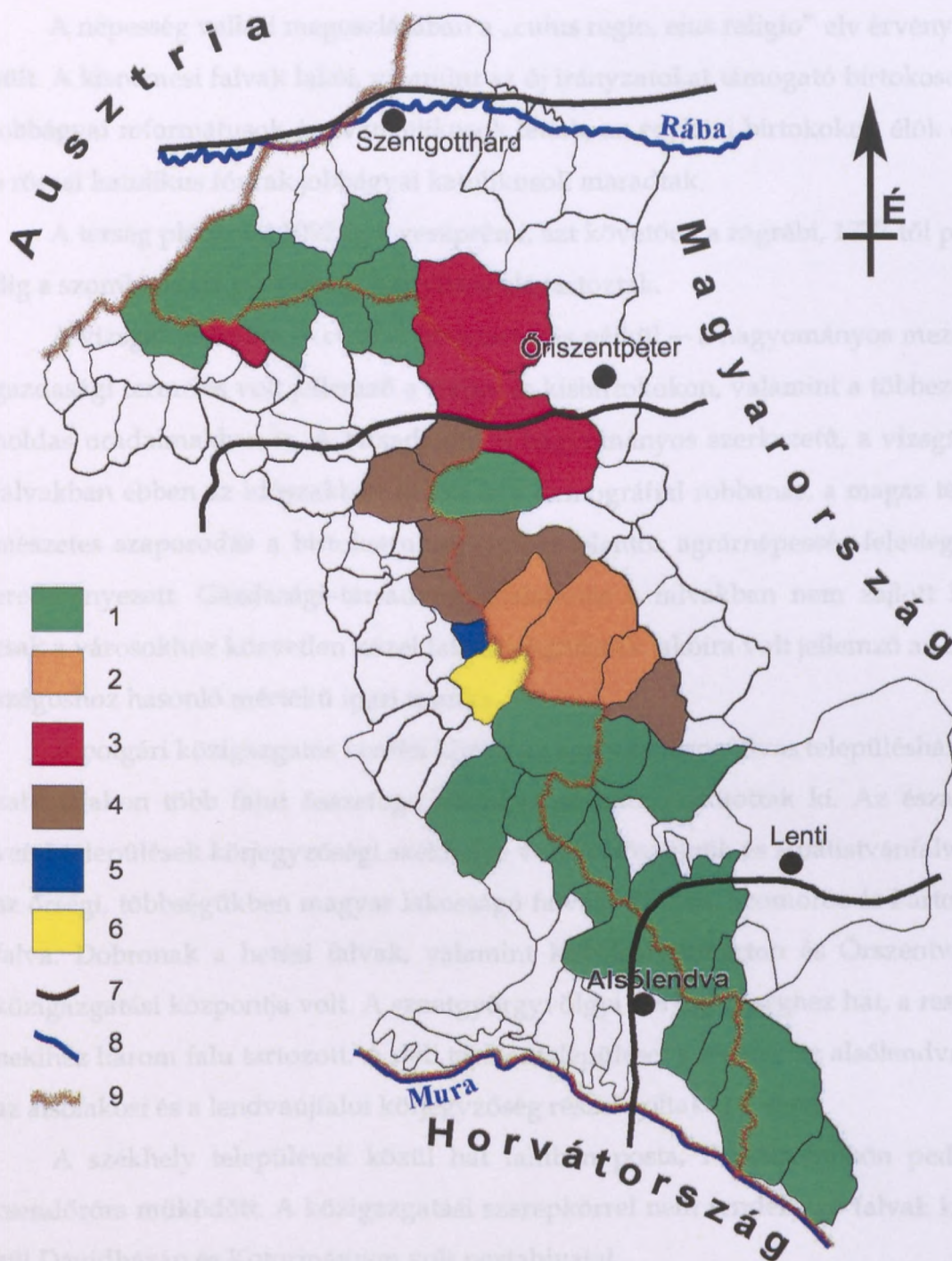
A vizsgált területen a falvak népességének vallási megoszlása az országos adatoktól teljesen eltérő volt. (Magyarország lakosságából az 1910-es népszámlálás adatai alapján: római katolikus 49,3%, református 14,3%, evangélikus 7,1%.) Az északi vend és a Lendva környéki magyar falvakban a népesség vallási szempontból homogén, 92% feletti arányban római katolikus volt. Az Őrség településeiből református többségű Kisszerdahely, Szentlászló, Senyeháza, Dávidháza, Bajánháza, Kotormány, míg evangélikus többségű volt Kapornak, Domonkosfa, Pártosfalva (15. ábra). Római katolikus plébániák voltak a déli területen Lendván (Hídvég, Hosszufalu, Csente, Völgyifalu híveinek), és Dobronakon, melynek plébániájához tartoztak a hetési falvak (Kámaháza, Göntérháza, Bödeháza, Gáborjánháza, Szíjártóháza, Zsitkóc). A vend falvak közül a felsőszölnöki plébániához tartozott Ritkaháza, Marokrét, Magasfok és Kerkafő, Apátistvánfalvához Orfalu és Permise. Kerca, Szalafő és Senyeháza a református közösségek központjaként működött. Zala megye érintett települései közül Márokföld, Nemesnép lakói Szentgyörgyvölgyre jártak istentiszteletre. Az evangélikus hívek Hodoson és Domonkosfán gyakorolhatták vallásukat.

14. ábra: A népesség megoszlása anyanyelv szerint falvanként 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.). 1 = magyarok aránya 95% felett, 2 = magyar többség szlovén kisebbség, 3 = szlovén többség magyar kisebbség, 4 = a szlovének aránya 95% felett, 5 = szlovén többség német és magyar kisebbség, 6 = vasútvonal, 7 = folyó, 8 = későbbi államhatár

15. ábra: A népesség megoszlása vallási felekezetek szerint 1910-ben falvanként (KSH alapján szerk. MOHOS M.). 1 = katolikusok, 2 = reformátusok aránya 75% felett, 3 = református többség evangélikus kisebbség, 4 = evangélikus, református, katolikus vegyes, 5 = evangélikus többség, 6 = református többség katolikus kisebbség, 7 = vasútvonal, 8 = folyó, 9 = későbbi államhatár

A népesség vallási megoszlásában a „cuius regio, eius religio” elv érvényesült. A kismemesi falvak lakói, valamint az új irányzatokat támogató birtokosok jobbágysai reformátusok és evangélikusok lettek, az egyházi birtokokon élők és a római katolikus főurak jobbágysai katolikusok maradtak.

A térség plébániái 1092-ig a veszprémi, azt követően a zágrábi, 1777-től pedig a szombathelyi püspökség irányítása alá tartoztak.

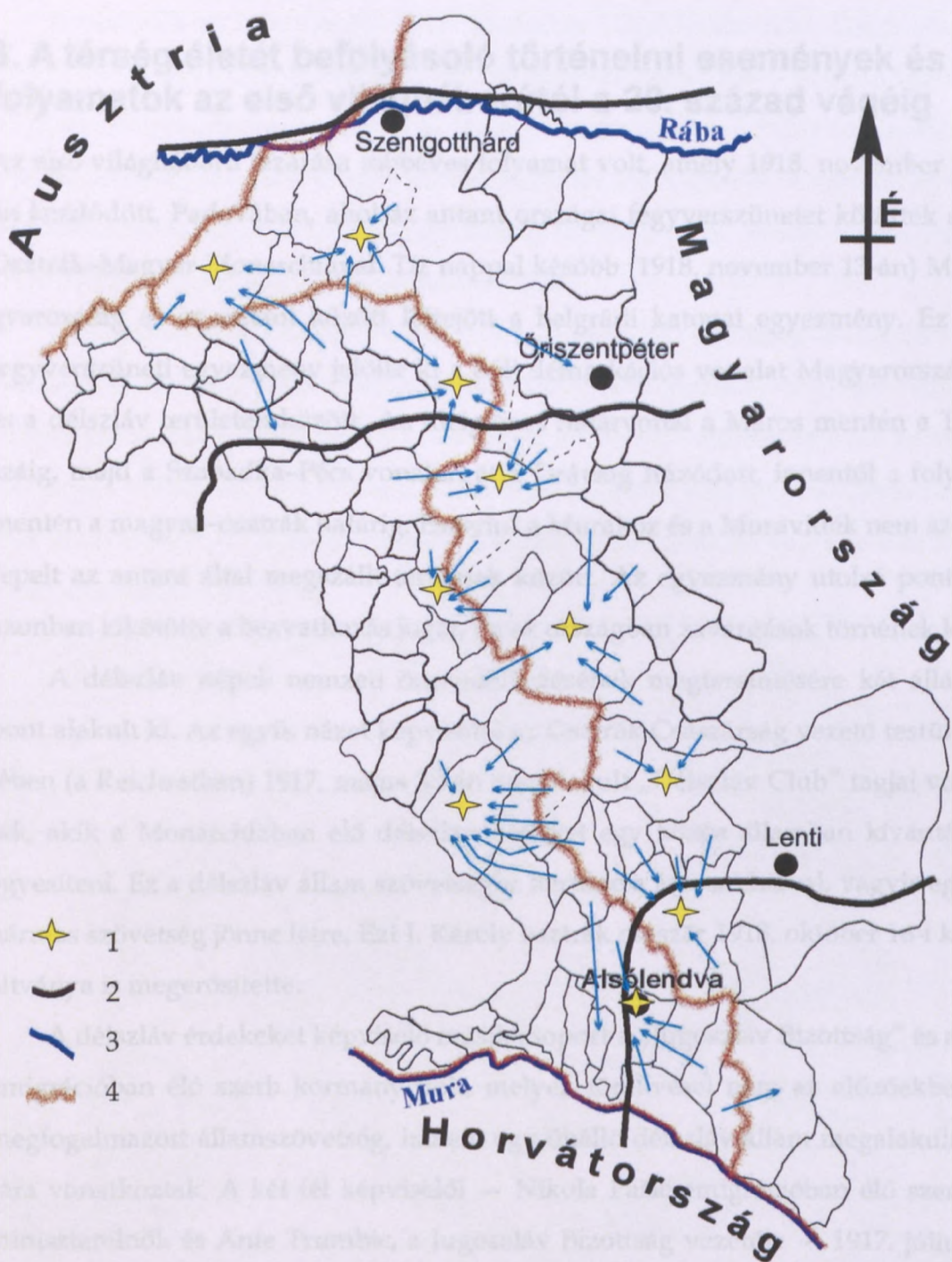
A vizsgált falvakra — etnikai hovatartozás nélkül — a hagyományos mezőgazdasági termelés volt jellemző a törpe- és kisbirtokokon, valamint a többezer holdas uradalmakban is. A társadalom is hagyományos szerkezetű, a vizsgált falvakban ebben az időszakban zajlott le a demográfiai robbanás, a magas természetes szaporodás a birtokstruktúra miatt jelentős agrárnépesség-felesleget eredményezett. Gazdasági-társadalmi átalakulás a falvakban nem zajlott le, csak a városokhoz közvetlen közel fekvő települések lakóira volt jellemző az országoshoz hasonló mértékű ipari munka.

A polgári közigazgatás keretei között az apró- és törpefalvas településhálózatú tájakon több falut összefogó körjegyzőségeket alakítottak ki. Az északi vend települések körjegyzőségi székhelye volt Felsőszölnök és Apátistvánfalva, az őrési, többségükben magyar lakosságú falvaké Hodos, Szomoróc és Pártosfalva. Dobronak a hetési falvak, valamint Kebeleszentmárton és Őrszentvid közigazgatási központja volt. A szentgyörgyvölgyi körjegyzőséghez hat, a resz-nekihez három falu tartozott. A déli terület települései a rédicsi, az alsólendvai, az alsólakosi és a lendvaújfalui körjegyzőség részei voltak (16. ábra).

A székhely települések közül hat faluban posta, Felsőszölnöken pedig csendőrőrs működött. A közigazgatási szerepkörrel nem rendelkező falvak közül Dávidházán és Kotormányon volt postahivatal.

A falvak közlekedési kapcsolatai kedvezőtlenek voltak. A területen áthaladó két vasútvonalon csak négy falunak volt vasútállomása, a többi falu kimaradt a vasúti közlekedés nyújtotta lehetőségekből.

16. ábra: A falvak közigazgatási kapcsolatai 1910-ben
(KSH alapján szerk. MOHOS M.).

1 = körjegyzőségi székhely, 2 = vasútvonal, 3 = folyó, 4 = későbbi államhatár

6. A térség életét befolyásoló történelmi események és folyamatok az első világháborútól a 20. század végéig

Az első világháború lezárása többéves folyamat volt, amely 1918. november 3-án kezdődött. Padovában, ahol az antant országai fegyverszünetet kötöttek az Osztrák–Magyar Monarchiával. Tíz nappal később (1918. november 13-án) Magyarország és az antant között létrejött a belgrádi katonai egyezmény. Ez a fegyverszüneti egyezmény jelölte ki a déli demarkációs vonalat Magyarország és a délszláv területek között. Az ideiglenes határvonal a Maros mentén a Tiszáig, majd a Szabadka–Pécs vonalon át a Dráváig húzódott, innentől a folyó mentén a magyar–osztrák határig. Eszerint a Muraköz és a Muravidék nem szerepelt az antant által megszállt területek között. Az egyezmény utolsó pontja azonban kikötötte a beavatkozás jogát, ha az országban zavargások törnének ki.

A délszláv népek nemzeti önrendelkezésének megteremtésére két álláspont alakult ki. Az egyik nézet képviselői az Osztrák Császárság vezető testületében (a Reichratban) 1917. május 30-án megalakult „Délszláv Club” tagjai voltak, akik a Monarchiában élő délszláv népeket egy közös államban kívánták egyesíteni. Ez a délszláv állam szövetségbe kerülne a Monarchiával, vagyis egy hármass szövetség jönne létre. Ezt I. Károly osztrák császár 1918. október 16-i kiáltványa is megerősítette.

A délszláv érdekeket képviselő másik csoport a „Jugoszláv Bizottság” és az emigrációban élő szerb kormány volt, melyek törekvései nem az előzőekben megfogalmazott államszövetség, hanem egy önálló délszláv állam megalakulására vonatkoztak. A két fél képviselői – Nikola Pašić emigrációban élő szerb miniszterelnök és Ante Trumbić, a Jugoszláv Bizottság vezetője – 1917. július 20-án megállapodtak abban, hogy egy leendő közös délszláv állam jön létre a szerb, a horvát és a szlovén népet magába foglalva, a szerb Karadordević dinasztia vezetésével (SOKCSEVICS D. et al. 1994).

A második változat szerint 1918. december 1-én kikiáltották a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot, melynek következtében december 24-én Muraközt megszállták a szerb-horvát csapatok, majd a Murán átkelve néhány muravidéki településre is bevonultak, később Muraszombatot is elfoglalták. A katonai lépés indoklásaként a belgrádi katonai egyezmény utolsó pontját használták fel, holott a területen semmiféle zavargás nem történt.

Időközben Muravidéken megalakult a Muravidéki Bizottság Matija Slavic vezetésével. Slavic szeptemberben beutazta a területet, információt gyűjtve és támogatókat keresve. Támogatói a szláv terjeszkedés tekintetében szlovén katolikus papok voltak, akikkel közösen a bizottság céljaként a Rábáig való terjeszkedést megvalósítását fogalmazták meg, s ennek fontos feltétele volt a terület katonai megszállása (17. ábra).

17. ábra: Az Osztrák-Magyar Monarchia felosztása 1918–1920
(forrás: PÁNDI L. [szerk.] 1997. Köztes-Európa 1763–1993 p. 293).

A szerb–horvát csapatokat szombathelyi karhatalmi erők és a helyi lakosság 1919. január elején viaszorították, így a Muravidék ismét magyar fennhatóság alá került.

A Párizsi Békekonferencia azonban feltétel nélkül a SZHSZ Királysághoz csatolta a területet, s ennek következményeként 1919 augusztusában a helyi lakosság meghallgatása nélkül megtörtént a Muravidék megszállása. Ekkor – az 1910-es népszámlálási adatok szerint – a területen 20 346 fő volt magyar, a lakosság 22,3%-a, akik a Muravidék keleti peremén alkottak összefüggő tömböt.

6.1. Új határok – új államok

Az új határ kijelölése, a „helyszínen megállapítandó vonal” azt a reményt keltette a muravidéki magyarságban, hogy a határ megállapítása során az etnikai szempontokat, valamint a több évszázados gazdasági, társadalmi kapcsolatokat is figyelembe veszik.

A magyar–jugoszláv Határmegállapító Bizottság 1921. augusztus elsején alakult meg Párizsban, melynek eredményeként a határ megállapításával kapcsolatos események a Muravidéken 1921 novemberéig tartottak. A Határmegállapító Bizottság 1921. szeptember 19-20-án helyszíni szemlét tartott a területen, ahol a lakosság tömegdemonstrációval fejezte ki szándékát a Magyarországhoz való tartozás vonatkozásában. Ennek eredményeként a Bizottság a Muravidék döntően magyarok lakta keleti részén 26 települést javasolt Magyarországhoz visszacsatolni (ZSIGA T. 1996). Ez a javaslat végül is nem talált meghallgatásra, csak bizonyos elemei valósultak meg. A Határmegállapító Bizottság 1921. november 15-én az alábbi döntést hozta: a délszláv megszállás ellenére Szomoróc egész területét, valamint Magyarszombatfa, Velemér, Szentgyörgyvölgy megszállt területeit és Rédics, Kerkaszentmiklós, Lendvaújfalu, Völgyifalu határából nagyobb területeket Magyarországnak kell adni (kb. 8 000 kh. nagyságban). A Bizottság kötelezte a feleket, hogy november 29-re a területet ürítsék ki és adják

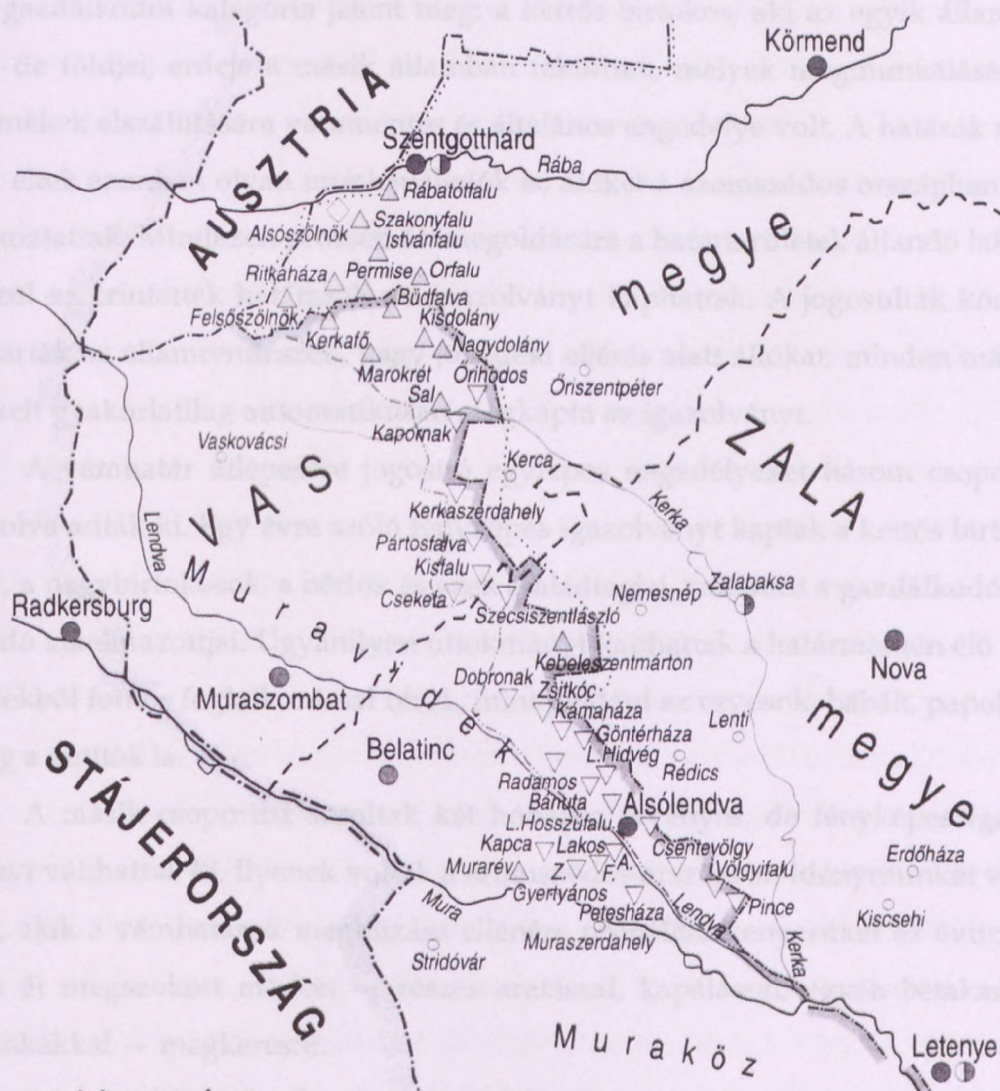

át. Ez a kitűzött határidőre nem történt meg, mert a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság a Nagykövetek Tanácsának arra a — nem létező — döntésére hivatkozott, hogy a területek kiürítését és átadását csak a határ teljes hosszában való megállapítása után kell végrehajtani. Végül a kiürítés, valamint az átadás-átvétel 1922. február 1–10-e között a fent részletezett döntésnek megfelelően megtörtént, s megindult a Muravidék betagoztatása a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba.

A határok megállapítása során a Rába–Mura vízválasztóján jelölték ki a határt a Vendvidéken és az Őrség területén. Itt jelölték ki az államok találkozási pontját: „Tókától keletre, körülbelül 2 kilométernyi távolságra megállapítandó pont, amely hármashatárpontja Ausztriának, Magyarországnak és a szerb–horvát–szlovén államnak” (Határmegállapítási iratok 66/1921). Így Magyarországhoz került északon nyolc olyan település, melynek lakossága döntően szlovén, vagy vegyes (magyar–szlovén, német–magyar–szlovén) volt: Alsószölnök, Felsőszölnök, Ritkaháza, Pemise, Apátistvánfalva, Orfalu, Szakonyfalu, Rábatótfalu. A terület középső és déli részén 11 döntően magyar és egy szlovén falut, valamint Alsólendvát a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kapta meg (18. ábra).

A végleges határkijelölés után minden állam kénytelen volt szabályozni a határforgalmat. A magyar kormány az 53000/1923. számú rendeletben és az ehhez kapcsolódó pénzügyminiszteri rendeletben (132 4000/1930) írta elő a vámhatárnak is számító államhatár megközelítési és átlépési lehetőségeit. Kialakult a kishatárforgalom, amely az újonnan felállított határkerületekben bonyolódott le. A kerületbe a vámhatártól legfeljebb tíz kilométerre fekvő településeket sorolták, amelyeket különleges engedéllyel a fővámigazgató — a helyi terep- és birtokviszonyok miatt — legfeljebb további öt kilométerrel kiterjeszthetett.

Jelmagyarázat

- Országhatár 1921-ig
- Megyehatár
- Határmegállapító Bizottság által javasolt határ
- Trianoni békeszerződésben előírt határ
- Magyar-jugoszláv határ 1921 után
- Magyar-osztrák határ 1921 után

0 10 km 20 km

- Járási székhely
- ◐ Ideiglenes járási székhely 1919. aug. 12.-e után
- Egyéb település
- ▽ Magyar település
- △ Szlovén település
- ◇ Német település

18. ábra: Határmegállapítás a Muravidéken 1921–22
(forrás: ZSIGA T. 1996 p. 141.).

Új gazdálkodói kategória jelent meg: a kettős birtokos, aki az egyik államban élt, de földjei, erdeje a másik államban feküdtek, melyek megmunkálására, a termékek elszállítására vámmentes és általános engedélye volt. A határok mentén éltek azonban olyan munkavállalók is, akiket a szomszédos országban foglalkoztattak. Mindezen problémák megoldására a határterületek állandó lakosai közül az érintettek határszéli úti igazolványt kaphattak. A jogosultak köréből kizárták az államrendészeti, vagy jövedéki eljárás alatt állókat, minden más érdekelt gyakorlatilag automatikusan megkapta az igazolványt.

A vámhatár átlépésére jogosító egylapos engedélyeket három csoportba sorolva adták ki. Egy évre szóló fényképes igazolványt kaptak a kettős birtokosok, a nagybirtokosok, a bérlők és ezek családtagjai, valamint a gazdálkodók állandó alkalmazottjai. Ugyanilyen útiokmányt kaphattak a határmentén élő közérdekből fontos foglalkozással bírók, mint például az orvosok, bábák, papok, de még a tanítók is.

A másik csoportba soroltak két hónapra érvényes, de fényképes igazolványt válthattak ki. Ilyenek voltak a szomszédos országban idénymunkát vállalók, akik a vámhatárok meghúzása ellenére próbálták kenyerüket az évtizedeken át megszokott módon – részes aratással, kapálással, egyéb betakarítási munkákkal – megkeresni.

A harmadik csoportba sorolt határátlépők egy útra szóló engedélyt kaptak, s ez mindössze három napra volt érvényes. Ez a változat a sürgős családi események (temetés, betegség, házasságkötés, keresztelő, stb.) miatt útra keltek számára volt megoldás. Népszerűségéhez hozzájárult, hogy ehhez a laphoz nem kellett drága pénzért fényképet csináltatni, a szöveges leírás pedig még az átlépők változtatgatását is lehetővé tette.

Az okmányokat mind magyarul, mind jelen esetben szlovénul is kitöltötte az elsőfokú rendőri hatóság. Az engedély birtokosának azt is előírták, hogy melyik ponton lépheti át a határt, és hol kell visszatérnie. A kettős birtokosok szá-

badon vihették át állataikat, szerszámaikat, hozhatták a betakarított termékeket, de csak napkeltétől napnyugtáig. Általában a vámállomások éjjel zárva tartottak, kivéve néhány nagy forgalmú nemzetközi átkelőhelyet.

A Muravidéken a nyelvhatár nem esett egybe az államhatárral, s már ez a tény sok alapproblémát szült. A többségében kisbirtokos gazdák semmilyen áron nem adták fel a határ másik oldalán, az SZHSZ Királyságban rekedt birtokaik művelését. Emiatt a szlovén–magyar határ mentén is foglalkozni kellett a határszéli forgalommal. A helyzetet tovább nehezítette, hogy a korábbi egyházi kapcsolatokat az új határ több helyen megszakította. Az északi részek vend/szlovén falvaiban szokás volt, hogy a menyasszony a házasságkötés második templomi kihirdetése után a násznagy felségével körbejárhatta a szomszédos falvakat ajándék kérése címén. A felsőszölnöki menyasszonyok a határ 1922-ben történt végleges lezárásáig körútjukon elmentek Marokrétre, Magasfokra, Kerkafőre is, de az új helyzetben erre már nem kerülhetett sor. A szlovén falvakban kialakult hagyományt megszakította a közösséget egymástól elválasztó határ (KOZÁR MUKIČ M. 1984). A Vendvidék katolikus lakosai közül a ritkaházai hívek szakadtak el a nagydolányi (Veliki Dolenci) plébániától.

A déli magyar többségű települések esetében is több súlyos probléma jelentkezett. A dobronaki plébániára járó hetési falvak lakói a réten át könnyen és gyorsan elérhették a templomukat. A vizenyős talaj miatt Szíjártóházán, Gáborjánházán, Bödeházán még temetkezni sem volt célszerű, helyette arra is Dobronakon került sor. A faluból kivezető út mentén fekvő hetési temető és az oda felállított hetési kereszt a határ lezárása után elérhetetlenné vált a Magyarországra került falvak lakóinak. A hitéleti gondok mellett a közegészségügyi problémák is rögtön jelentkeztek a határzárás után. A magyar oldal hetési falvaiban Gáborjánházán új plébániát, templomot és temetőket kellett nagy költséggel létrehozni (TANTALICS B. 1997).

Az őrségi reformátusok többsége a határ magyarországi oldalán maradt, vallásukat a veleméri és a kercai gyülekezetek tagjaiként e két falu templomában gyakorolhatták. Az evangélikusok a határ szlovén oldalára került falvakban – Őrihodos (Hodos), Domonkosfa (Domanjsevc), Bükkalja – voltak többségben, de maradtak a Magyarországhoz tartozó településeken is. A felekezet tagjai a 19. század végén Őrihodoson (Hodos), 1902-ben Domonkosfán (Domanjsevc) építettek templomot, amelyeket az őrbajánházi hívek a határváltozások után már nem kereshették fel. Az új határ mindkét oldalán hosszú időre volt szükség ahhoz, hogy az élet a megváltozott körülményekhez igazodjon (VARGA S. – PIVAR E. 1979).

A határváltozások következményeként megszakadtak a korábbi közigazgatási kapcsolatok. Felsőszölnök, Apátistvánfalva, Kerca, Szentgyörgyvölgy, Kerkaszentmiklós körjegyzőségek területéről az új államba kerültek át települések. Hodos, Pártosfalva, Dobronak székhelyfalvakból Magyarországon maradt hét falu, így a határok kijelölése után új körjegyzőségeket kellett kialakítani.

Összességében a határváltozás miatt Vas megyéből a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került csaknem a teljes Muraszombati (Murska Sobota) járás 111 településsel, valamint a Szentgotthárdi (Monošter) járásból 11 falu. Zala megye elveszítette a teljes Csáktornyai (Čakovec) és Perlaki (Prelog) járást, valamint az Alsólendvai (Lendava) járásból 40 települést és a járási székhelyet is. Az új határ kettévágott két vasútvonalat és több mint tíz közutat, a határ két oldalán kéttucat „zsákfalú” keletkezett (MAJDÁN J. 1996). A határ kijelölése során nem vették figyelembe az etnikai szempontokat: szlovén lakosságú falvak maradtak Magyarországon, és magyar települések kerültek az új délszláv államhoz.

6.2. A közigazgatás megváltozása a határ két oldalán

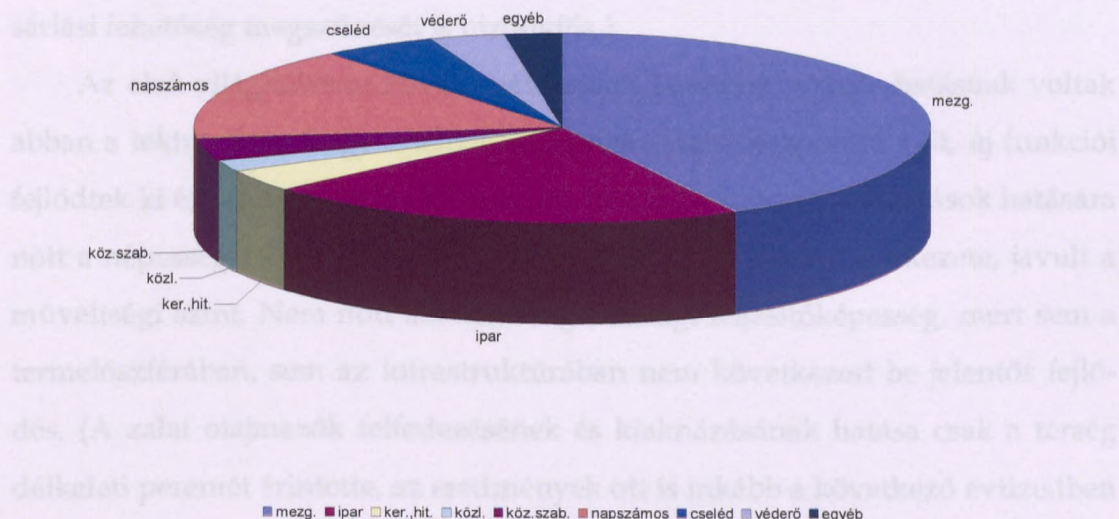
Magyarország közigazgatásában az új határok kialakulása után kettős tendencia érvényesült. Az elveszített központok helyett, azok pótlására újakat jelöltek ki, egyesítették a határok által kettévágott megyéket, de megtartották a korábbi elnevezéseiket (MOHOS M. 2001).

Vas megyében a „csonka” Szentgotthárdi (Monošter) járáshoz kapcsolták a Muraszombati (Murska Sobota) járásból megmaradt falvakat és Szentgotthárd-Muraszombati járás néven működtették 40 településsel, Szentgotthárd (Monaster) központtal. Zala megyében Alsólendva (Lendava) elvesztése súlyos helyzetet teremtett, mert a megye 13 járási székhelyéből a városokon kívül csak Keszthely, Tapolca és Alsólendva volt „teljesértékű” közigazgatási központ, ahol Földhivatal és Járásbíróság is működött. A „csonka” járás központja több éves ideiglenes állapot után először Zalabaksa, végül Lenti lett, ahol megkezdődött a szakembergárda letelepítése, a szükséges intézmények kiépítése (MOHOS M. 1997).

A változás már az 1930-as népszámlálás adataiban megmutatkozott. A népesség száma e húsz év alatt csaknem 800 fővel gyarapodott, a növekedés már nem a természetes szaporodásból, hanem az új munkahelyek miatti bevándorlásból adódott. Alapvetően átalakult a foglalkozási szerkezet is: a mezőgazdaságban a keresők aránya több mint 20%-kal csökkent, a tisztán terciér szektorban foglalkoztatottak aránya 16%-ra nőtt. Új elem a véderő: Lentiben megindult a honvédség letelepítése, fokozatosan egy teljes ezred befogadására alkalmas laktanyát építenek, amely a „garnizonváros” jelleg kifejlődését eredményezi. A keresők 16%-át kitevő napszámosok az új intézmények építkezéseinek dolgoztak. A település gazdasági ereje nem igazán gyarapodott, ezt bizonyítja az is, hogy a cselédek aránya 5% maradt. Az új betelepülők ekkor még az új lakóhelyen való

életkezdéshez szükséges feltételek megteremtésével foglalkoztak, s nem jelentettek „fizetőképes” keresletet a cselédek alkalmazásában (19. ábra).

19. ábra: A keresők foglalkozási megoszlása 1930-ban Lentiben
(KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

A betelepülés és az asszimiláció hatására a népesség már csaknem teljesen magyar (99,4%). A vallási megoszlást kimutató adatok szerint a lakosok 95%-a római katolikus, két százalék alá csökkent az izraeliták aránya, s kissé nőtt a reformátusok jelenléte. Az írni-olvasni tudók aránya csaknem pontosan annyi, mint húsz évvel korábban Alsólendván volt: 71,5%. Ezek a változások a bevándorlás következményei: az új hivatalokba ideáramló népességnek megfelelő iskolai végzettséggel kellett rendelkeznie, s valószínűleg a történeti Magyarországról beköltöző állás nélküli magyar közalkalmazottak kaptak Lenti-ben megélhetési lehetőséget.

A lakóházak adatai jelentős fejlődést mutatnak: a kő- és téglaházak aránya 43%-ra nőtt, a faházaké 31%-ra csökkent. A háztetők anyaga még nagyobb mértékben változott: háromnegyed részben cserépből, bádogból vagy palából készültek. A lakóházak száma csaknem kétszeresére nőtt. Az új lakóházak és intézmények építése során már nem használták a hagyományos anyagokat, bár a település gazdasági erejének hiányát mutatja, hogy a korábbihoz viszonyítva je-

lentősen nőtt a vályogból, illetve kő- és téglalapra vályogból épített házak száma. (Ez a változás a téglagyár további hiányát és a korábbi alsólendvai téglavásárlási lehetőség megszűnését is bizonyítja.)

Az első világháborút követő változások Lentiben pozitív hatásúak voltak abban a tekintetben, hogy a település közigazgatási központtá vált, új funkciói fejlődtek ki és modernizációs folyamatok kezdődtek meg. E változások hatására nőtt a népességszám, megváltozott a lakosság foglalkozási szerkezete, javult a műveltségi szint. Nem nőtt azonban a gazdasági teljesítőképesség, mert sem a termelőszférában, sem az infrastruktúrában nem következett be jelentős fejlődés. (A zalai olajmezők felfedezésének és kiaknázásának hatása csak a térség délkeleti peremét érintette, az eredmények ott is inkább a következő évtizedben mutatkoztak meg.)

A fentiek következményeként Lenti csak részben, az igazgatási feladatok körében tudta átvenni Alsólendva szerepét, a többi területen – gazdaság, kultúra – a régi centrum hiánya továbbra is érződött.

A határ mentén szükség volt a korábbi körjegyzőségek átszervezésére is. A Hetésben a határ magyar oldalán új központ lett Gáborjánháza, az Őrségben Magyarszombatfa. Ezek a falvak a szlovén területre került Dobronak (Dobrovnik) és Pártosfalva (Prosenjakovci) közigazgatási funkcióját vették át.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban a Mura és az új határ közötti területre már a határmegállapító tárgyalások és helyszíni bejárások közben is a „Muravidék” elnevezést használták, és egy közigazgatási egységként kezelték. A terület központja a szlovén többségű Murszombat (Murska Sobota) lett. Rövid idő alatt sor került a szakemberek cseréjére is, a magyar tisztviselők, tanítók, papok elvesztették állásukat, csak azok maradhattak tovább munkahelyükön, akik muravidéki születésűek voltak, és beszélték a helyi szlovén nyelvjárást (GÖNCZ L. 2001). Az anyakönyvezést a plébánia hivatalok vették át, a polgári házasság lehetősége megszűnt. A murszombati (Murska Sobota) és az al-

sólendvai (Lendava) bíróság ideiglenes szabályzattal 1922-ig működött, majd a maribori Körzeti Bíróság fennhatósága alá helyezték. Ez a rendszer egészen 1938-ig volt érvényes, amikor Muraszombaton (Murska Sobota) is létrehozták a Körzeti Bíróságot. A közigazgatás átszervezését több lépcsőben végezték el. Először 1928-ban nyolc községet (körjegyzőséget) alakítottak ki, melyek közül három vegyes, magyar-szlovén lakosságú volt. Egy évvel később a délszláv államban bánságokat hoztak létre, ekkor a Muravidéket a Maribor székhellyel működő „Drávai Bánság” keretei közé sorolták. Ezzel együtt az önkormányzatok minden korábbi önállóságát megszüntették. (Az intézkedésre a jugoszláv állam belpolitikai válsága miatt került sor.)

Az új állam kiépítette a Muravidéken is saját közigazgatási rendszerét, melynek következtében a magyar állami alkalmazottak elveszítették állásukat. A hivatalnokok és vasutasok első csoportja már 1919-ben a szerb-horvát megszállás idején elhagyta a területet. A magyar tanítókat, orvosokat, ügyvédeket, csendőröket 1922–1924 között családotól kitoloncolták az országból, így a kisebbségbe került magyarság értelmiség nélkül maradt. Az értelmiség hiánya a muravidéki magyarok érdekérvényesítési képességét hosszú időre negatívan befolyásolta.

A magyar kisebbség létszáma csökkent, és a férfi-nő arány is romlott, mert a katonaköteles magyar fiatalok közül több százan szöktek át Magyarországra a szerb-horvát-szlovén hadseregbe való bevonulás előtt. Létszámuk 1922-ig elérte a 300 főt.

6.3. Földreform és kolonizáció a Muravidéken

A muravidéki magyarság helyzetében a két világháború közötti időszakban a földkérdés sajátos „megoldása” volt a meghatározó. A földreformmal kapcsolatos rendelkezések többsége 1921–25 között látott napvilágot, de a politikai pártok és Sándor régens már 1918–19-ben megfogalmazták, hogy az új ország államalkotó népei kapjanak földet, a nem szerb, horvát és szlovén birtokosok kezében lévő nagybirtok súlya csökkenjen. Az 1919. augusztus 25-én megjelent rendelet szerint a 131,5 kat. hold megművelhető földterület feletti, illetve a 350 kat. hold összterületű birtokot tekintették nagybirtoknak. A Muravidéken az e fölötti területeket a földreform első lépéseként négy évre erőszakkal bérbe adták. Az állam által megszabott bérleti díj $\frac{3}{4}$ részét a nagybirtokos tulajdonos kapta, $\frac{1}{4}$ részét a kolonizációs alapba utalták, amelyből a telepítés és a földreform költségeit finanszírozták. Földet a saját birtokkal nem rendelkezők, a tíz kat. holdnál kisebb területen gazdálkodó, vagy tíz tagúnál nagyobb családok igényelhettek (KOVÁCS A. 2004).

A földreform kedvezményezettjei a háborúban szerb oldalon önként résztvevők (dobrovoljácok), a szegény elcsatolt szlovén területekről idetelepített optánsok, menekültek, valamint a falusi kisiparosok lehettek, akik a négyéves bérleti szerződés letelte után elvileg meg is vásárolhatták a használt földjüket (KOVÁCS A. 2002).

A Muravidék déli, mezőgazdasági termelésre alkalmas területén az agrárstruktúrában két meghatározó tényező volt: a herceg Esterházyak alsólendvai uradalma és a törpebirtokosok.

Az Esterházy-uradalom 16 000 kat. holdas területének több mint fele művelésre alkalmas, 40%-a erdő volt. (Ehhez a uradalomhoz tartozott Rédics, Kerkaszentkirály, Lendvaújfalu és Szíjártóháza is, amely települések a határ magyarországi oldalán maradtak.) A Lendva környéki falvakban Dobronak kivéte-

lével 90% felett volt a törpebirtokosság aránya, a keresők 75–97 %-a az agrárszektorban dolgozott, az agrárreformból való kizárásuk konzerválta ezeket a jellemvonásokat.

Kedvezőtlenül érintette a döntően magyar törpebirtokosokat az is, hogy korábban bérleti szerződéseket kötöttek az Esterházy-uradalommal, melyek közül az utolsó, 1918-ban kezdődő terminus az agrárreform idején még érvényben volt. A hat év letelte után az időközben megszületett rendelkezések miatt a korábbi magyar bérlőkkel a szerződéseket nem újították meg. Az agrárreformból kizárták azokat a családokat is, amelyekből a katonaköteles fiatalok átszöktek Magyarországra, vagy Ausztriába.

A reform végrehajtását az első években Muraszombatból irányították. Ezt a hivatalt azonban 1923-ban megszüntették, a Muravidéket a Maribori Területi Agrárhivatal illetékességi körébe helyezték, amely a 2223. számú utasításban közölte a magyarokkal is a nem szláv nemzetiségű lakosok földbérlési jogának megvonását. Az utasítás végrehajtásához az 1921-ben lefolytatott népszámlálás nemzetiségi adatait használták fel húsz Lendva környéki településben, melyek közül csak Kebele és Hotiza volt szlovén többségű. Az adatok alapján 1924-ben felülvizsgálták a bérleti szerződéseket, és a magyar bérlők esetében felmondták azokat (KOVÁCS A. 2002).

Az Esterházy-uradalom erőszakolt bérleteltetése 1923-ban befejeződött. A Maribori Területi Agrárhivatalban október 4-én kiadott 2223. számú végzés szerint Esterházy Pál hercegnek a törvényben előírt 134 kat. hold és 418 négyszögölnyi terület maradt a tulajdonában. Ezen felül a különleges jogok alapján a zsitkóci sertés- és lótenyésztő telep működéséhez szükséges 138 kat. hold és 1559 négyszögöl, a gyertyánosi tejgyűjtő és tejfeldolgozó üzem szükségleteihez – amely Alsólendva ellátása szempontjából fontos volt – további 258 kat. hold és 1409 négyszögölt hagytak meg. A család közvetlen kezelésében így 532 kat. hold és 186 négyszögöl maradt. A többi területet kisbirtokos bérlők számára

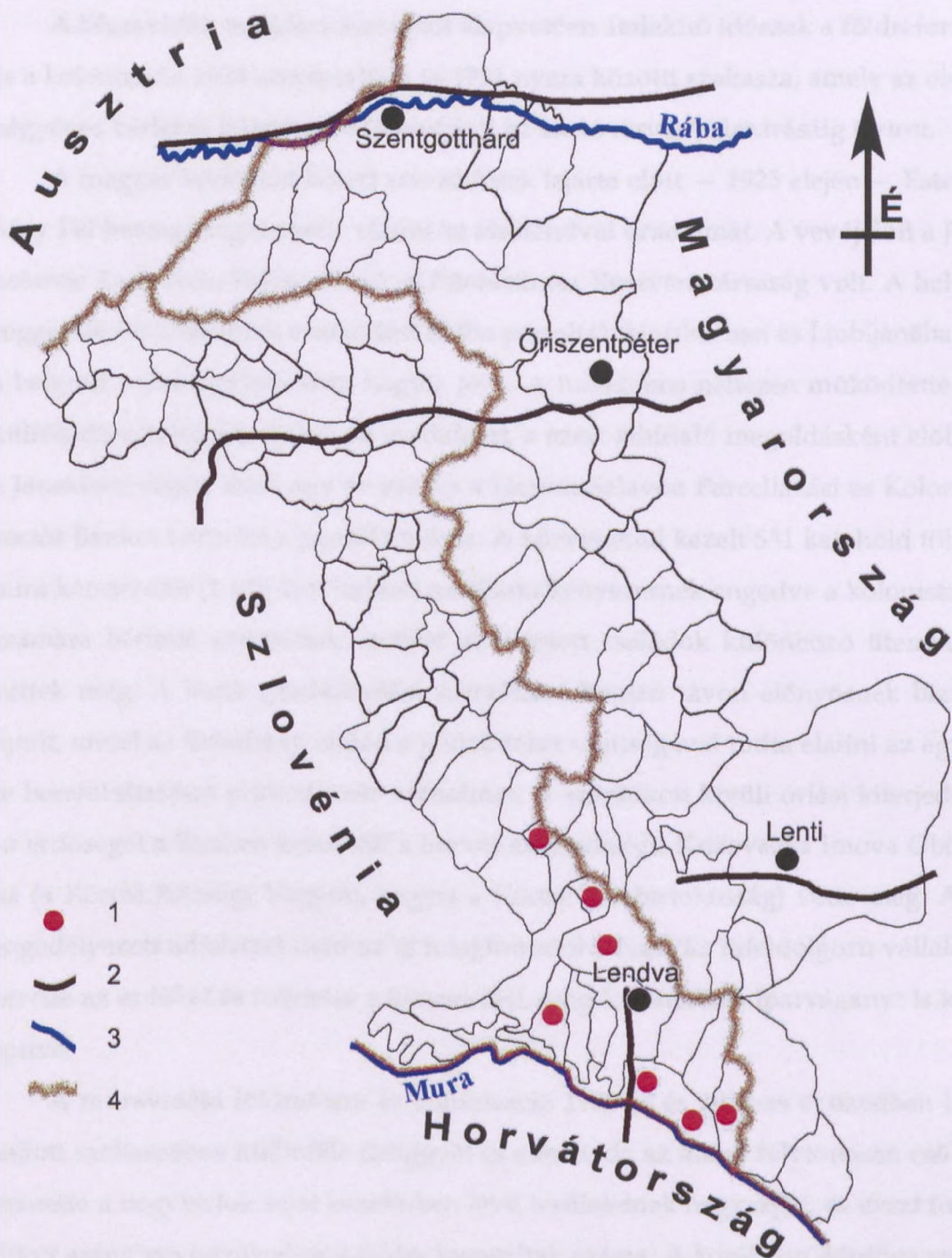

biztosította az állam az Agrárhivatalon keresztül, illetve folyamatosan vásárolta meg tulajdonba is a szlovén telepesek számára.

Hasonló volt a helyzet a Muravidék többi részén is. Az Esterházyakon kívül a magyar nagybirtokosok közül a Batthyányak, a Szapáry és a Zichy család rendelkezett jelentősebb területekkel. (A Batthyányaknak 3 000, a Szapáryaknak és a Zichyeknek 8–8 000 kat. hold feletti birtokaik voltak a térségben.) Ezeken a nagybirtokokon – mivel többségében szlovén települések tartoztak hozzájuk, és a Muravidék mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas területein feküdtek – az agrárreform kevésbé érintette a magyar lakosságot.

A földreformmal egyidőben kezdődött, s 1931-ig tartott a muravidéki kolonizáció, melynek hatására jelentősen megváltozott a terület és egyes települések anyanyelvi-nemzetiségi összetétele. A kolonizáció során a földreform kedvezményezettjeit – dobrovoljácokat, optánsokat, tengermelléki menekülteket – csoportosan telepítették az Esterházy-uradalomtól államilag bérbe vett területekre. A Lendva környéki falvak közül Benice és Petesháza határába tengermelléki menekültek, Gyertyánosba és Hídvégre muravidéki szlovén családok érkeztek 1919–1925 között. A kolonizáció második szakaszában Pince határában megalakult Pincemajor, 24 telepescsalád beköltözésével. Az 1928-ban készült összeírás szerint az addig létrejött öt kolónián 153 család telepedett le, akik az Esterházy-uradalomból több mint 1 200 kat. hold területet kaptak. A telepesek megélhetésére családonként így is nyolc kat. holdnál kevesebb jutott. Három évvel később a családok száma 220, a családtagoké 1144, a kiosztott föld 1 635 kat. hold volt. A családok közül a tengermellékről és Isztriából 83, az egykori Krajna és Dél-Stájerország területéről 17, a muravidéki szlovén falvakból 115 érkezett (KOVÁCS A. 2002). A kolonizáció utolsó szakaszában Hosszúfalu és Kámaháza határában tengermelléki szlovén és muravidéki szlovén családokat telepítettek le, így a kolóniák száma nyolcra nőtt (20. ábra).

20. ábra: Szlovén kolóniák az Esterházy-uradalomban (szerk.: MOHOS M.).
 1 = kolónia, 2 = vasútvonal, 3 = folyó, 4 = későbbi országhatár

A Muravidék tulajdonviszonyait alapvetően átalakító időszak a földreform és a kolonizáció 1924 szeptembere és 1931 nyara közötti szakasza, amely az első négyéves bérletek lejártának időpontjától az akció törvényi lezárásáig tartott.

A magyar bérlőkkel kötött szerződések lejárta előtt — 1925 elején — Esterházy Pál herceg megkísérelte eladni az alsólendvai uradalmát. A vevőjelölt a Janekovic Testvérek, Fakereskedő és Fűrészüzem Részvénytársaság volt. A helyi céggel kötött adásvételi szerződést hiába pártolták Mariborban és Ljubljánában, a belgrádi minisztérium nem hagyta jóvá. A tulajdonos nehezen működtette a külfölddé vált központjából az uradalmat, s ezért áthidaló megoldásként előbb a Janekovic céget, majd egy év múlva a Horvát-Szlavón Parcellázási és Kolonizációs Bankot kérte fel a gazdálkodásra. A közvetlenül kezelt 531 kat. hold több mint kétszeresét (1 635 kat. holdat) az állami kényszernek engedve a kolonisták számára bérletté alakítottak, melyet az érintett családok különböző ütemben vettek meg. A Bank gazdálkodási szerződése hosszú távon előnyösnek bizonyult, mivel az Esterházy család a pénzügyi segítségével tudta eladni az egyre bonyolultabban működtetett uradalmat. A szántókon kívüli óriási kiterjedésű erdőséget a Bankon keresztül a horvát érdekeltségű Križevačka Imova Občina (a Körösi Községi Vagyon, vagyis a Körösi Közbirtokosság) vette meg. Az engedélyezett adásvétel után az új tulajdonostól a Našička fafeldolgozó vállalat bérelte az erdőket és folytatta a kitermelést, még lóvontatású iparvágányt is kiépítve.

A muravidéki földreform és kolonizáció 1920-as és 1930-as évtizedben lezajlott szakaszában különféle ürüggyel és címen, de az állam folytonosan csökkentette a nagybirtok saját kezelésben lévő területeinek nagyságát, és ezzel fordított arányban növekedett a földre jogosultak száma. A korábban döntően magyarlakta határmenti falvakba, vagy határaikba betelepített kolonisták, dobrovoljácok és a környékbeli szlovén települések földdel nem rendelkező családjai jogilag és a gyakorlatban is előnyt élveztek a megbízhatatlannak tartott helyi la-

kossággal szemben. A birtokokban és a bérletekben történt átrendeződés ellenére a betelepültek a gazdálkodásban nem tudták átvenni a vezető szerepet. Annak ellenére, hogy a helyi és környékbeli szlovén falvak jogosultjai kapták a legkisebb földeket – személyenként egy kat. holdat – mégis ezek a családok tállták meg a számításukat. Ők korábban is itt éltek, ismerték a vidék éghajlatát, a földeket, az itteni termelési-eladási szokásokat, melyek tudatában gazdálkodtak. Nagy nyereségre nem tettek szert, mivel nem volt tőkéjük a bérelt földjeik gazdaságos műveléséhez, de a korábbi nehéz megélhetés valamennyire csökkent. Velük ellentétben az optánsok és a kolonisták a családonkénti nyolc kat. hold ellenére nem tudtak sikeresen gazdálkodni. Hiányzott a helyismeretük, a számukra idegen környezet, éghajlat, a másfajta mezőgazdasági kultúrák kifejezett zavarokat okoztak. A helyzet hasonló volt az állam által kiemelten támogatott dobrovoljacok esetében is, akik a földreform során személyenként 8,77 kat. holdat kaptak. A telepesek általában veszteségesen gazdálkodtak, az állami költségvetésbe nem befizettek, hanem még állandó támogatásokat igényeltek.

A telepeseket többször meglátogató különféle bizottságok kénytelen-kelletlen, de leírták a valós helyzetet. A jelentésekből egyértelműen kiderült, hogy az állami támogatások ellenére a kolonisták 80%-a családotól, birtokostól együtt csődhelyzetben volt. Ez a telepítések teljes gazdasági kudarcát mutatta, ami eltörpült a többségében magyarok lakta déli határvidéken megindult szlovénosodás eredményei mellett. Egyrészt csökkent az Esterházy-uradalom területe és jelentősége, amely egyúttal a Muravidéken a magyar gazdák számára bérleti alapot, gazdálkodási mintát, bizonyos rétegeknek védelmet is jelentett. A belgrádi vezetők pontosan látták ezt a valódi, vagy potenciális szervezőerőt, s ezért (is) törekedtek mindenáron az uradalom szétszabdolására. Másrészt megnövekedett ugyan a magyar falvakban a megbízhatónak számító szláv elem, de ezek a családok nem jelentettek példát. A magyarányú és államilag külön szervezett támogatási rendszer ellenére is a gazdálkodásuk sikertelen volt,

életvitelük nagyon elütött a vidék szokásaitól. Az uradalom magyar anyanyelvű alkalmazottai végkielégítést kaptak, s ennek következtében nem süllyedtek le a teljes nyomorba. A magyar állami és megyei tisztviselők kiutasítása, a magyar érzelmű papság kicserélése után az új állam az itteniek gazdálkodási lehetőségeit is megpróbálta elvenni. A nagyarányú támogatási rendszer a gyakorlatban teljes csődöt jelzett.

Ezt követően 1931 és 1941 között nem került sor sem a törvényhozásban, sem a gyakorlatban nagyobb változtatásokra, de a szlovén térnyerés tovább folytatódott. Az utoljára létrejött két kolóniába ebben az évtizedben további 12, illetve 15 család érkezett, összesen 116 családtaggal. A telepesek gazdálkodása továbbra is veszteséges volt. A szokatlan gazdálkodási körülmények miatt még az is előfordult, hogy a más térségből idetelepült kolonista titokban a régi magyar bérlőnek adta tovább a művelésre kapott földjét. Olyan eseteket is feljegyeztek az ellenőrző utak alkalmával, hogy a telepesek névleg bérletbe vették a nekik kiosztott földeket, de a gyakorlatban visszahúzódtak a szülőföldjükhöz közeli vidékre, s helyiek – időnként magyarok – gazdálkodtak helyettük. Az ellenőrző bizottságok minden ilyen feltárt esetben szigorú intézkedéseket helyeztek kilátásba, de a gyakorlatban egyetlen földterület bérleti, vagy tulajdonjogát nem vonták vissza. Hasonlóan negatív eredményt hozott a bérletek után fizetett $\frac{1}{4}$ -es díj teljesítése. A telepesek nem teljesítették a bérleti díjak befizetését, mivel nem tudták kitermelni azt. Emiatt nagyon sok panaszos levél érkezett az Agrárhivatalba, az illetékes minisztériumba, ahol kénytelenek voltak tudomásul venni a sikertelen gazdálkodást. Gyakran elfogytak a telepítéskor kapott vetőmagvak, állatok, sok telepes még a házat sem tudta felépíteni. Az állami elképzelések egyáltalán nem váltak be, a telepesek nem vívtak ki tekintélyt maguknak. Az egybezártság miatti belső konfliktusokat, a gazdasági csődhelyzetüket állandó támadással próbálták levezetni, amely a helyiek lenézésének han-

gos kinyilvánításában, s az állami szervek felé megfogalmazott állandó követelésekben merült ki.

A földreformból kimaradt törpebirtokos nagycsaládok megélhetési problémái a két világháború közötti időszakban a fiatalok külföldi munkavállalásával részlegesen megoldódtak.

Az elvándorlás egyik formája a világháború előtt már kipróbált tengerentúli irány volt. Az észak-amerikai bevándorlási korlátozások miatti a muravidékiek úticéljává az 1920-es években Dél-Amerika különböző államai váltak (KERECSÉNYI E. 1995). A kiutazásokat nagyban segítette, hogy a költségeket a célállamok (elsősorban Brazília), vagy az ottani munkaadók állták. A fakitermelésre és a nagyvárosok környéki ültetvényekre elindult munkavállalók legtöbbje családok szolgálatába szegődve háztartási alkalmazottként, mindeneként, illetve néhány nagyüzem dolgozójaként kereste bérét. Az állami költségen történő kiutazásokat a világválság megállította, s az évtized végétől már nem indultak csoportok Dél-Amerikába. A felesleges munkaerő Európában helyezkedhetett el vendégmunkásként. Az otthon szerzett tudásra alapozó mezőgazdasági munkások Franciaországban és Németországban vállalhattak nagy tömegben munkát. A munkaerő-toborzók által csoportosan útnak indított fiatalok a két országban különböző gazdákhöz szóródtak szét. Az eredetileg egy éves szerződések általában öt-nyolc évig állandóan hosszabbították. Az 1930-as években elsősorban Franciaországba lehetett kiutazni, de a meghatározott kontingens miatt nem mindenki kelhetett útra (GÖNTÉR J. 1997). Az évtized végén a háborúra készülő Németország fogadott szívesen muravidéki fiatalokat, elsősorban mezőgazdasági munkásnak. Bár a német munkáltatók jobban fizettek, mégis a 2-3 éves szerződések kontingensét nehezen töltötték be. A korábbi munkavállalási gyakorlattal ellentétben a német gazdákhöz kerülők esetében külön válogatták a férfi és a női munkaerőt. Emiatt házaspárok nem mehettek egy helyre, s így nem is váltak vendégmunkássá. A nemek szerinti elkülönítés miatt nem

működött a más országok esetében gyakorta alkalmazott módszer, miszerint a környékbeli falvak fiatalság megpróbált külföldön egymáshoz közel lakni és munkát vállalni. Biztonságérzetük növelése mellett ennek a házasodási szokásokban is nagy szerepe volt, mivel így ritkán keletkeztek külföldön vegyes házasságok, a hazatérők ismerős környezetben éltek tovább életüket. A külföldön meglévő összetartás (és zártság) következtében – a németországi munkavállalókat leszámítva – a visszatelepülők meglepő módon teljes mértékben visszaálltak saját falujuk rendjébe, visszavették az öltözködési, étkezési szokásokat. A külföldi munkavállalás valóban az itthoni szegénység elkerülésére, a család gazdasági helyzetének javítására szolgált, s nem járt a máshol megismert polgári értékek, különösen nem idegen népek szokásainak integrálásával (KERECSENYI E. 1995).

Az első világháború után a Magyarországtól elszakadt, döntően magyar lakta településekben jelentősen megváltoztak az anyanyelvi-nemzetiségi arányok. Kezdetben a magyarok aránya néhány településben jelentős mértékben (Lendva, Zsitkóc), másutt kis mértékben csökkent (Csente, Dobronak, Hosszufalu), egy-egy faluban nem változott vagy minimális mértékben nőtt.

Az 1931-ben lezajlott jugoszláv népszámlálás adatai megdöbbentő változásokat mutatnak: nyolc településben a magyar többségből kisebbség lett, a magyarok aránya csak két faluban haladta meg az 50%-ot.

A következő, már magyar népszámlálás adatai a húsz évvel korábbi állapothoz hasonlóak, a magyarok csak Hídvégen voltak kisebbségben (4. táblázat). A változások egyik oka a földreform/kolonizáció, a magyar közalkalmazottak elvándorlása, a szlovén anyanyelvű hivatalnokok, tanítók beköltözése. Ugyanakkor már az aktuális események – impériumváltás, földhözjutás lehetősége – is befolyásolták, hogy a települések lakói melyik nyelvet/nemzetiséget vallják magukénak.

4. táblázat: A magyarok arányának alakulása 1910 és 1941 között (KSH és jugoszláviai népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).

település	1910	1921	1931	1941
Csente	80,7	75,7	58,2	94,3
Dobronak	99,3	91,3	51,1	96,5
Göntérháza	97,8	98,8	36,4	82,8
Hídvég	99,0	99,6	7,2	42,2
Hosszúfalu	71,0	65,9	30,3	*
Kámaháza	100	94,4	37,5	**
Lendva	87,0	60,6	36,0	74,9
Pince	98,5	98,0	38,8	63,1
Völgyifalu	98,2	97,3	74,3	98,3
Zsitkóc	96,5	81,8	33,1	95,2

* Hosszúfalu adatai Lendva népességében

** Kámaháza adatai Göntérháza népességében

Ezzel egy időben a Magyarországon maradt települések határában gyakorlatilag semmi lényeges változás nem zajlott le. Az állam nem avatkozott be a magántulajdon hasznosításába, másrésről a földreform elmaradása miatt a törpebirtokosok és a földre vágyók helyzete nem változott. A döntően mezőgazdasággal foglalkozó családok szegénysége fennmaradt. Mivel a világháború előtti külföldi munkavállalás nehezebbé vált, a lendvai heti piacokra való áruszállítások elmaradtak, ezért a települések lakói két évtizeden keresztül önellátásra rendezkedtek be. A gazdasági nehézségek leküzdését célzó állami akciókba Lenti mint járási székhely a határ mentén nem tudott bekapcsolódni.

A gazdasági gondok leküzdésére az 1938-tól kibontakozó háborús fellendülés adott némi segítséget. A megindult nagyarányú németországi élelmiszer kiszállítások eltüntették az országon belüli mezőgazdasági árufelesleget, s ennek eredményeként stabilizálódtak, majd emelkedni kezdtek az árak. A hazai katonai fejlesztések új ipari üzemek indításával jártak, melyekbe a falvakból megfelelő közlekedési kapcsolatok révén mezőgazdasági munkaerő áramlott.

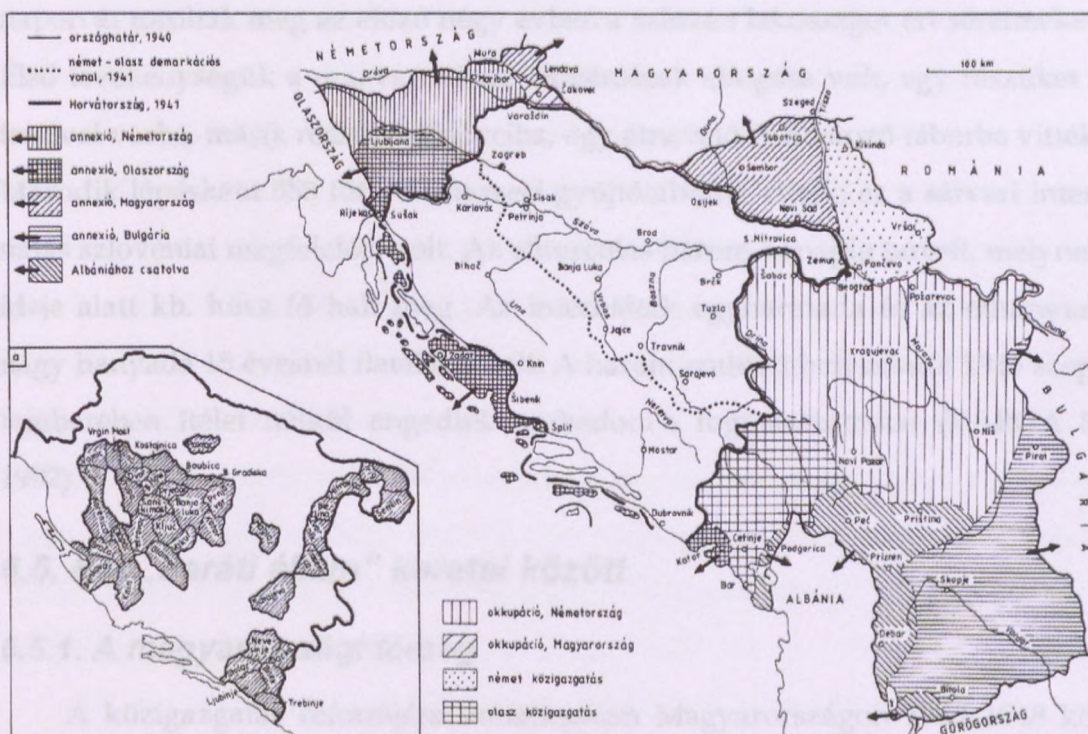
6.4. Újból magyar igazgatás alatt a Muravidék (1941–1944)

A második világháború alatt a Muravidék életében alapvető változás következett be. Miután 1941. április 6-án Németország megtámadta Jugoszláviát, öt nappal később Magyarország arra hivatkozva, hogy a horvát állam megalakulásával a délszláv állam megszűnt létezni, berlini engedéllyel visszacsatolta Bácskát, Baranyát, a Muraközt és a Muravidéket (SOKCSEVICS D. et al. 1994).

A magyar csapatok 1941. április 16-án vonultak be Alsólendvára. Az elmenekült szlovén tanítók, hivatalnokok helyére Magyarország belsejéből a helyi viszonyokat nem ismerő személyek érkeztek, tevékenységük és magatartásuk még a helyi magyarokkal szemben is sok kívánnivalót hagyott maga után (GÖNTÉR J. 1998). Négy év alatt a közigazgatásban visszaállt az eredeti állapot: Murszombat (Murska Sobota) és a hozzá tartozó települések Vas megye, az Alsólendvai (Lendava) járás falvai Zala megye részét képezték (21. ábra). Az ismét magyarrá vált közigazgatás tagjai ugyanazokat a módszereket alkalmazták, melyeket húsz éven keresztül joggal bíráltak.

A legsúlyosabb intézkedéseket a telepesek egy részével szemben vezették be. Sárvárra szállítottak 1942. június 21-én 589 személyt, akik mindannyian tengermelléki menekültek és telepesek voltak. Azokat helyezték internálás alá, akik 191 október 31-e után költöztek a térségbe, s így nem számítottak őslakosnak. Nem érte bántódás azokat a muravidéki szlovén falvakból érkezett telepeseket, akik korábban a Magyar Királyság állampolgárai voltak. A magyar hatóságok a telepesek földjeit az eredeti tulajdonosnak adták vissza, de a térségben nagyon jelentős szerepet játszó nagybirtok újrászervezésére a háborús körülmények miatt nem került sor. (A muravidéki földtulajdon magyar uralom alatti feltárása további kutatásokat igényel.)

21. ábra: Jugoszlávia felosztása 1941-ben
(forrás: PÁNDI L. [1997] *Köztes-Európa 1763–1993* p. 461).

A magyar hatóságok a sárvári táborból a gyerekeket családokhoz adták, hogy ne ismétlődjön meg a korábban odaszállított bácskai szerb családok körében lezajlott téliidejű betegeskedés és halálozás. A felnőttek 1945. májusáig tartózkodtak Sárváron, s a környékbeli uradalmakban dolgoztak. Az internáltak egy kisebb létszámú csoportja 1943. február 8-án a független Horvát Állam területére költözött. Közülük a sárvári táborban 23-an, néhányan valamelyik uradalomban haltak meg (GÖNCZ L. et al. [szerk.] 1998).

Az 1944 áprilisában Lendváról internált 232 zsidó közül csak 23 maradt életben a második világháború befejeződése után. Haláluk nagy veszteséget jelentett, mert a magyar értelmiség elűldözése és kitoloncolása után ők alkották a lendvai intelligencia döntő hányadát (LAZAR, B. – GAŠPAR, M. 1997).

A szovjet csapatok 1945. április 4-én jelentek meg Lendván. A nyilas vezetőket összegyűjtötték, a hatalmat átadták a helyi partizánoknak, akik négy hó-

napon át torolták meg az előző négy évben a szlovén lakosságot ért sérelmeket. Első tevékenységük a magyar falvak előjáróinak elfogása volt, egy részüket a lendvai várba, másik részüket Filovciba, egy átnevelő és átképző táborba vitték. Második lépésként 558 főt a hrastoveci gyűjtőtáborba vittek, ez a sárvári internálás szlovéniai megfelelője volt. Az elhurcolás három hónapig tartott, melynek ideje alatt kb. húsz fő halt meg. Az internáltak egyharmada és az elhunytak nagy hányada 15 évesnél fiatalabb volt. A három említett helyszínről 1945 szeptemberében ítélet nélkül engedték szabadon a fogvatartottakat (VARGA S. 1992).

6.5. Két „baráti állam” keretei között

6.5.1. A magyarországi térség

A közigazgatás reformjára vonatkozóan Magyarországon 1945–1948 között több elképzelés alakult ki, de igazán lényegi változások a politikai rendszer megváltozása után következtek be. A megyék száma 25-ről 19-re, a járásoké 150-ről 140-re csökkent. *„A járások területének kialakításakor többféle szempont érvényesült. A nyugati és a déli országhatárok menti járások kialakításakor jelentős mértékben a határellenőrzés játszott szerepet. A járáshatárok rendezésekor és a járási székhelyek kijelölésekor támaszkodtak a KSH által végzet centrum–vonzáskörzet kutatások eredményeire, de nem vették abszolút módon figyelembe azok struktúráját.”* (HAJDÚ Z. 2001. pp. 184–185).

Az 1949–1950-es közigazgatási reform és az 1950. május 19-én kihirdetett I. tanács törvény járási és megyei szinten nem okozott különösebb változásokat a magyar–szlovén határ mentén. A Szentgotthárdi járás változatlan területtel Vas megye része maradt, a Lenti járás – a megszüntetett Novai járás nyugati felével gyarapodva – továbbra is Zala megye részeként működött. Az egyes települések önállósága és hovatartozása azonban 1950–1952 között jelentős módosult. A falvak összevonása, korábban önálló települések egyesítése a döntően

apró- és törpefalvas térségben már a tanácstörvény előtt megkezdődött, amikor 1939–1950 között Dávidháza, Kotormány, Senyeháza és Órbajánsenye összevonásával létrejött Bajánsenye, 1942-ben Kerca és Szomoróc egyesítésével Kercaszomor. Érdekesen alakult a Vendvidéken lévő Ritkaháza (Ritkarovci) és Permisse (Verica) élete. A két törpefalu – 202, illetve 183 fő – 1944-ben Vashegyalja néven egyesült. Két évvel később Ritkaháza (Ritkarovci) kivált, Permisse Vashegyaljaként szerepelt 1950-ig, amikor a két falut újra egyesítették ideiglenesen Ritkaháza (Ritkarovci) néven, s egy évvel később kapta a Kétvölgy nevet. A falvak többségében még önálló községi tanácsok alakultak, csak azokat a törpefalvakat vonták közös községi tanácsok irányítása alá, amelyek a polgári közigazgatásban is körjegyzőségekhez tartoztak (pl. Orfalu-Androvci, Gödörháza, Szíjártóháza, Zalasombatfa, stb.).

A határ menti települések szempontjából az I. tanácstörvénynél nagyobb jelentőségű volt a „Kominform” Jugoszláviát elítélő határozata 1949 novemberében, valamint egy 1950-es bizalmas belügyminiszteri utasítás, és az első ötéves tervhez kapcsolódó településfejlesztési program. A „Kominform” állásfoglalása után indult meg a magyar honvédség felkészítése egy Jugoszláviából esetleg kiinduló katonai támadás elhárítására, illetve egy sikeres ellentámadás megszervezésére. A magyar-jugoszláv határszakaszon az ÁVH alárendeltségébe tartozó Határőrség zászlóaljainak kellett biztosítani a határok tökéletes lezárását. A zalaegerszegi, nagyatádi és pécsi lövészhadosztály biztosította a magyar-szlovén, magyar-horvát határszakaszon a 24 órás készenléti szolgálatot. A csapatok kijelölése mellett 1949 őszétől a nyugati és a déli határrészeket elaknásították, a különösen veszélyes részekre az aknamezők kiegészítésére taposóaknákat telepítettek (OKVÁTH J. 1999). A fenti intézkedéseket követte a miniszteri utasítás, amely szerint a jugoszláv határ mentén egy 15 kilométeres sávba csak határsáv-igazolvánnyal lehetett belépni.

Az első ötéves terv településfejlesztési programjában a településeket összesen kilenc csoportba sorolták, s a besorolás határozta meg a központi fejlesztési forrásokhoz jutás lehetőségét. Az ország településeinek 47,47%-a a III./C osztályba, a központi forrásokból nem részesülő csoportba került, melynek tagjait távlatilag felszámolandónak tartották.

A vizsgált határmenti falvak kevés kivétellel a visszafejlesztésre ítélt települések közé kerültek, a besorolás egyik indoka a népességszámuk volt. (A program a 2000 főnél nagyobb lélekszámú települések támogatását tartotta indokoltnak.) A belügyminiszteri utasítás és a településfejlesztési program következményeként az érintett falvakból intenzív elvándorlás alakult ki, melynek során népességükből a fiatal, aktív korban lévőket veszítették el.

Az I. tanács törvény végrehajtása után a térség közigazgatásában minimális változások zajlottak le. A települések kapcsolatrendszere 1971-ig a két évtizeddel korábban megszokott keretek között működött, abban az évben azonban két, meghatározó jelentőségű változás is bekövetkezett.

A III. tanács törvény lényeges része volt, hogy a járási tanácsok járási hivatalokká alakultak, a települési tanácsok szerepét megerősítették, és létrehozták a nagyközségi közös tanácsokat. A másik elem az Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció (OTK) volt, amely az ország településeit összesen – a fővárossal és a budapesti agglomerációba tartozó településekkel együtt – 11 csoportba sorolta be központi szerepkör szerint. Az egyéb – központi szerepkör nélküli – kategóriába a települések 64,54%-a került, amelyeket már nem felszámolandóként tartottak nyilván. Az OTK szerint a magyar-szlovén határ menti településekből alsófokú központok lettek a nagyközségi közös tanácsok székhelyei (pl. Rédics), és megindult a még meglévő alsófokú ellátást biztosító intézmények összevonása a tanácsi székhelyekre. Az összevonásoknak voltak racionális – például pénzügyi – okai, de az egyes egységek kialakítása során nem vették figyelembe a tradicionális kapcsolatokat, túl sok települést vontak egy-

egy központ irányítása alá. (Rédicshez például hét falu tartozott.) Az általános iskolák alsó tagozatának megszüntetése, a rossz közlekedési kapcsolatok miatt a gyermekes családok a székhely településekbe, vagy a kisvárosokba költöztek. A migrációs folyamat következtében a határ menti falvak népessége tovább fogyott. (1990-ben 21 településből tíz lakossága 200 fő alatt volt, közülük öt faluban száznál kevesebben éltek.)

A falvakhoz legközelebb lévő központi szerepkörű települések közül Lenti középfokú központ, Szentgotthárd (Monošter) részleges középfokú központ besorolású volt, melyben nem az intézményhálózat, hanem inkább a járásokhoz tartozó települések száma volt a döntő tényező. Szentgotthárd időközben elveszítette járási központ rangját, a korábban hozzá tartozó településekkel együtt 1969-ben a körmendi járáshoz csatolták, besorolását ez kedvezőtlenül befolyásolta.

Az OTK-ban hat, a megyehatárokhöz illeszkedő, tervezési-gazdasági körzetet alakítottak ki. A Dunántúl területét egy északi és egy déli körzetre osztották, melynek határai megegyeztek Vas és Zala megye határával, így a magyar-szlovén határszakasz is kétfelé vágódott.

A magyar közigazgatásban 1984-ben újabb reform zajlott le, melynek során megszűntek a járások, szerepüket a városkörnyékek vették át. A magyar-szlovén határ mentén a volt Lenti járásból azonos területtel Lenti városkörnyék alakult, a volt Szentgotthárdi járásból egy kisebb kiterjedésű Szentgotthárd városkörnyékét hoztak létre. Az őrsgyi falvakat Körmend városkörnyékéhez kapcsolták. A reform pozitív következménye volt, hogy az addig nagyközségi besorolású Lenti 1978-ban és Szentgotthárd 1983-ban városi rangra emelkedett. A várossá nyilvánítással egyidőben mindkét település területe és lakossága jelentősen gyarapodott. Lentihez hozzácsatolták Bárszentmihályt, Lentikápolnát, Lentszombathelyt, Máhomfa és Mumor területét. Szentgotthárd része lett Ráabafüzes, Jakabháza, Rábatótfalu, Zsida, Rábakéthely.

6.5.2. Jugoszlávia keretei között

Jugoszláviában a második világháború után az 1960-as évek elejéig a korábbi közigazgatási rendszer volt érvényben. A jugoszláv önkormányzatok modell megteremtése az önkormányzati egységek teljes önállóságát jelentette, az állam és az önkormányzatok közé nem iktatódtak további szintek. A Muravidék területén két község – a magyar beosztási fogalmak szerint járásnak megfelelő területű egység – alakult. A volt Alsólendvai (Lendava) járás területén 1963-ban alakult meg Lendva (Lendava) község, amelyhez a központon kívül még 34 település tartozott, köztük a hetési és az őrsei magyar falvak is. A Község falvai közül 17 többségében magyar, a másik 17 döntően szlovén népességű volt. Lendva (Lendava) lakóinak egyharmada magyar, kétharmada szlovén és „jugoszláv”; jugoszláv mindenki, aki nem szlovén és nem magyar. A Muravidék északi települései a döntően szlovén lakosságú Muraszombat (Murska Sobota) község részei lettek. Ez a közigazgatási állapot állt fenn az önálló szlovén állam megalakulásáig.

A lakosság valódi problémáit nem a közigazgatási változások, hanem a jugoszláv állami keretek között megfogalmazott és a térségben végrehajtott elképzelések okozták. Petesháza lakói 1945-ben megmenekültek a deportálástól, azonban három évvel később (1948 végén) az egész falu lakosságát elűzték a határban lévő olajmező miatt, tűzvédelmi okokra hivatkozva. Az ellenszegülőket letartóztatták, és a lendvai börtönbe zárták. Az otthon nélkül maradt családok rokonoknál, ismerősöknél, pincékben húzták meg magukat, egészen 1954-ig. Az események hátterében az állt, hogy a kőolajmezőn a magyarok szabotázsakcióitól tartottak, mivel ekkor Jugoszlávia és Magyarország viszonya már megromlott (VIDA J. 1990).

A kőolajtermelés 1943-ban a MANAT (Magyar-Német Ásványolaj Társaság) kezdeményezéseként kezdődött el Petesháza és Völgyifalu határában, a Muravidék legdélebbi területén. A második világháború után a „Proizvodnja

nafte Dolnji Lendava" nevű állami vállalat folytatta a kőolaj bányászatát. A termelés gyors ütemben nőtt, 1951-re elérte az évi 72 000 tonnát. A térségben nem volt megfelelő számú és képzettségű szakember, ezért Lendván 1947-ben bányásziskolát nyitottak, valamint Jugoszlávia más területeiről szakképzett embereket telepítettek le a város keleti részén, egy új lakótelepen.

Magyarország és Jugoszlávia kapcsolatának romlása az 1940-es évek végén egy újabb kivándorlási hullámot indított el. A fiatalok az osztrák határon átszökve gyakran a két világháború között kivándorolt ismerősök, rokonok segítségével jutottak el Kanadába, Ausztráliába, Brazíliába (KERECSENYI E. 1995).

Mivel a munkaerő helyi foglalkoztatása nem oldódott meg, és az állam gazdaság- és területfejlesztő politikája más volt, mint Magyarországon, a népesség mobilis része a következő évtizedekben is külföldön talált munkát. Az 1960-as évtized elejétől szervezetten, vendégmunkásként kerültek Ausztriába, Németországba, Svájcba, ahol gyárakban, vagy a mezőgazdaságban, esetleg vállalkozóknál dolgoztak. Az egy időben külföldön dolgozók száma és aránya településenként eltérő volt, Lendva község területén 1975-ben meghaladta a 4000 főt. Ez a létszám a község 1971-es népességének 15%-a volt, a munkanélküliek aránya ugyanabban az évtizedben 4,1–8,4% között változott (Lendva Község Közleménye, 1981).

Jugoszláviában nem történt meg a mezőgazdaság kollektivizálása, a földmagántulajdon megmaradt, a kisbirtokrendszer konzerválódott, ezért a társadalomban nem játszódtott le olyan gyors átrétegződés, mint Magyarországon. A mezőgazdasági keresők aránya a fentiek következtében a magyarországinál jóval nagyobb maradt. Ez a Muravidéken és a muravidéki falvakban még hatványozottabban érvényesült.

6.5.3. Jugoszlávia felbomlásának előzményei és hatása a határtérségre

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot és a későbbi Jugoszláviát alkotó népek közös gondja volt, hogy egymástól nagyon eltérő fejlettségű területek, más vallású és nyelvű közösségek tartoztak egy politikai egységbe. A szövetségi alapon szerveződött Jugoszlávia tagköztársaságainak határai nem voltak etnikai–nemzeti határok. A gazdasági–társadalmi különбözőség, a közös délszláv identitás eróziója az 1980-as évek végére komoly konfliktusokat eredményezett. Az utolsó időszak gazdasági gondjai, Tito 1980-ban bekövetkezett halála, valamint az 1981-től kibontakozó koszovói válság alkalmatlanná tették Jugoszláviát belső problémáinak megoldására, és arra is, hogy a külső változásokra reagáljon.

A bipoláris világrend felbomlása Jugoszlávia geopolitikai leértékelődéséhez, és relatív nemzetközi elszigetelődéséhez vezetett. A Közép- és Kelet-Európában zajló rendszerváltozásra kettős folyamat volt jellemző: egyrészt törekvés a fejlett Európába való beilleszkedésre, másrészt az eltérő mélységű és intenzitású nacionalizmus, amely több új államon belül fontos integrációs elemként jelent meg.

Jugoszlávia tagköztársaságai közül az Európai Közösséggel való kapcsolatfelvételnek csak Szlovénia és Horvátország esetében volt reális esélye. Mindkét tagköztársaság attól tartott, hogy a szövetségi állam tagjaiként kimaradnak az európai integrációból. Az új politikai elit elképzelése mindkét esetben – ugyanúgy, mint Csehszlovákia felbomlása során, illetve a balti államokban – az volt, hogy a nemzeti identitásra alapozva az első cél a nemzetállam megteremtése, majd azután az integráció megvalósítása.

Szlovéniában 1987-ben fogalmazódott meg nyilvánosan az önállóság gondolata, melynek megteremtése után csak laza, konföderatív módon kötődnének a jugoszláv államközösséghez. A tagköztársaságban 1990-ben lezajlott választá-

sok során napvilágot láttak a konkrét elképzelések: új polgári demokratikus állam, piacgazdasággal, amelyet viszont meg kell védeni a külföldi expanziótól.

Az elszakadási törekvésekben és azok sikerében is alapvető szerepet játszott, hogy Olaszország 1975-ben az oimói szerződésben véglegesnek ismerte el az 1945 utáni szlovén és horvát határokat, így a két nép számára már kevésbé volt fontos Jugoszlávia védelmi szerepe (JUHÁSZ J. et al. 2003).

Szlovénia és Horvátország 1991. június 26-án kinyilvánította függetlenségét. A következő napokban Szlovéniában fegyveres harcok voltak a jugoszláv hadsereg és a szlovén belügyi alakulatok között, mivel az új, független állam megtette a lépéseket határai védelmére. A „hatnapos háború”-t az 1991. július 7-én Brioniban keletkezett fegyverszüneti egyezmény zárta le, amely szerint a jugoszláv nemzetek maguk dönthetnek jövőjükéről. A Jugoszláv Államelnökség július 18-án döntést hozott arról, hogy a Szövetségi Hadsereg három hónapon belül kivonul Szlovéniából, vagyis a történelem folyamán először létrejön az önálló, független szlovén állam.

Szlovénia helyzetét megkönnyítette, hogy a többi tagköztársasághoz viszonyítva etnikai szempontból sokkal egységesebb. Az 1991. évi népszámlálás adatai alapján az ország 1 965 985 állampolgárából 87,8% szlovén, 0,2% olasz, 0,4% magyar, 0,1% roma volt. A horvátok aránya 2,8%, a szerbeké 2,4%, a bosnyákoké 1,4%, a maradék macedón, montenegrói és albán (NAS 2001). Az új állam 1992-ben elfogadott alkotmánya csak a történelmi kisebbségeknek (olaszok, magyarok) biztosít külön jogokat, amelyek nem bevándoroltak a mai Szlovénia területére, hanem az államhatárok változása következtében lettek az ország polgárai.

7. A magyar–szlovén határmente a 20. század végén

Magyarországon az 1970-es és az 1980-as években több olyan vizsgálat készült, amelyek az elmaradott területek, települések fejletlenségének okait tárták fel, és javaslatokat tartalmaztak a hátrányok megszüntetésére.

Az Országos Tervhivatal Tervgazdálkodási Intézetében 1973-1974-ben végzett kutatásban általános, gazdasági és életkörülmények tekintetében elmaradott területeket különböztettek meg. E kutatás szerint a magyar–szlovén határ mellett a nagyon alacsony (Vendvidék), alacsony (Őrség, Hetés) és a közepes színvonalú életkörülmények voltak jellemzők (Rédics). Az aprófalvas településszerkezet és a mezőgazdaság kedvezőtlen adottságai (domborzat, talaj) képezték az elmaradottság okait. A térség gazdasága fejletlen volt, az infrastrukturális ellátottság hiányos és alacsony színvonalú, a népesség száma erőteljesen csökkent. Az elmaradottság többek között a népesség alacsony jövedelmi színvonalában, a kedvezőtlen lakásviszonyokban, a kiskereskedelmi forgalomban és a népesség iskolai végzettségében nyilvánult meg. Az ipari termelés és foglalkoztatottság csekély arányú, a mezőgazdasági termelés alacsony színvonalú volt.

A kutatásban résztvevő szakemberek az elmaradott területeken a közlekedési és távközlési hálózat fejlesztését, valamint a kommunális ellátás színvonalának javítását tartották a legfontosabb általános fejlesztési eszközöknek. Az aprófalvas térségekben a lakosság ellátásának javítását a centrumtelepülések gyors fejlesztésével kívánták megoldani. Mivel az elmaradott területeknek csaknem a felén — így a magyar–szlovén határtérségben is — két, vagy több kedvezőtlen feltétel együttes hatása érvényesült, ezért azokban a térségekben a fejlesztési eszközök és irányok meghatározása nehezebb volt (LACKÓ L. 1975).

Az elmaradottság okainak feltárása, illetve a fejlesztési célok és eszközök kijelölése során ebben a kutatásban még nem foglalkoztak a határmentiség kö-

vetkezményeinek vizsgálatával. Mivel a kutatás „gazdája” az Országos Tervhivatal volt, a következő évtizedekben az elmaradott térségek fejlesztése a fenti eredményeken alapult. (Várossá nyilvánítások, kisvárosok fejlesztése, falvak elhanyagolása).

Enyedi György (1980) a *Falvaink sorsa* c. művében többek között az 1971-es OTK kritikáját is megfogalmazta, a falvak fejlesztése azonban továbbra is a redistribúciós rendszer keretei között zajlott. A város–falukülönbségek nem mérséklődtek, a legkisebb falvak esetében még növekedtek is.

A térség települései az 1980-as népszámlálás adatai alapján a stagnáló–hanyatló apró- és kisfalvak között a hagyományos szerepkörű agrárfalvak csoportjába tartoztak. Rédics agglomerálódó falu volt a vontatottan fejlődő települések között. Az agár- és ipari keresők Felsőszölnökön, Veleméren, Kercaszomoron, az agrár- és terciér keresők Szentgyörgyvölgyön, Reszneken, Gáborjánházán, Bödeházán, Bajánsenyén, az ipari keresők – a kerámiaüzemnek köszönhetően – Magyarszombatfán voltak jellemzők.

Részleges, vagy kiépítetlen intézményhálózat, valamint kedvezőtlen életkörülmények jellemezték a térséget. A közműellátottság csak Bajánsenyén és Rédicsen volt átlagos, jelentősen az átlag alatti Bödeházán, Magyarszombatfán, Veleméren és Szíjártóházán, a többi faluban átlag alatti. A megyeszékhelyet csak Rédicsről lehetett közvetlen járattal elérni. A kiskereskedelmi forgalom egy főre jutó összege az országos átlag 40%-a, a szocialista szervek egy főre jutó beruházásai az országos átlag 2/3-a alatt voltak.

Magyarországon a szocializmus évtizedei alatt a városok preferálása érvényesült a terület- és településfejlesztésben. Lenti és Szentgotthárd, mint város a 20. század utolsó harmadában jelentős állami fejlesztésekből részesült, hátrányuk a többi városhoz viszonyítva gyorsan mérséklődött. A határtérség falvainak leszakadása, Rédics kivételével, a rendszerváltásig folytatódott, ezért részletesebben vizsgálom őket.

7.1. A városok

A 21. század elején a magyar–szlovén határtérségben ugyanazok a települések a legfontosabb központok, mint egy évszázaddal korábban: Lendva, Lenti és Szentgotthárd.

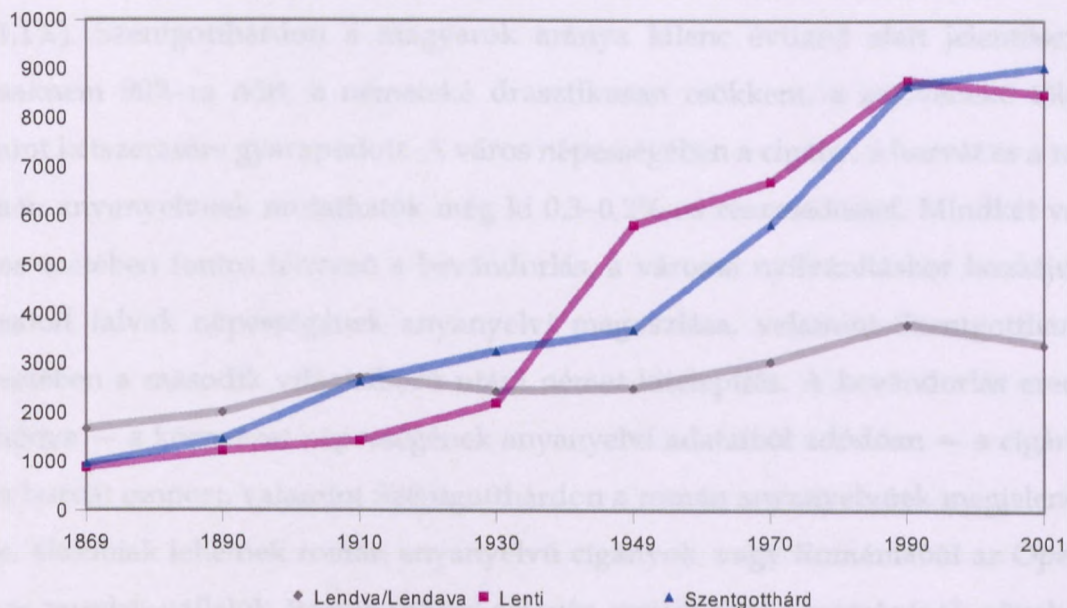
Lenti területe, népességszáma és népsűrűsége alapján Zala megye városai közül a negyedik. Szentgotthárd Vas megye városai közül területe alapján a második, népessége és népsűrűsége szerint a hatodik. Mindkét városra a nő-többség jellemző, az 1 000 férfira jutó nők száma Lentiben 1 068, Szentgotthárdon 1 039 volt.

Lenti és Szentgotthárd népességszáma az elmúlt évtizedekben részben hasonlóan, részben egymástól eltérően alakult. Az apró- és törpefalvas környezetből adódó igazgatási, oktatási, egészségügyi ellátási feladatok, valamint a központi akarat következtében a városhiányos térségben először Lentit (1978-ban), majd a Körmenddel szemben kevésbé támogatott Szentgotthárdot (1983) is várossá nyilvánították. Az utolsó három évtizedben mindkét kisváros népessége növekedett: Szentgotthárdon a várossá válás előtt és 1990 után, Lentiben a rendszerváltásig figyelhető meg a lakosság gyarapodása (22. ábra).

A népességnövekedés forrása Szentgotthárdon mindhárom évtizedben a bevándorlás volt. Legnagyobb mértékben ez az utolsó évtizedben zajlott, amikor a város vándorlási egyenlege meghaladta az 1 000 főt. Így a lakók száma a településen a természetes fogyás ellenére folyamatosan nőtt. Lentiben 1989-ig a természetes szaporodás és a bevándorlás volt jellemző, az utolsó két népszámlálás között azonban a természetes fogyás és az elvándorlás következményeként a város lakossága több mint 300 fővel csökkent. A jelenség egyik oka már a magyarországi kisvárosokra is jellemző dezurbanizáció, a másik oka az apró- és törpefalvas közeg, amely nem rendelkezik mobilis migrációs népességgel, mert a korábbi évtizedekben már elveszítette azt. A harmadik ok a két város munkahelyei közötti eltérés. Szentgotthárdon a General Motors Opel Hungary motor-

gyára, összeszerelő üzeme, majd sebességváltó gyára miatt jelentős számú, országosan is vonzó munkahely teremődött. Lentiben megszűnt a város garnizon-jellege a laktanya bezárásával, az iparban sem keletkeztek újabb munkahelyek, a megnőtt bevásárló-turizmus a máshol felszabaduló munkaerőt szívta fel. A városban a legnagyobb foglalkoztatók a Lenta 93 Kft. (fafeldolgozás, 300 főnél több dolgozóval), a LOG Rt., a ZA-KO Rt. és a Kerkamenti Fűrész Kft.

22. ábra: A határmenti kisvárosok népességszámának alakulása 1869–2001 között (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

Korszerkezet tekintetében Lenti kissé kedvezőbb helyzetben van: a gyermekkorúak aránya nagyobb, az időskorúak aránya kisebb, mint Szentgotthárdon. A város népességéből 100 gyermekkorúra 108 időskorú jut, ez jobb, mint a Zala megyei, valamint a megye falvaira és városaira vonatkozó átlag. Szentgotthárdon ez az érték 100/142, rosszabb, mint a Vas megyei, a megye városaira és falvaira jellemző adat.

A népesség iskolai végzettsége a diplomások és az érettségi nélküli középiskolát végzettek esetében a két városban csaknem megegyezik. Szentgotthárdon a lakosság nagyobb hányada végzett nyolc osztályt, és kisebb része érettségizett, mint Lentiben. Az adatok közötti kis eltérések a gazdasági különböző-

ségből adódnak: Szentgotthárd ipari üzemeiben a betanított- és szakmunkásokra nagyobb az igény, az igazgatási, egészségügyi, oktatási funkciója mindkét városnak hasonló jelentőségű.

A két város lakosságának anyanyelvi megoszlása a 21. század elején kissé eltér az 1910-es népszámlálás adataitól. Lenti lakossága 2001-ben is homogénebb, de a magyarok mellett megjelentek a cigányok (1,2%) és a horvátok (1,1%). Szentgotthárdon a magyarok aránya kilenc évtized alatt jelentősen, csaknem 90%-ra nőtt, a németeké drasztikusan csökkent, a szlovéneké több mint kétszeresére gyarapodott. A város népességében a cigány, a horvát és a román anyanyelvűek mutathatók még ki 0,3–0,2%-os részesedéssel. Mindkét város esetében fontos tényező a bevándorlás, a várossá nyilvánításkor hozzájuk csatolt falvak népességének anyanyelvi megoszlása, valamint Szentgotthárd esetében a második világháború utáni német kitelepítés. A bevándorlás eredménye – a környezet népességének anyanyelvi adataiból adódóan – a cigány és horvát csoport, valamint Szentgotthárdon a román anyanyelvűek megjelenése. Utóbbiak lehetnek román anyanyelvű cigányok, vagy Romániából az Opelben munkát vállalók. Szentgotthárd szlovén anyanyelvű népességének növekedése főként az 1910-ben több mint 95%-ban vend lakosságú Rábatótfalu „bekebelezésének”, valamint a Vendvidék falvaiból való migrációnak a következménye. A város a magyarországi szlovének kulturális központja, gimnáziumában szlovén nyelv oktatása folyik.

Vallási tekintetben mindkét városra a római katolikus többség jellemző, református és evangélikus jelenléttel. A két kisebb felekezethez tartozók aránya Szentgotthárdon nagyobb, mint Lentiben. A nem római katolikusok arányának növekedése az Őrségi és Őrség peremén fekvő falvakból lezajlott bevándorlás következménye.

A népesség gazdasági aktivitása az utolsó három évtizedben mindkét városban csökkent. Lentiben a foglalkoztatottak aránya 2001-ben 44,6%, Szent-

gotthárdon 42,3% volt. Az eltérés oka Lenti népességének kissé kedvezőbb korszerkezete, az időskorúak kisebb hányada.

A munkanélküliség az országos átlagnál kisebb mértékű volt, Lentiben 3,6 Szentgotthárdon 2,2%. A korszerkezet jellegzetességei miatt az inaktív keresők aránya Lentiben kevesebb (26,5%), mint a másik városban (32,2%). Az eltartottak – a gyermekkorúak nagyobb hányad amiatt is – Lentiben két százalékkal voltak többen, mint Szentgotthárdon (23,3%).

A foglalkoztatottak többsége az utolsó népszámlálás idején mindkét városban a tercier szektorban dolgozott: Lentiben csaknem 60, Szentgotthárdon 56,8%. Az iparban dolgozók aránya Szentgotthárdon volt nagyobb (41,4%), a mező- és erdőgazdálkodás mindkét városban az országos átlagnál kisebb jelentőségű. Az eltérések okai a városok különböző történelmi fejlődésében és jelenében kereshetők: Szentgotthárd már a 19. század végén iparosodott település volt, az ipar jelentősége a gazdasági életben száz évvel később is megmaradt. Lentiben az első világháború után és a szocializmus időszakában alakultak ipari üzemek, melyek mellett a település igazgatási-kereskedelmi funkciója is fontos volt.

A határ közelsége miatt először Szentgotthárdon, később Lentiben is intenzíven fejlődött a szomszédos országok közötti árkülönbségből adódó bevásárlóturizmus. Ez a tevékenység mindkét városban ma is jellemző, de kisebb jelentőségű, mint az 1990-es évtizedben volt.

Lenti kereskedelmi-idegenforgalmi város, viszonylag fejlett lakossági infrastruktúrával: a vízvezeték hálózatba a lakások 91%-a, a csatornahálózatba a 32 %-a van bekapcsolva. A gázvezeték kiépítettsége 76 %-os, telefonhálózatba a lakások 85 %-át kötötték be.

Szentgotthárd ipari-kereskedelmi-idegenforgalmi város. A lakossági infrastruktúra tekintetében Lentihez hasonló fejlettségű: ivóvíz a lakások 96%-ában, csatorna 60%-ában, gázvezeték 50%-ában és telefon 88%-ában van.

Lendva népességfejlődése sok tekintetben különbözik a két magyarországi városétól: az első világháború után a határváltozásokkal összefüggésben 1930-ig csökkent, majd lassan gyarapodott. A növekedés 1990-ig tartott, azóta Lendva lakosságszáma csökken. Szlovéniában a városi státusz nem járt együtt település összevonásokkal, a városi rang feltételei mások, mint Magyarországon. Az első feltétel: a település népessége 3 000 főnél nagyobb legyen, a második: a munkahelyek száma 20%-kal haladja meg a gazdaságilag aktív népesség számát, a harmadik: a tercier és quaterner szektorban dolgozók az aktív népesség több mint 40%-át tegyék ki. Amennyiben egy település a történelem folyamán korábban, vagy a 20. században városnak számított, rangját akkor sem veszíti el, ha nem felel meg a felsorolt feltételeknek. (Szlovéniában az ország 5864 településből 54 város.)

Lendva/Lendava legnagyobb foglalkoztatói a NAFTA Lendava (vegyi- és fémfeldolgozó ipar, évi 1 millió tonna kőolaj finomítási kapacitás, 300 főnél több dolgozóval), az Elketromateriál Lendava, a Varstoj Lendava, a Varis Lendava és a Terme Lendava. A város Lentihez hasonlóan döntően kereskedelmi-idegenforgalmi szerepkörű.

7.2. A falvak

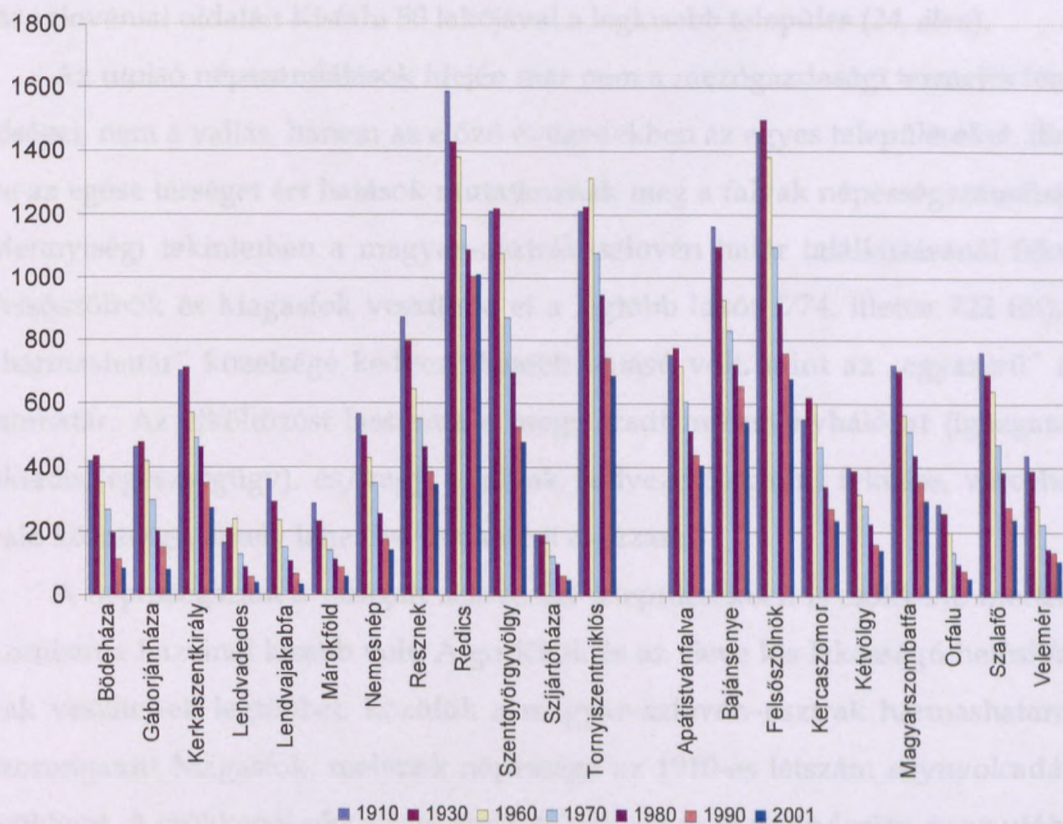
A magyar-szlovén határ menti falvak népességére az 1910–2001 közötti kilenc évtizedben mindkét országban a fogyás volt jellemző, melynek következtében a lakosságuk 13 263 főre csökkent. Ez a vizsgált települések népességének 38,8%-át tette ki.

A határ magyarországi oldalán a Zala megyei falvak lakói fogytak gyorsabb ütemben és nagyobb mértékben, 8 044-ről 3 281 főre. A 20. század eleji népességének az utolsó népszámlálás idején csak egytizede élt Lendvajakabfán, egyhatoda Gáborjánházán, egyötöde Bödeházán, Lendvadedesen, Márokföldön, egynegyede Nemesnépen és Szíjártóházán. Legjobban a hetési falvak, és a

református vallású, országhatár és megyehatár mellett fekvő zsáktelepülések népessége csökkent. A népesség fogyásához az is hozzájárult, hogy a magyar-jugoszláv határ mellett a magyar-osztrák határhoz hasonlóan kiépült az aknazár. A „legszigorúbb” években a határmenti települések megbízhatatlannak ítélt lakóit kuláknak minősítették, a Hortobágyra internálták, és később kényszerlakhelyet jelöltek ki számukra.

A Vas megyei falvak közül a református, országhatár és megyehatár közé szorult Velemér, valamint a szlovén népességű, római katolikus vallású Orfalu veszített legtöbbet népességéből. Legkisebb mértékben a nagyobb, ezer fő körüli lakossággal rendelkező apró- és kisfalvak népessége csökkent (23. ábra). A népességvesztés következtében a vizsgált Vas megyei falvak lakossága 6 529-ről 2 701 főre csökkent.

23. ábra: A mai magyarországi falvak népességszámának alakulása 1910–2001 között (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

A magyar–szlovén határ minkét oldalán egy erős „törpefalvasodási” folyamat játszódott le, amelyben a határmentiségnek, az államok közötti viszonynak, illetve a határtérsegekkel kapcsolatos állami politikának alapvető szerepe volt. Az utolsó népszámlálás idején a vizsgált magyarországi falvak közül Rédics a legnagyobb népességű, lakóinak száma alig haladja meg az 1000 főt.

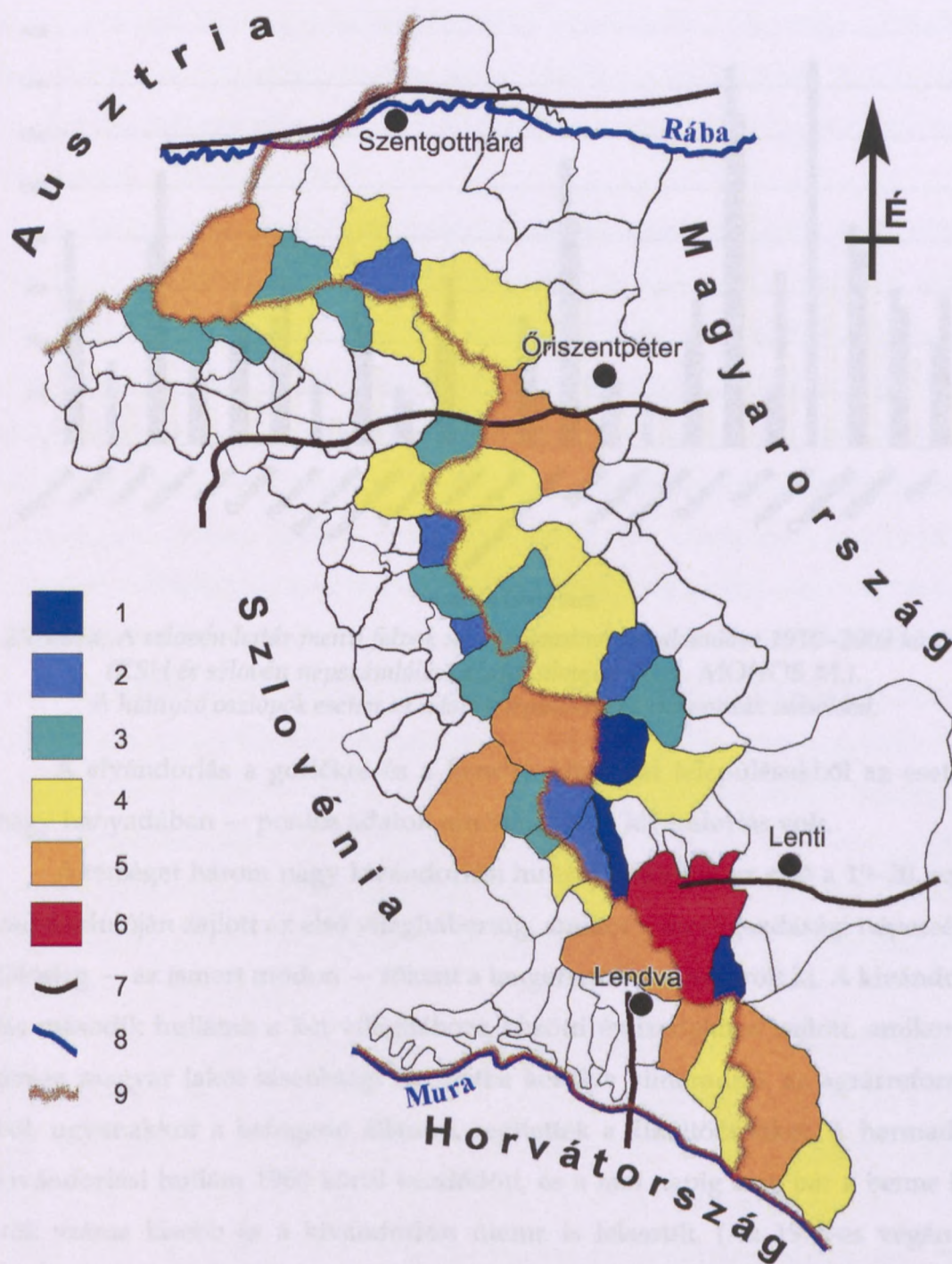
A vizsgált szlovéniai falvak lakossága 1910–2002 között 12 553 főről 7 281 főre csökkent. A határ szlovéniai oldalán Dobronak, Csentevölgy és Hosszúfalu a legnépesebbek. Rédics és Hosszúfalu nemzetközi határátkelőhely és mindkettő város szomszédságában fekszik.

A falvak lakosságszámának csökkenése miatt új nagyságrendi típusok keletkeztek, megjelentek az 50 főnél kisebb, valamint az 50–100 fő közötti népességű települések. A vizsgált magyarországi falvak közül Lendvajakabfa 32, a határ szlovéniai oldalán Kisfalu 50 lakójával a legkisebb település (24. ábra).

Az utolsó népszámlálások idején már nem a mezőgazdasági termelés lehetőségei, nem a vallás, hanem az előző évtizedekben az egyes településeket, illetve az egész térséget ért hatások mutatkoznak meg a falvak népességszámában. Mennyiségi tekintetben a magyar–osztrák–szlovén határ találkozásánál fekvő Felsőszölnök és Magasfok veszítette el a legtöbb lakót (774, illetve 722 főt), a „hármashatár” közelsége kedvezőtlenebb hatású volt, mint az „egyszerű” államhatár. Az elköltözést lassította a megmaradt intézményhálózat (igazgatás, oktatás, egészségügy), és/vagy a falvak kedvező forgalmi fekvése, városhoz való közelsége, amely lehetővé tett a napi ingázást.

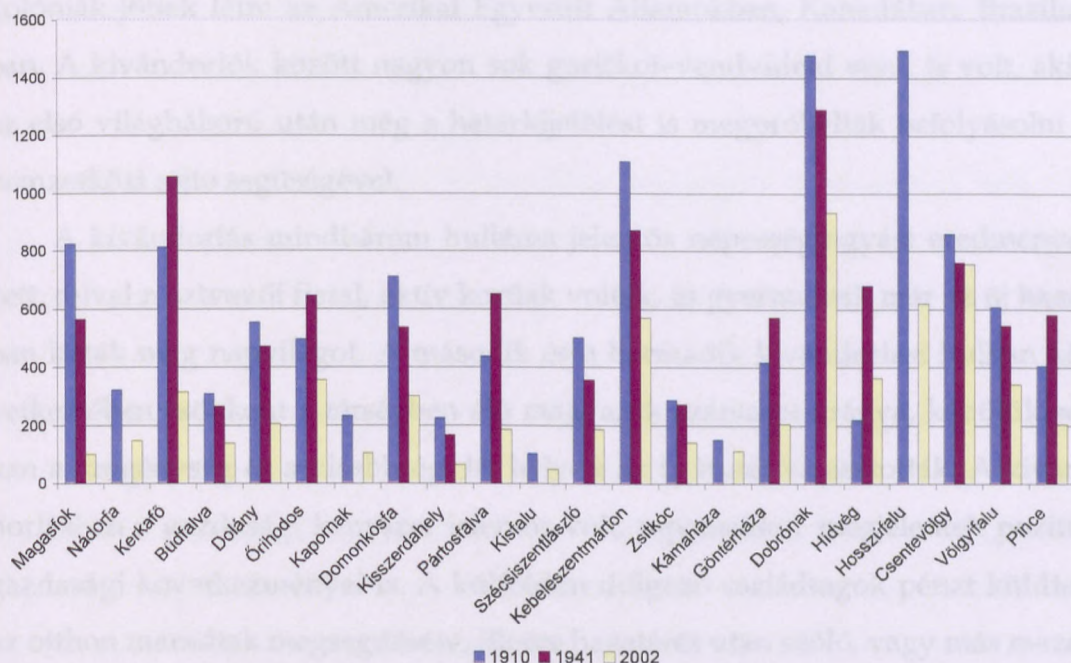
A népességszám a vizsgált szlovéniai településekben is csökkent, mértéke azonban a hazainál kisebb volt. A goričkoi, és az eleve kis lakosságú hetési falvak veszítettek legtöbbet, közülük a magyar–szlovén–osztrák hármashatárral szorongatott Magasfok, melynek népessége az 1910-es létszám egyenylcadára csökkent. A csökkenés oka a szlovéniai falvakban is az elvándorlás, és az utóbbi évtizedekben a természetes fogyás volt (25. ábra).

24. ábra: A határ menti falvak nagyságrendi típusai 2001-ben
(KSH és szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).
1 = 50 fő alatt, 2 = 51–100 fő között, 3 = 101–200 fő között, 4 = 201–500 fő között, 5 =
501–1000 fő között, 6 = 1000 fő felett, 7 = vasútvonal, 8 = folyó,
9 = államhatár

25. ábra: A szlovén határ menti falvak népességszámának alakulása 1910–2002 között (KSH és szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).
A hiányzó oszlopok esetén az adott településeket összevonták másokkal.

A elvándorlás a goričkoi és a Lendva környéki településekből az esetek nagy hányadában – pontos adatok nincsenek – a kivándorlás volt.

A térséget három nagy kivándorlási hullám érintette: az első a 19–20. század fordulóján zajlott az első világháborúig, amikor a mezőgazdasági népesség főleg – az ismert módon – főként a tengerentúlra vándorolt ki. A kivándorlás második hulláma a két világháború közötti évtizedekben zajlott, amikor a térség magyar lakói kisebbségi helyzetbe kerülve kimaradtak az agrárreformból, ugyanakkor a befogadó államok segítették a kiköltözésüket. A harmadik kivándorlási hullám 1960 körül kezdődött, és a mai napig tart, bár a benne levők száma kisebb és a kivándorlási üteme is lelassult. (Az 1970-es végén a Lendva környéki magyarok lakta hat településből 638 fő dolgozott külföldön.)

A kivándorlás a térség népességére többféle hatást gyakorolt. Egyrészt az esetek döntő többségében külföldi munkavállalásként indult, majd a munkavállalók nem tértek haza, esetleg további családtagok kijutását segítették. Jelentős

kolóniák jöttek létre az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Brazíliában. A kivándorlók között nagyon sok goričkoi-vendvidéki vend is volt, akik az első világháború után még a határkijelölést is megpróbálták befolyásolni a nemzetközi sajtó segítségével.

A kivándorlás mindhárom hulláma jelentős népességfogyást eredményezett, mivel résztvevői fiatal, aktív korúak voltak, és gyermekeik már az új hazában látták meg napvilágot. A második és a harmadik kivándorlási hullám következtében csökkent a térségben élő magyarok száma és aránya, közülük sokan a szegénység és a kisebbségi lét helyett az új hazát választották. A kivándorlásban a gazdasági kényszer jelentős volt, ugyanakkor megjelentek pozitív gazdasági következményei is. A külföldön dolgozó családtagok pénzt küldtek az otthon maradtak megsegítésére, illetve hazatérés után szőlő, vagy más mezőgazdasági terület vásárlásába, illetve házépítésbe fektették jövedelmüket. Az első és második kivándorlási hullám résztvevői még inkább mezőgazdaságban, fakitermelésen (Kanadában, Brazíliában), a nők házi cselédként dolgoztak. Viszonylag kevés volt közöttük a gyári munkás. A két világháború között szervesen Franciaországba és Németországba kikerült fiatalok közül sokan a harmadik hullámban a régi kapcsolatokat felhasználva ugyanott vállaltak munkát. A munkahelyek kiválasztásában az is fontos szerepet játszott, hogy különválasztották-e a férfiakat és a nőket.

A harmadik kivándorlási hullám résztvevői többnyire Svájcban, Ausztriában, vagy Németországban dolgoztak, a kapcsolattartás relatíve könnyebb volt, mint korábban a tengerentúltól, és a hazatérés valószínűsége is jobban fennmaradt. A keletkezett jövedelmek felhasználása részben ugyanúgy zajlott – házépítés, föld- és szőlővásárlás –, illetve kiegészült modern mezőgazdasági eszközök és autó vásárlásával. Ezért is volt 1996-ban az ezer főre jutó személygépkocsik száma kétszer annyi a Muravidéken, mint Magyarországon (KOC SIS K. 1999). A harmadik szakaszban a gyári munka volt a meghatározó, de nem a

szakképzettséget, hanem a betanulást igénylő tevékenységek. A külföldi munkavállalás lehetősége konzerválta a térségben élők képzetlenségét, ez pedig befolyásolja mai innovációs készségüket.

A külföldi munkavállalás-kivándorlás mindegyik hullámában jellemző volt az is, hogy fiatal, de már családostól férfiak és nők mentek külföldre. Ilyen esetben a gyerekeket a nagyszülők, vagy más rokonok gondjaira bízta. A vegyes házasságokból született gyerekek a szlovén rokonsághoz kerülve gyorsan asszimilálódtak, vagy magyar identitásuk ki sem alakult. A külföldi munkavállalás a vegyes házasságok számának növekedését is elősegítette. Idegenben a muravidéki identitás közelebb hozta egymáshoz a szlovéneket és a magyarokat, a jugoszláv identitás pedig a különböző nyelvű és vallású, de egy állam kötelékében élő embereket. (Ez utóbbira azért kevesebb példa akad a vizsgált falvakban, de előfordul.)

Napjainkban érzékelhető hatása a korábbi külföldi munkavállalásnak, hogy a térségben – és egész Szlovéniában – az időskorúak három csoportja különböztethető meg. Az első csoportba tartoznak azok, akik külföldi, a hazaiánál jóval nagyobb nyugdíjat kapnak, míg a másodikba azok, akik hazai munkával szereztek jogosultságot. A harmadik csoport tagjai főként időskorú nők, akik nem szereztek nyugdíjjogosultságot, és ma havi 14 000 tolar ellátást kapnak. A három csoportra nyilvánvalóan teljesen más fogyasztási szokások, életmód/életszínvonal jellemző.

A külföldi munkavállalással kapcsolatos folyamatokban nagyon fontos szerepe volt a mintakövetésnek, amely révén az előző generációk által szerzett tapasztalatokat és kapcsolatokat a fiatalabbak fel tudták használni.

A határ magyar oldalán a népességcsökkenés oka már az 1970–1979 közötti időszakban is a természetes fogyás és az elvándorlás volt. Abban az évtizedben a vizsgált magyarországi falvak közül a zalai települések közül csak Kerkaszentkirályon, Vas megyéből Apátistvánfalván, Felsőszölnökön és Kétvölgyön

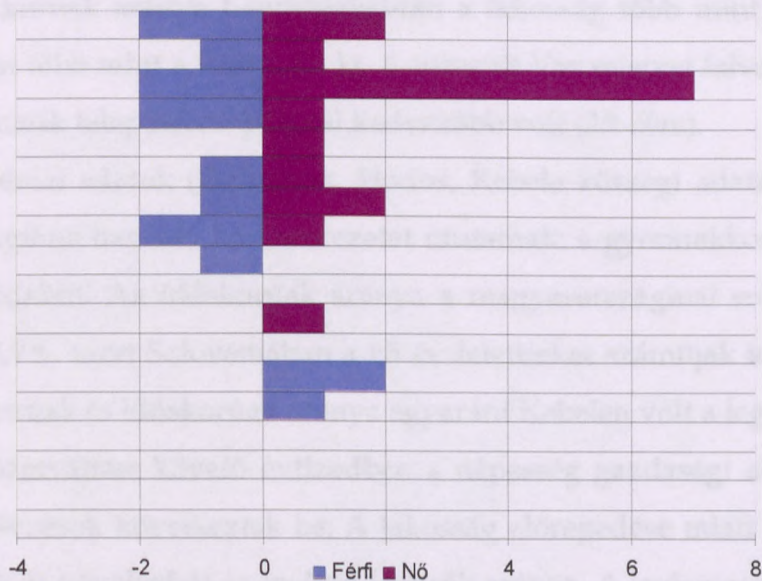
tapasztalható természetes szaporodás. A vándorlási egyenleg mindegyik településben negatív volt a falvakból több mint 1400 fő költözött el, nagyobbik hányaduk a Vas megyei területről.

A következő évtizedben természetes szaporodás csak Apátistvánfalván volt (egy fő). A vándorlási veszteség összesen 930 fő, melynek nagyobb hányada a vizsgált zalai falvakból származott. Velemér vándorlási egyenlege pozitív, a faluba beköltözők száma 14 fő, de ez a természetes fogyást csak mérsékelte.

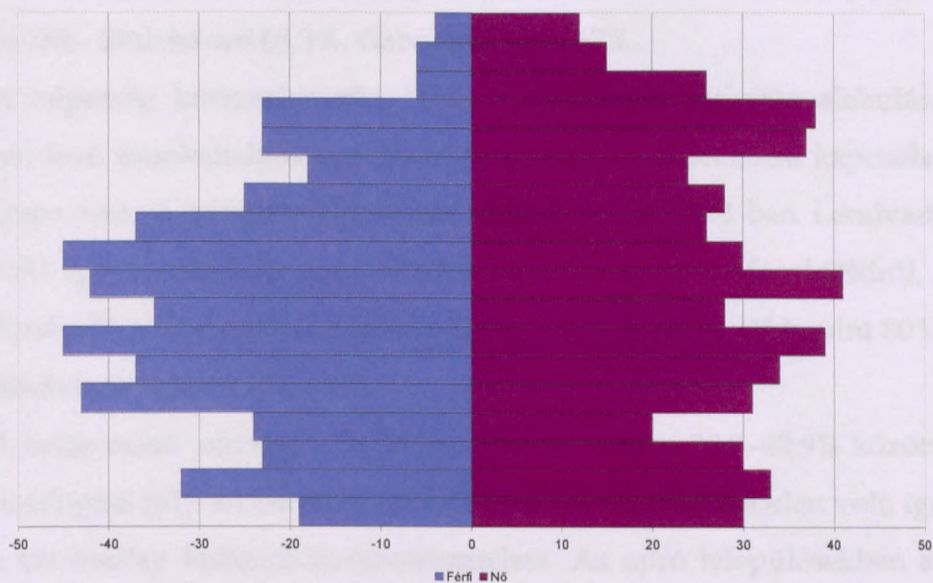
Az utolsó népszámlálás adatai szerint Szíjártóháza volt természetes szaporodás (egy fő), további négy faluban bevándorlás mutatkozott. Rédicsre, Szíjártóházára, Tornyiszentmiklósról összesen 192 fő költözött be, s ezáltal a vizsgált zalai falvak vándorlási egyenlege hosszú évtizedek után ismét pozitívvá vált (+71 fővel). A Vas megyei települések közül Felsőszölnökre volt bevándorlás (nyolc fő), ezzel együtt is a falucsoport vándorlási egyenlege negatív (-109 fő). Az utolsó évtized történéseiben egyértelműen megmutatkoznak a magyar-szlovén kapcsolatokban bekövetkezett pozitív változások. A rédicsi határátkeelőhely forgalmának növekedése, a tornyiszentmiklósi határátkeelőhely megnyitása alapvető jelentőségű, a kisebb határátkeelőhelyek hatása 2001-ben még nem volt érzékelhető. Az elvándorlás lassulását az is befolyásolta, hogy a falvakból az előző évtizedekben már elköltözött a fiatal, mobilis népesség. A falvak idős, nyugdíjas lakói már csak kényszerből – például egészségügyi okok miatt – változtatnak lakóhelyet.

A lakosság korszerkezete az elvándorlás következtében jelentősen romlott. A 0–14 év közöttiek aránya az utolsó népszámlálás időpontjában négy faluban (Bödeháza, Gáborjánháza, Lendvadedes, Nemesnép) 10% alatti volt, Lendvajakabfán pedig már nem is élt gyermekkorú. A legkisebb falvakra a szélsőségesen torz korszerkezet jellemző (26., 27. és 28. ábra).

26. ábra: A népesség megoszlása kor és nemek szerint Lendvajakabfán 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

27. ábra: A népesség megoszlása kor és nemek szerint Rédcisen 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

Az időskorúak aránya Lendvajakabfán a lakosság több mint 60%-át, két hetési faluban több mint a felét tette ki. A vizsgált Vas megyei falvakban a korszerkezet a másik településcsoportnál kedvezőbb volt (29. ábra).

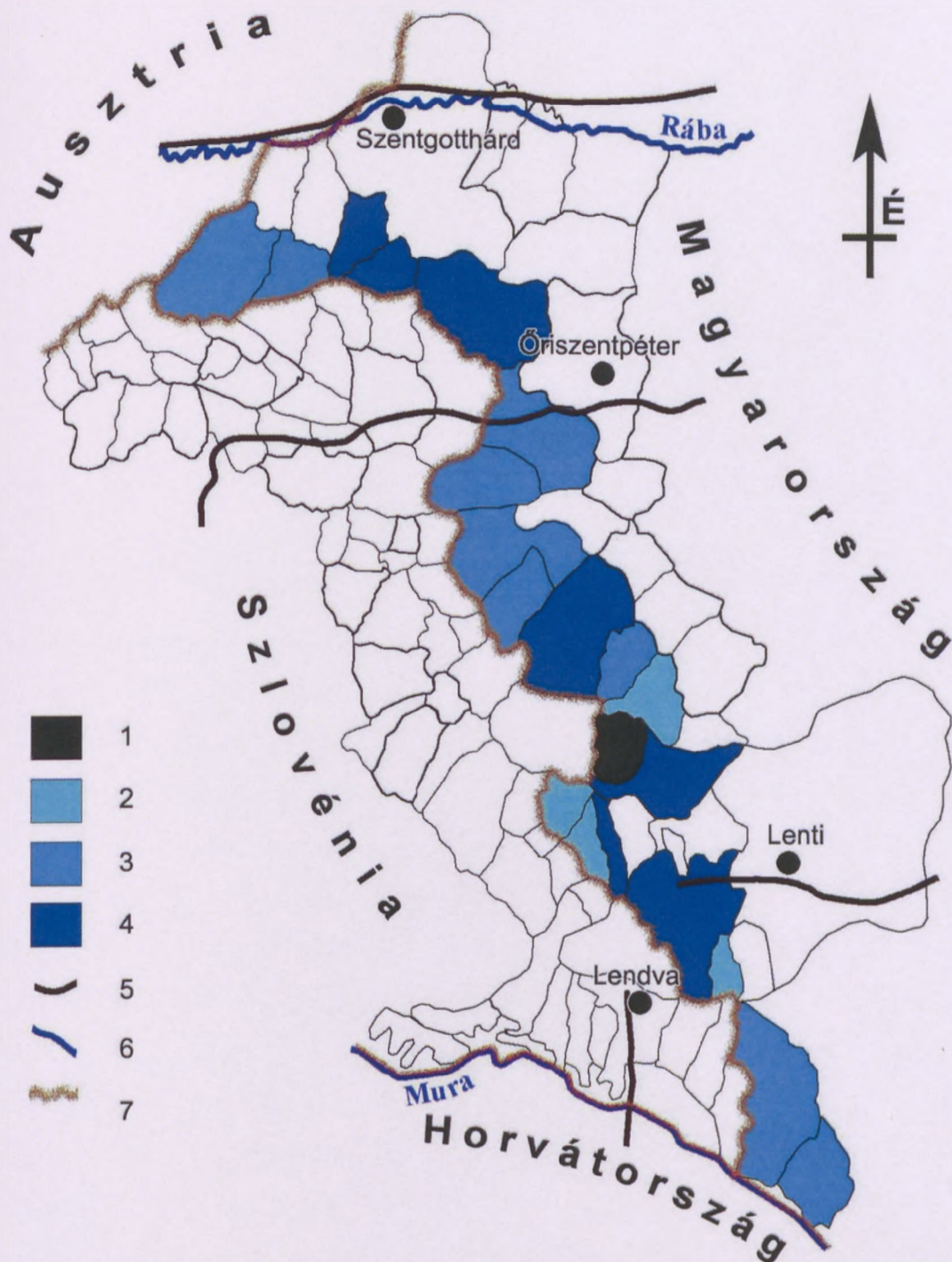
A szlovéniai adatok (Dobronak, Hodos, Kebele községi adatai alapján) a magyarországihoz hasonló korszerkezetet mutatnak: a gyermekkorúak aránya 10,4–14,9% közötti. Az időskorúak aránya a magyarországinál sokkal kedvezőbb 12,8–17,7%, mert Szlovéniában a 65 év felettieket számítják időskorúnak. A gyermekkorúak és időskorúak aránya egyaránt Kebelén volt a legjobb.

A rendszerváltást követő évtizedben a népesség gazdasági aktivitásában lényeges változások következtek be. A lakosság elöregedése miatt csökkent az aktív keresők és növekedett az inaktív keresők aránya. A legkevesebb aktív kereső Hetésben, valamint a megyehatár melletti településekben volt, s a vizsgált falvak e csoportjában jellemző a legtöbb inaktív kereső is (30. ábra). Néhány kirívó adat mutatja a kedvezőtlen helyzetet: az inaktív keresők aránya Lendvajakabfán 78%, Bödeházán 68,3%, Gáborjánházán 67%.

A népesség korszerkezetén kívül a gazdasági aktivitás alakulásában a helyben lévő munkahelyek számának, valamint a közlekedési kapcsolatoknak is szerepe van. A vizsgált határmenti falvak közül 2001-ben Lendvadedesen nem volt egy munkahely sem, minden kereső ingázott. Márokföldről, Kerkaszentkirályról, Velemérről is a gazdaságilag aktív keresők több mint 80%-a más településben dolgozott (31. ábra).

A határ másik oldalán a foglalkoztatottak aránya 38,3–40,9% között az országos átlagnál (41,7%) alacsonyabban alakult, a legtöbb Kebelén volt, igazodva a falu viszonylag kedvező korszerkezetéhez. Az apró településekben a hazaihoz hasonlóan csak néhány munkahely van, a kereső népesség döntő hányada Muraszombatra, Lendvára és Turnišče-be ingázik.

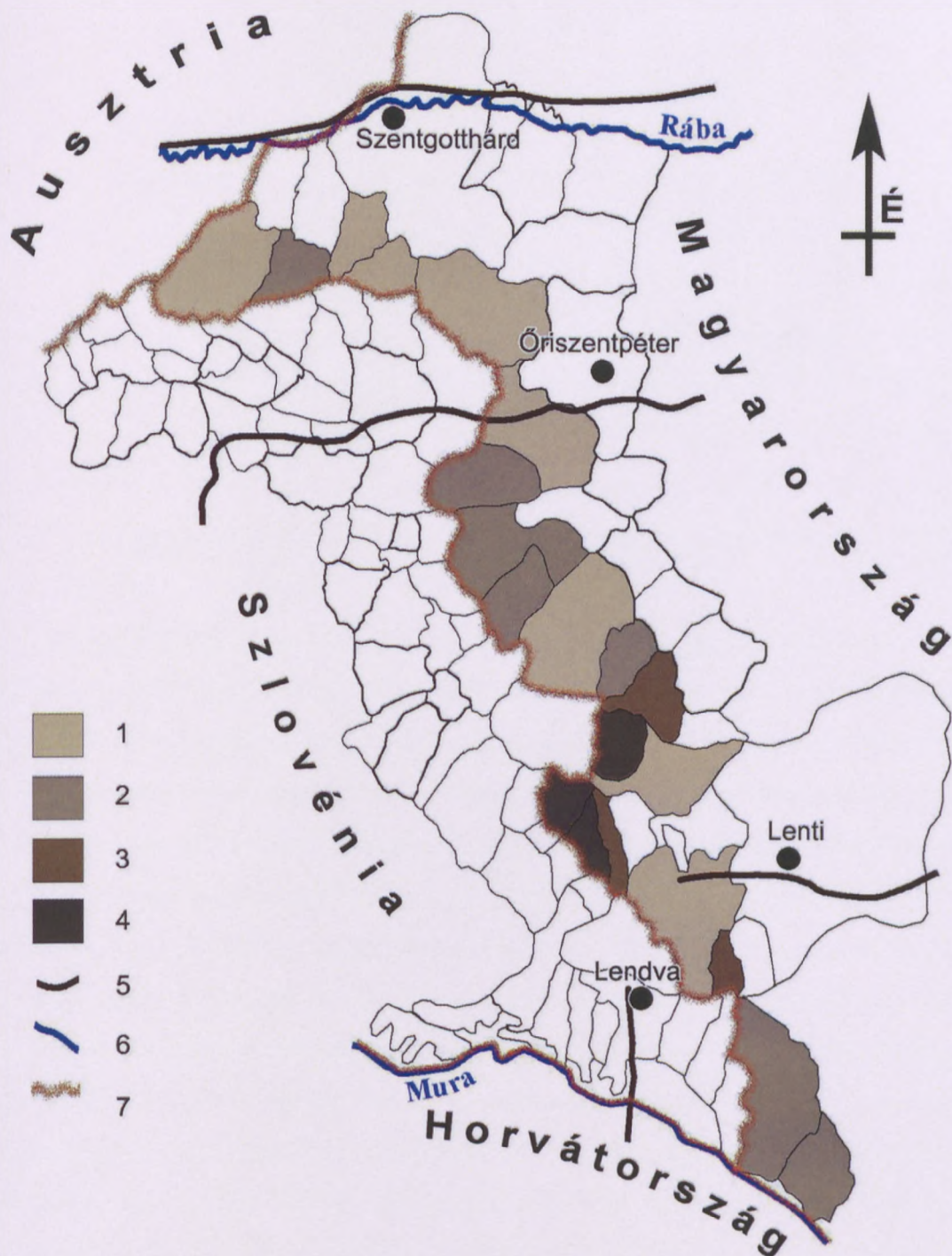

28. ábra: A gyermekkoriúak aránya a magyar határmenti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

1 = nincs gyermekkoriú, 2 = 5-10 % között, 3 = 10-15 % között, 4 = 15 % felett,
5 = vasútvonal, 6 = folyó, 7 = államhatár

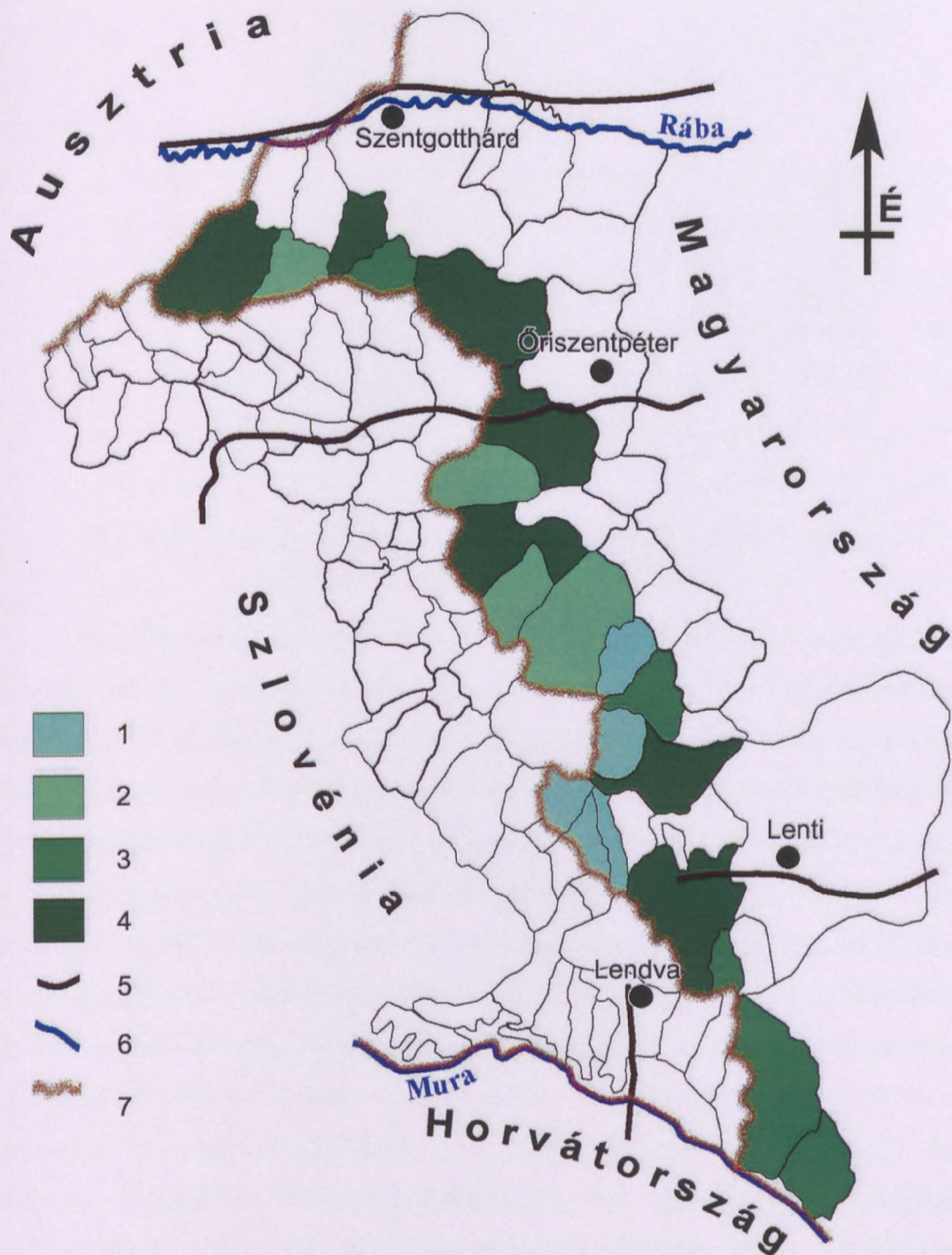

29. ábra: Az időskorúak aránya a magyar határmenti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

1 = 20–30% között, 2 = 30–40% között, 3 = 40–50% között, 4 = 50% felett,
5 = vasútvonal, 6 = folyó, 7 = államhatár

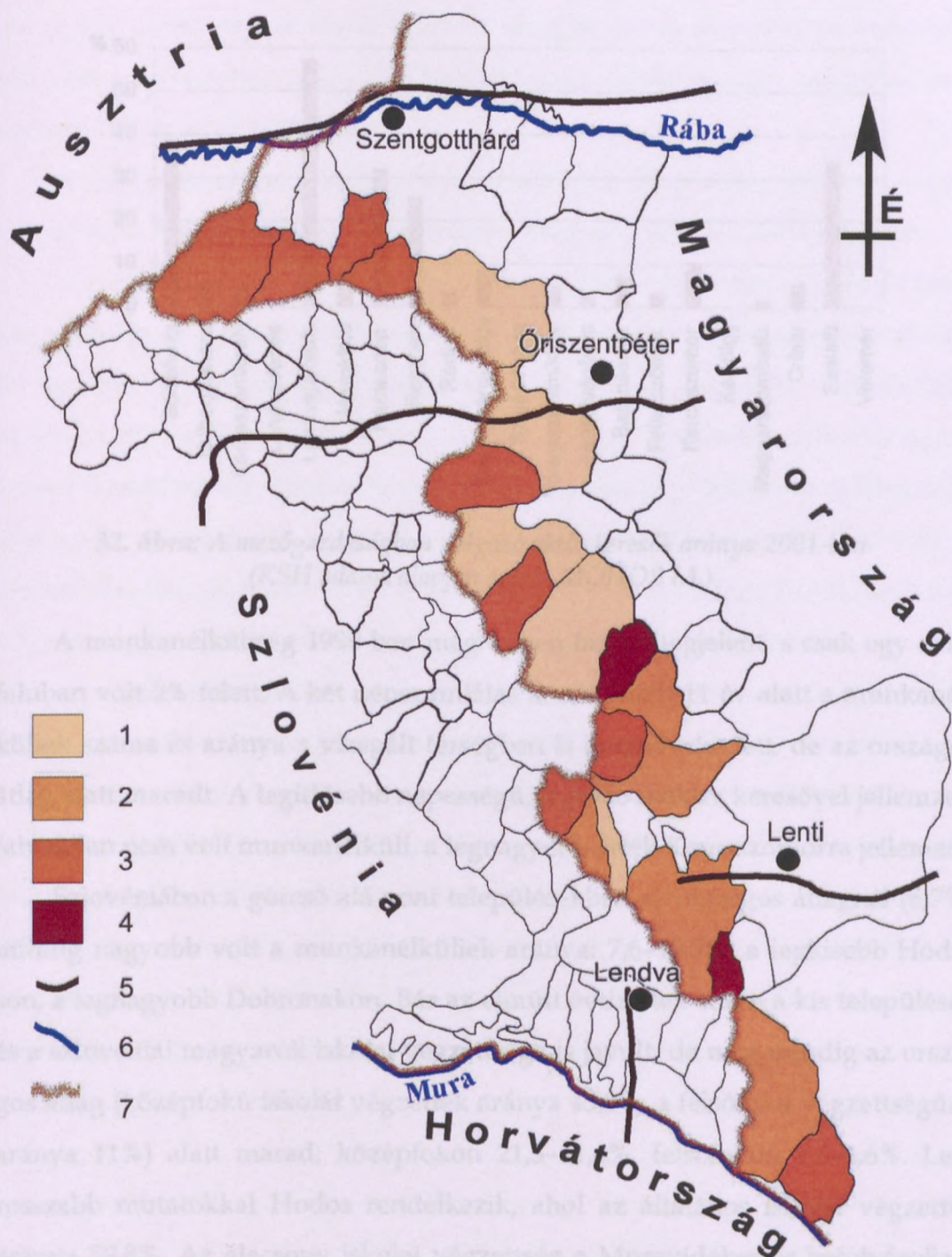

30. ábra: Az aktív keresők aránya a magyar határ menti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

1 = 25% alatt, 2 = 25–30% között, 3 = 30–35% között, 4 = 35% felett,
5 = vasútvonal, 6 = folyó, 7 = államhatár

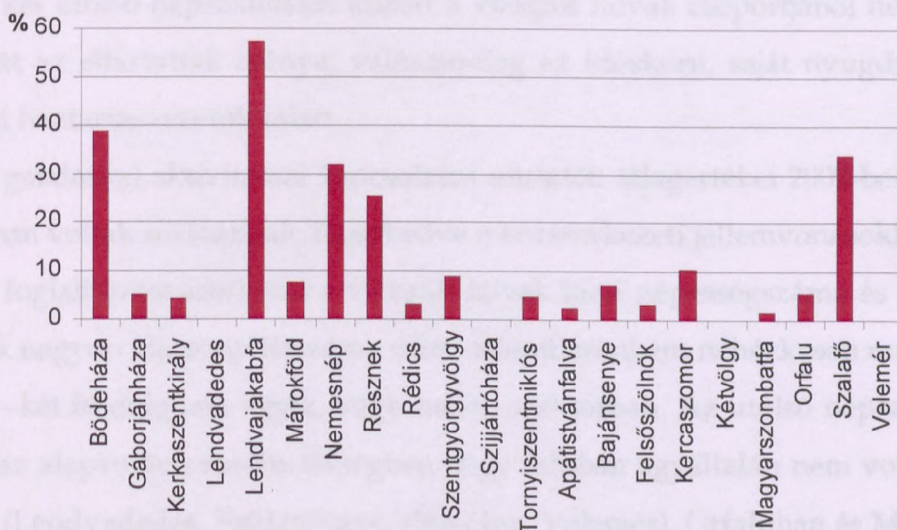

31. ábra: Az eljáró dolgozók aránya a magyar határ menti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

1 = 50% alatt, 2 = 50–70% között, 3 = 70–90% között, 4 = 90% felett,

5 = vasútvonal, 6 = folyó, 7 = államhatár

32. ábra: A mezőgazdaságban dolgozó aktív keresők aránya 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

A munkanélküliség 1990-ben még éppen hogy megjelent, s csak egy zalai faluban volt 2% felett. A két népszámlálás között eltelt 11 év alatt a munkanélküliek száma és aránya a vizsgált térségben is megnövekedett, de az országos átlag alatt maradt. A legidősebb népességű, legtöbb inaktív keresővel jellemzett falvakban nem volt munkanélküli, a legnagyobb érték Kercaszomorra jellemző.

Szlovéniában a górcső alá vont településekben az országos átlagnál (6,7%) mindig nagyobb volt a munkanélküliek aránya: 7,6–10,9%; a legkisebb Hodoson, a legnagyobb Dobronakon. Bár az elmúlt évtizedek során a kis települések és a szlovéniai magyarok iskolai végzettsége is javult, de még mindig az országos átlag (középfokú iskolát végzettek aránya 45,8%, a felsőfokú végzettségűek aránya 11%) alatt marad: középfokon 21,3–41,4%, felsőfokon 1,6–4,6%. Legrosszabb mutatókkal Hodos rendelkezik, ahol az általános iskolát végzettek aránya 59,8%. Az alacsony iskolai végzettség a Muravidéken is befolyásolja a foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulását.

Az eltartottak arányát a korszerkezet, a munkalehetőségek, valamint az befolyásolja, hogy az idős korúakból mennyien nem szereztek nyugdíjjogosultsá-

got. A két utolsó népszámlálás között a vizsgált falvak csoportjából négy esetben nőtt az eltartottak aránya, valószínűleg az időskorú, saját nyugdíjat nem szerzett háztartásvezetők miatt.

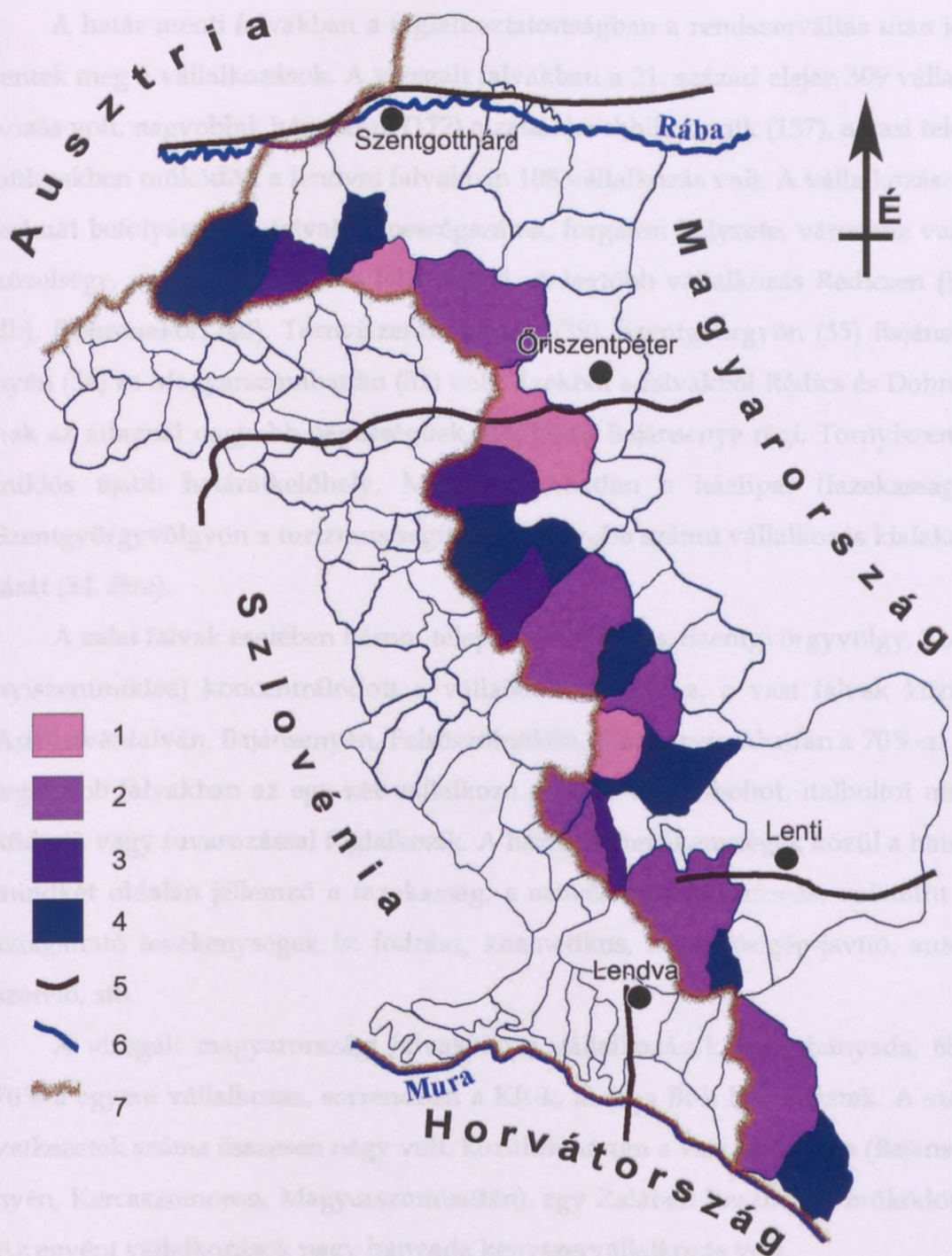
A gazdasági aktivitással kapcsolatos mutatók átlagértékei 2001-ben a zalai falvakban voltak rosszabbak, illeszkedve a korszerkezeti jellemvonásokhoz.

A foglalkozási szerkezet a vizsgált falvak kicsi népességszáma és az aktív keresők nagyon alacsony létszáma miatt településenként nehézkesen mutatható be: egy-két fő dolgozik egyik, vagy másik szektorban. Az utolsó népszámlálás idején az alapvetően rurális térségben négy faluban egyáltalán nem volt agrár-kereső (Lendvadedes, Szíjártóháza, Kétvölgy, Velemér), Orfaluban és Márokföldön pedig csak egy-egy fő. A települések egyharmadában tíz fő feletti volt az agrárszektorban dolgozók aránya. A zalai és vasi falvak átlaga jól tükrözi a mezőgazdasági termelésben a természeti adottságok közötti eltéréseket.

Az iparban dolgozó aktív keresők száma és aránya a vasi falvakban nagyobb, elsősorban a szentgotthárdi ipari üzemekbe ingázók miatt (33. ábra).

Ezzel szemben a terciér szektorban dolgozók száma és aránya a zalai falvakban nagyobb. Ennek egyértelmű oka a rédicsi nemzetközi és a tornyiszentmiklósi magyar-szlovén államközi határátkelőhely, valamint a szlovéniai bevásárló-turizmus. A többi településben a helyben lévő körjegyzőség, óvoda, iskola, valamint az utolsó évtizedben megnyílt panziók, üdülőhelyek, a falusi turizmus biztosítják a harmadik szektorhoz tartozó munkahelyeket.

33. ábra: Az iparban dolgozó aktív keresők aránya a magyar határ menti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

1 = 30% alatt, 2 = 30–40% között, 3 = 40–50% között, 4 = 50% felett,
5 = vasútvonal, 6 = folyó, 7 = államhatár

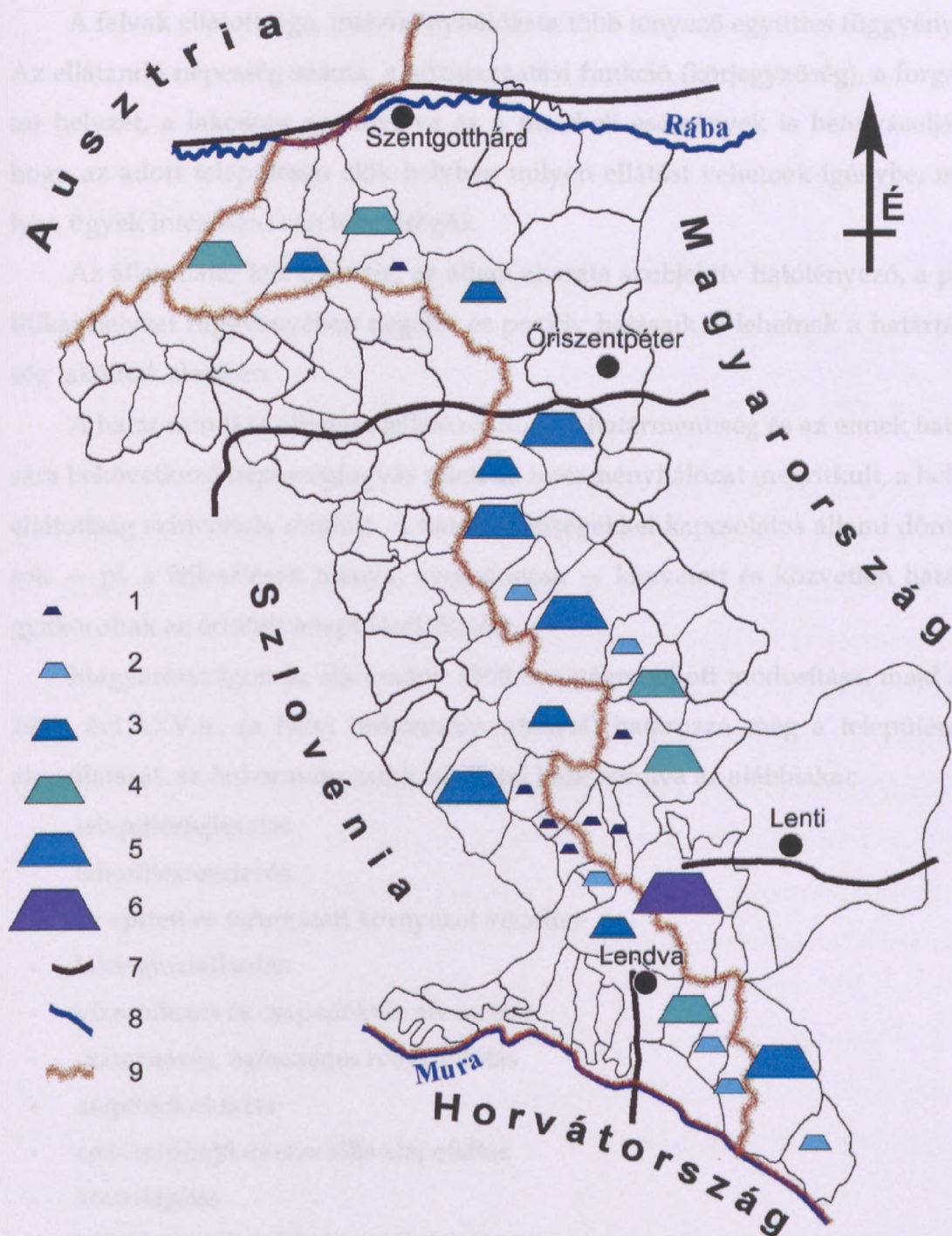

A határ menti falvakban a foglalkoztatottságban a rendszerváltás után jelentek meg a vállalkozások. A vizsgált falvakban a 21. század elején 309 vállalkozás volt, nagyobbik hányaduk (172) a zalai, kisebbik részük (137), a vasi településekben működött a lendvai falvakban 108 vállalkozás volt. A vállalkozások számát befolyásolta a falvak népességszáma, forgalmi helyzete, városhoz való közelsége, az idegenforgalom lehetőségei. A legtöbb vállalkozás Rédicsen (55 db), Dobronakon (40), Tornyiszentmiklóson (39), Szentgyörgyön (35) Bajánsenyén (34) és Magyarszombatfán (31) volt. Ezekből a falvakból Rédics és Dobronak az átlagnál nagyobb népességűek, Rédics és Bajánsenye régi, Tornyiszentmiklós újabb határátkelőhely, Magyarszombatfán a háziipar (fazekasság), Szentgyörgyvölgyön a turizmus segítette a nagyobb számú vállalkozás kialakulását (34. ábra).

A zalai falvak esetében három településen (Rédics, Szentgyörgyvölgy, Tornyiszentmiklós) koncentrált a vállalkozások 75%-a, a vasi falvak közül Apátistvánfalván, Bajánsenyén, Felsőszölnökön, Magyarszombatfán a 70%-a. A legkisebb falvakban az egy-két vállalkozó a helyi vegyesboltot, italboltot működteti, vagy fuvarozással foglalkozik. A háziipari tevékenységek közül a határ mindkét oldalán jellemző a fazekasság, a szövés és a kosárfonás, valamint a szolgáltató tevékenységek is: fodrász, kozmetikus, háztartásigép-javító, autószerelő, stb.

A vizsgált magyarországi falvakban a vállalkozások nagy hányada, 68–70%-a egyéni vállalkozás, sorrendben a Kft-k, majd a Bt-k következtek. A szövetkezetek száma összesen négy volt, közülük három a vasi falvakban (Bajánsenyén, Kercaszomoron, Magyarszombatfán), egy Zalában Reszneken működött. Az egyéni vállalkozások nagy hányada kényszervállalkozás volt.

34. ábra: A működő vállalkozások száma a falvakban (szerk. MOHOS M.).
 1 = 1-2 db, 2 = 3-6 db, 3 = 7-12 db, 4 = 13-20 db, 5 = 30-40 db, 6 = 50 felett,
 7 = vasútvonat, 8 = folyó, 9 = államhatár

A falvak ellátottsága, intézményhálózata több tényező együttes függvénye. Az ellátandó népesség száma, a közigazgatási funkció (körjegyzőség), a forgalmi helyzet, a lakosság anyanyelve és a múltbeli események is befolyásolják, hogy az adott településen élők helyben milyen ellátást vehetnek igénybe, milyen ügyek intézésére van lehetőségük.

Az államhatár léte objektív, az állam akarata szubjektív hatótényező, a politikai helyzet függvényében negatív és pozitív hatásai is lehetnek a határtérség lakóinak életében.

A határ mindkét oldalára jellemző, hogy a határmentiség és az ennek hatására bekövetkező népességfogyás miatt az intézményhálózat megritkult, a helyi ellátottság színvonala romlott. A határmentiségekkel kapcsolatos állami döntések — pl. a fejlesztések hiánya, visszafogása — közvetett és közvetlen hatást gyakoroltak az érintett települések életére.

Magyarországon az alkotmány 1990-ben végrehajtott módosítása, majd az 1990. évi LXV.tc. (a helyi önkormányzatokról) határozza meg a települések alapellátását, az önkormányzatok feladatai közé sorolva az alábbiakat:

- településfejlesztés
- településrendezés
- az épített és természeti környezet védelme
- lakásgazdálkodás
- vízrendezés és csapadékvíz elvezetése
- csatornázás, egészséges ivóvízellátás
- alapfokú oktatás
- egészségügyi és szociális alapellátás
- közvilágítás
- helyi közutak és köztemetők fenntartása
- helyi tűzvédelem és közbiztonság
- kötelesek biztosítani a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesülését

Az önkormányzati törvény sok strukturális elemet települési nagyságrendhez rendelt, melyek közül az alábbiak fontosak a magyarországi határ menti falvak esetében (HAJDÚ Z. 2001):

- a helyi képviselő-testület az 500 lakos alatti településeken a népszavazat a falugyűlés hatáskörébe utalhatja,
- az 1000 főnél kevesebb lakosú község képviselő-testülete is létrehozhat önálló hivatalt, ha szakképzett jegyzőt nevez ki,
- az 1000 fő alatti települések igazgatási feladataik ellátására körjegyzőséget alakítanak és tartanak fenn, de az ezer főnél több és kétezer főnél kevesebb lakosú települések is részt vehetnek a körjegyzőségben, s a körjegyzőség székhelye kétezer főnél több lakosú település is lehet.

Az önkormányzati törvény szinte korlátlanra tette a települések közötti társulási lehetőségeket, de semmilyen területen nem vezette be a kényszertársulás intézményét. A társulási lehetőségek miatt növekedett a kistelepülések vezetésének felelőssége a lakossági ellátás vonatkozásában: minden önkormányzatnak végig kellett gondolnia, hogy milyen céllal és az alapellátás milyen területen társul, és annak milyen pozitív és negatív következménye lesz a lakosság számára. A határ magyarországi oldalán lévő falvak a társulási lehetőségeket kihasználva hozták létre az Őrség-Göcsej-Hetés Térségi Területfejlesztési Társulást, amelynek működése szükségszerű, mert a falvak népességszámuk és anyagi lehetőségeik miatt csak így tudják az alapellátás intézményeit fenntartani és a kommunális infrastruktúrát fejleszteni.

Már az első önkormányzati ciklusban, az új keretek és feltételek közötti működés során, 1990–1994 között olyan települési fejlesztési programok indultak el, amelyekkel a kistelepülésekben az alapvető infrastrukturális elemek épültek ki (víz, gáz, telefon).

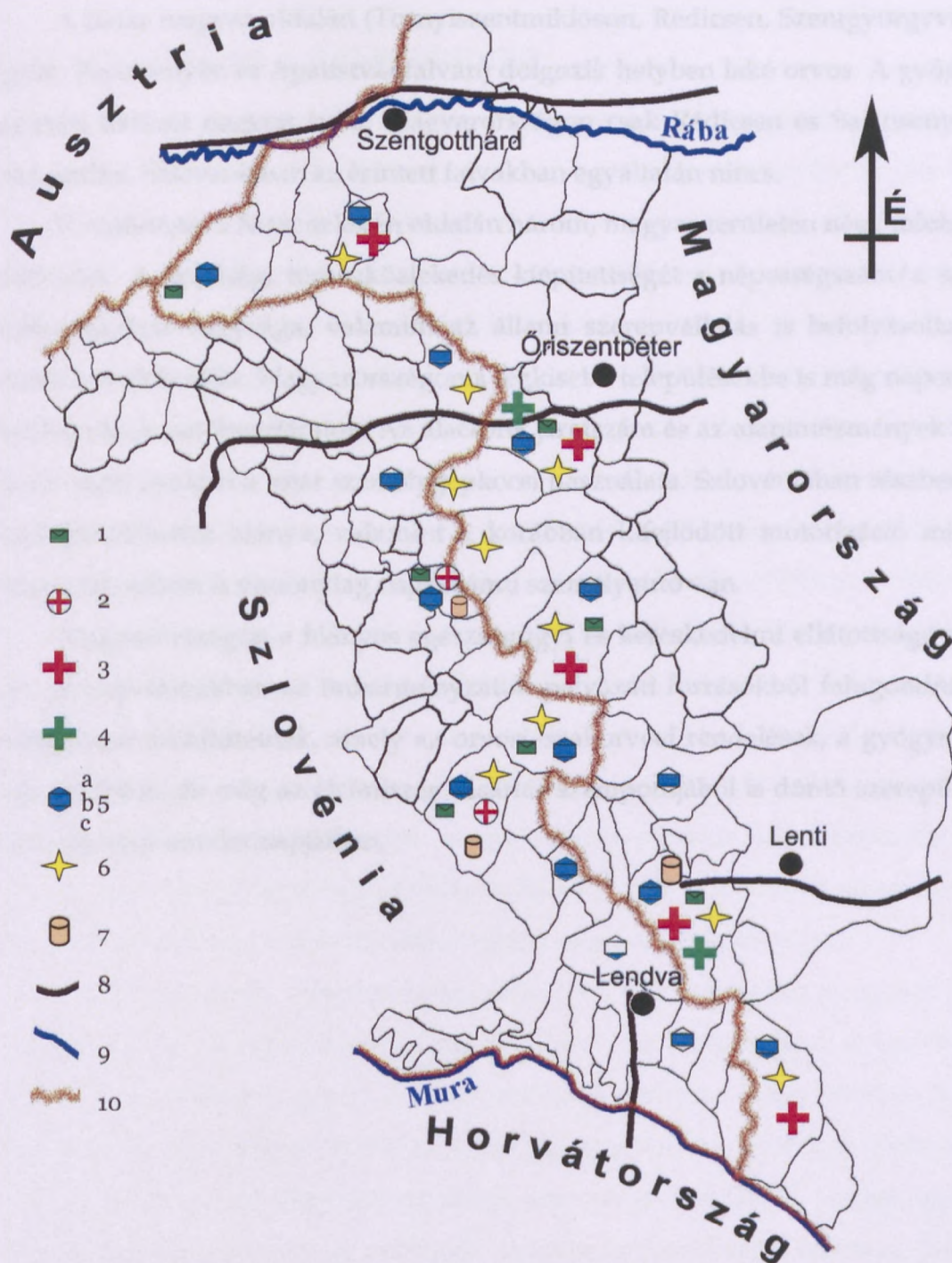
A vizsgált térségben a fenti törvény, illetve az első programok eredményeként a korábban elhanyagolt apró- és törpefalvakban jelentős változások következtek be. Az ivóvízvezeték eljutott a legkisebb népességű településekbe is: a vízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások aránya 62–96% közöttire módosult

(Lendvajakabfa, Nemesnép) a zalai településekben. Az érintett Vas-megyei falvakban a domborzati adottságok és a településszerkezet miatt kissé alacsonyabb mutatók jellemzők: Felsőszölnökön a lakások 59%-a, Kercaszomoron 81%-a volt bekapcsolva a vízvezeték-hálózatba. A csatornahálózat kiépítettsége a kicsi népesség és a nagy beruházási költség miatt a határ menti települések közül csak Reszneken (54%) és Rédicsen (79%) jellemző. E tekintetben fontos program lehetne a határ menti együttműködésben a csatornahálózat közös fejlesztése. A lakások eltérő hányadában található fürdőszoba, az adatok a zalai falvakban 27–85% (Lendvajakabfa, Rédics), a vasi falvakban pedig 54–82% közöttiek (Apátistvánfalva, Orfalu). Kiépített gázvezeték csak négy zalai faluban van: Kerkaszentkirályon, Tornyiszentmiklóson, Rédicsen és Reszneken (30–95% közötti aránnyal). A PB-gáz használata nagyon elterjedt, a lakások 90–100% közötti aránya jellemző a falvakban. Ha a lakott lakások felszereltségét vizsgáljuk, minden esetben az összes lakásra vonatkozóanál jóval kedvezőbb adatokat kapunk. Az idős népesség magas halálozási mutatói, valamint a korábban jellemző elvándorlás következtében minden településen jelentős számban és arányban találhatók lakatlan lakóépületek, számuk és arányuk változó, a legnagyobb Lendvajakabfán 57% és Veleméren 45%.

A humán alapellátás intézményei a határ mindkét oldalán a közigazgatási központokba és a nagyobb lakosságú falvakba koncentrálódnak (35 ábra). A magyar és a szlovén állam kisebbségi politikája miatt a viszonylag kicsi lakosságú településekben is vannak oktatási intézmények (óvoda, általános iskola alsó tagozata), amelyeket a nagyobb nemzetiségi fejkvóta segítségével lehet fenntartani. Az egészségügyi alapellátás a körjegyzőségi székhelyekbe koncentrálódik, rendelőintézetek és mentőállomások a három kisvárosban működnek. Jelentős különbség a szlovéniai és a magyarországi falvak között, hogy az egész Mura-vidéken csak a városokban vannak helyben lakó orvosok, akik naponta járnak ki a falusi háziorvosi rendelőbe.

35. ábra: A vizsgált települések intézményei és ellátottsága 2001-ben (szerk. MOHOS M.). 1 = postahivatal, 2 = orvosi rendelő, 3 = orvosi rendelő helyben lakó orvossal, 4 = gyógyszerész, 5a = óvoda, 5b = általános iskola alsó tagozat, 5c = általános iskola felső tagozat, 6 = körjegyzőségi székhely, 7 = benzinkút, 8 = vasútvonal, 9 = folyó, 10 = államhatár

A határ magyar oldalán (Tornyiszentmiklóson, Rédicsen, Szentgyörgyvölgyön, Bajánsenyén és Apátistvánfalván) dolgozik helyben lakó orvos. A gyógyszerári hálózat nagyon ritka, Magyarországon csak Rédicsen és Bajánsenyén van patika, Szlovéniában az érintett falvakban egyáltalán nincs.

Postahivatal a határ szlovén oldalán három, magyar területen négy faluban működik. A távolsági tömegközlekedés kiépítettségét a népességszám/a személyforgalom nagysága, valamint az állami szerepvállalás is befolyásolta a rendszerváltás előtt. Magyarországon a legkisebb településekbe is még naponta közlekednek autóbuszjáratok. Az alacsony járatszám és az alapintézmények hiánya miatt gyakori a saját személygépkocsi használata. Szlovéniában részben a tömegközlekedés hiánya, valamint a korábban kifejlődött motorizáció miatt még a falvakban is viszonylag nagyszámú személyautó van.

Magyarországon a hiányos egészségügyi és kereskedelmi ellátottságú apró- és törpefalvakban az önkormányzatok pályázati forrásokból falugondnoki szolgálatot működtetnek, amely az orvosi-szakorvosi rendelések, a gyógyszerek kiváltása, de még az élelmiszer vásárlás szempontjából is döntő szerepű az idős lakosok mindennapjaiban.

8. Kisebbségek a határ mentén

A vizsgált térségben kisebbségben élő magyarországi szlovének és a szlovéniai magyarok között alapvető eltérés, hogy az első csoportba tartozók a történelmi Magyarországon is kisebbségi helyzetben voltak, míg a második csoport tagjai a trianoni határváltozások következményeként államalkotó nemzetből lettek egy soknemzetiségű államalakulat egyik kisebbsége.

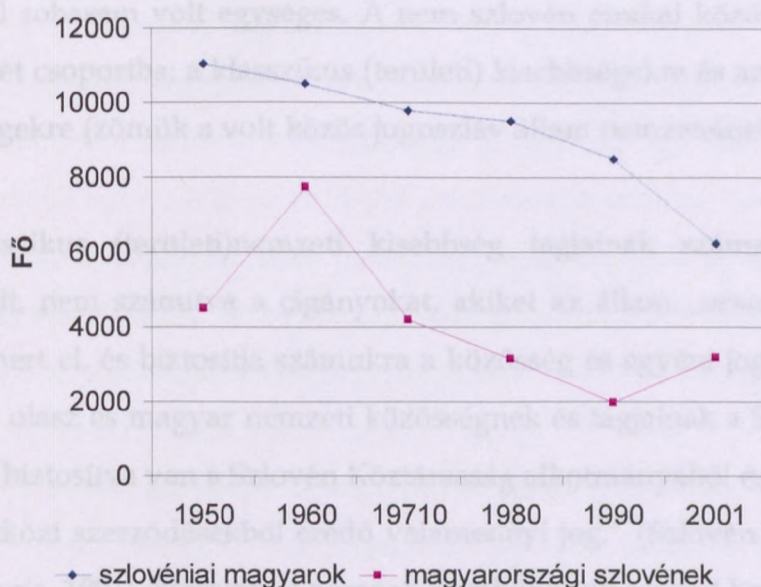
Adatbázis tekintetében csak az 1910-ben és az 1941-ben a magyar Központi Statisztikai Hivatal által lebonyolított és feldolgozott népszámlálások adatai lennének összehasonlíthatóak, mivel a vizsgálatba bevont összes településre vonatkozóan azonos elvek alapján összegyűjtött adatokat tartalmaznak. A két említett népszámlálás közötti és utáni időben mindkét államban többször változtak azok a kérdések, amelyekre válaszolva a népszámlálások alanyai az anyanyelvi és nemzetiségi hovatartozásukat vállalták. Nem voltak egységesek a népszámlálások abban sem, hogy egyik – anyanyelv –, másik – nemzetiség –, vagy mindkét kérdést tartalmazták-e. Jugoszláviában a Tito-i időszakban a nyelvi-nemzetiségi, vallási különbségek megszüntetése-elfedése miatt bevezették a „jugoszláv” kategóriát. Magyarországon hasonló volt a „délszláv” megnevezése alkalmazása, vagy a kisebb etnikai-nyelvi csoportok összevonása.

A fentiek miatt a magyarországi szlovének és a szlovéniai magyarok létszámára vonatkozóan nincsenek objektív adatok. Az anyanyelvi és nemzetiségi hovatartozás vállalása egyéni döntés, amelyet a múlt és a jelent eseményei, az államalkotó nemzetek politikai és gazdasági kapcsolatai, a határok elválasztó vagy összekötő, zárt vagy nyitott jellege alapvetően befolyásol. Fontos hatótényezők az állam kisebbségi politikája, valamint a kisebbségre jellemző demográfiai folyamatok is.

A két kisebbség létszáma a népszámlálások anyanyelvi adatai alapján a 20. század közepétől eltérően alakult. A szlovéniai magyarok száma 1980-ig lassan,

azóta gyorsabb ütemben csökken. A fogyás oka egyrészt a természetes asszimiláció, másrészt a gazdasági okok miatt már korábban is jellemző el- és kivándorlás. Ez utóbbi a fiatal, produktív korban lévő magyarok létszámát folyamatosan apasztotta, melynek következménye a Muravidéken maradt magyarság előregedése lett, ami az utolsó két évtizedben jellemző gyors fogyáshoz vezetett (36. ábra).

36. ábra: A két kisebbség létszámának alakulása 1950–2001 között anyanyelv szerint (KSH és szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).

A magyarországi szlovének létszáma az elmúlt fél évszázadban ingadozott. A korszak elején látszó növekedés nem a szlovén kisebbség természetes szaporodásának a következménye, hanem annak, hogy 1960-ban a sokacokkal és a bunyevácokkal összevonva közölték létszámukat a népszámlálási kötetben. Az 1970–1990 közötti feleződés részben az előregedő magyarországi szlovénség természetes fogyása, részben az asszimiláció következménye. Az utolsó évtizedre jellemző növekedés egyértelműen a magyarországi kisebbségi politika változására vezethető vissza.

Az 1993-ban megszületett kisebbségi törvény a 13 támogatott kisebbség közé sorolja a magyarországi szlovénokat, akik a törvény értelmében az államtól anyagi támogatást kapnak, helyi és országos kisebbségi önkormányzatot hozhatnak létre.

8.1. Magyarok Szlovéniában

Az a terület, amelyen az önálló szlovén állam az 1991-ben létrejött, etnikai szempontból sohasem volt egységes. A nem szlovén etnikai közösségek tarka együttesét két csoportba: a klasszikus (területi) kisebbségekre és az újkori nemzeti közösségekre (zömük a volt közös jugoszláv állam nemzeteinek tagja) lehet osztani.

A klasszikus (területi)nemzeti kisebbség tagjainak száma (1991-ben) 11 567 fő volt, nem számítva a cigányokat, akiket az állam „nemzeti közösség” státussal ismert el, és biztosítja számukra a közösség és egyéni jogok teljes védelmét. „Az olasz és magyar nemzeti közösségnek és tagjainak a Szlovén Köztársaságban biztosítva van a Szlovén Köztársaság alkotmányából és a hatályban lévő nemzetközi szerződésekből eredő valamennyi jog.” (Szlovén Köztársaság Hivatalos Lapja, 1991). Biztosítja a nemzeti szimbólumok szabad használatát, lehetővé teszi a nemzeti azonosságuk fenntartására szolgáló szervezetek alapítását kulturális, oktatási, tudományos, gazdasági és könyvkiadási területen. A közösségek tagjainak joga van saját anyanyelven történő nevelésre és oktatásra, ezen területek fejlesztésére. Törvény állapítja meg azokat a területeket, amelyeken a kétnyelvű oktatás kötelező. A kisebbségek korlátlanul tarthatnak mindenféle kapcsolatot az anyaországukkal. Azokon a területeken, ahol a közösségek élnek, tagjaik saját jogaik megvalósítása érdekében önkormányzati közösségeket alapíthatnak. Javaslatukra az állam e nemzeti önkormányzati közösségeket felhatalmazhatja az állam hatáskörébe tartozó bizonyos feladatok ellátására, valamint biztosítja az ezek megvalósításához szükséges eszközöket. A közösségek

tagjainak jogai létszámuktól függetlenül biztosítottak. A nemzeti közösségek képviselőinek beleegyezése nélkül nem változtathatók meg a róluk hozott törvények és rendeletek.

E széleskörű kedvezményeket azonban csak azok az őshonos olasz és magyar közösségek tagjai élvezhetik, akiket az adott közösség saját tagjának ismer el, s a külön választói névjegyzékbe felveszi. Azaz nem elég a nyelv ismerete, vagy a személy nemzetiséghez tartozásának nyilvános vállalása, a közösségnek is nyilatkoznia kell az egyén befogadásáról.

A nemzetiségileg vegyesen lakott területen a kollektív jogok a nemzeti közösséget objektíven megilletik, s az érintettek döntenek el, hogy ezekből a lehetőségekből mennyit vesznek igénybe. Új elem a szlovén szabályozásban, hogy a vegyesen lakott térségekben nem határozták meg a jogok érvényesítéséhez szükséges számbeli határt. Közép-Európában egyedülálló módon néhány fő is igénybe veheti a nemzeti közösséghez tartozásból eredő különleges jogokat és támogatásokat, de erről nyilatkoznia kell.

A vegyes lakosságú településeken a kétnyelvűség kötelező, s a községek statútumai – alaptörvényei – rendelkeznek a nyelvhasználatról. A saját anyanyelv használata szóban és írásban minden hivatalos szinten biztosított, az okmányok is kétnyelvűek.

A helyi önkormányzatokról szóló törvény előírja, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen a nemzetiségi közösség a községi tanács munkájában legalább egy képviselővel részt kell hogy vegyen.

A Szlovén Parlamentben egy-egy választott képviselője van az őshonos (magyar és olasz) kisebbségnek, akikre az országban bármely választási körzetben lehet szavazni. Az országgyűlésben működik egy nemzetiségi bizottság, amely a négy állandó testület egyikeként minden őshonos kisebbségi ügygel hivatalból foglalkozik.

Az újkori nemzeti közösségek sorába tartozó nem szlovének száma 1991-ben az ország lakosságának 11,5%-át tette ki (221 321 fő). Az Alkotmány rögzítette Szlovéniában élő egyéb nemzetek és nemzetiségek valamennyi tagjának azon jogát, hogy felvehetik a szlovén állampolgárságot, ha ezt akarják. Külön kérvényben kellett ezt az igényt jelezni, amelynek benyújtási határideje 1991. december 25-én zárult le. Ezen törvény alapján 174 228 kérvény nyújtottak be, amely az állam akkori lakosságának 8,7%-át jelentette. Az állampolgárságra jelentkezőkből 3 238 fő kérését elutasították. Kialakult az új állam lakosságának egy új kategóriája: a kettős állampolgárok köre.

Az Európa Tanács 1993. február elsején definiálta a nemzeti kisebbség fogalmát, amely: bizonyos személyek csoportjára vonatkozik bizonyos államban, akik ennek az államnak a területén élnek, s ennek állampolgárai, de különböző etnikai, kulturális és nyelvi jellegzetességeket mutatnak, s azok megőrzésére törekednek.

A belső berendezkedés és a kontinensen lezajlott szabályozás után született meg Magyarország és Szlovénia barátsági és együttműködési szerződése 1993. júliusában. (Szlovén Köztársaság Hivatalos Lapja 1993). A szerződő felek megállapodtak az EBEÉ nemzeti kisebbségekre hozott határozatainak kölcsönös betartásában.

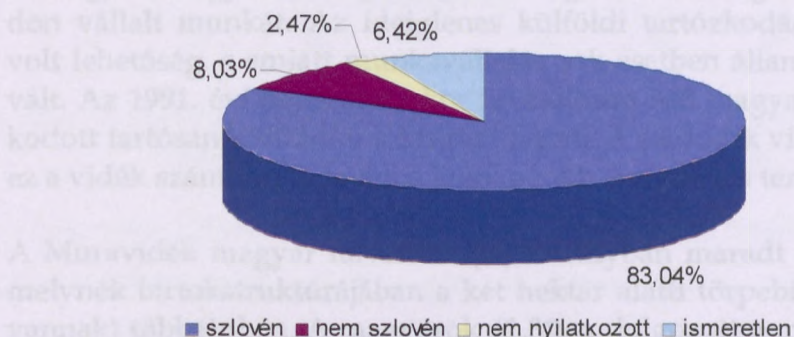
A Magyar Nemzeti Közösség a Szlovéniában őshonos magyarságot fogja össze. A közösséghez tartozók döntő többsége a szlovén-magyar határ mellett fekvő területen él. A terület nagysága összesen 195 km², melyet a Kobilje, Stehovi, Bukovci szlovén falvak északi és déli részre váganak. Az északi – goričkói – részen 8 magyarok lakta település fekszik 65 km² területen, míg délen 22 település 130 km²-en (KOMAC, M. 1999).

A jugoszláv állami keretek között megtartott 1991. évi népszámlálás adatai szerint Szlovéniában 8503 magyar volt, az ország összlakosságának 0,4%-a. A népszámlálás során külön kérdés vonatkozott az anyanyelvre, melynek alapján

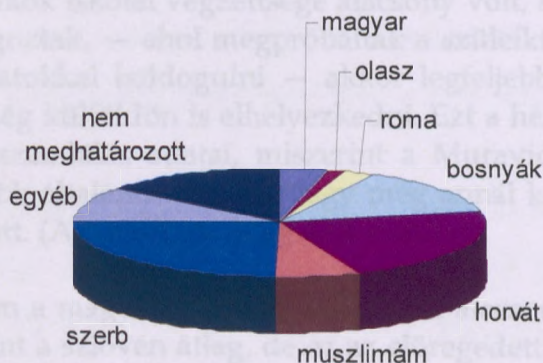

9 240 személy vallotta magát magyarnak, több, mint amit a nemzeti hovatartozáskor beírtak. A magyarok döntő többsége tömbben élt, melyet jól mutat, hogy a magyar anyanyelvüket vállalók közül Muravidéken lakott 7 511 személy, 656-ot a környékbeli többi településen, 1 070 főt pedig Szlovénia egyéb területein írtak össze.

A magyar lakosság száma Szlovéniában a második világháború utáni időszakban fokozatosan és folyamatosan csökkent: a magyar nemzetiségűek száma az 1953. évi 11 000 lakosról 1991-re 8 503 főre, majd 2002-re 6 243 főre apadt, ez az ország népességének 0,32%-a (37. és 38. ábra). A magyar anyanyelvűek száma a 21. század elején 7 713 fő volt.

37. ábra: Szlovénia népességének nemzetiségi megoszlása 2002-ben (szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.)

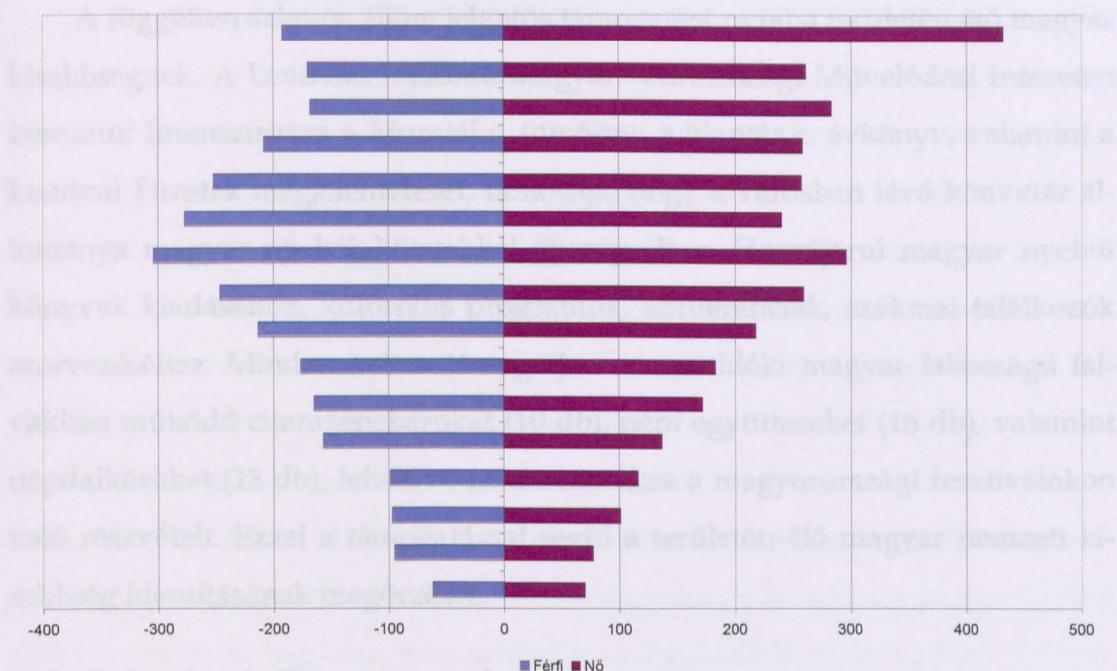
38. ábra: A nem szlovén népesség nemzetiségi megoszlása Szlovéniában 2002-ben (szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).

A csökkenés sok tényező miatt következett be.

- A magyarok egy része beolvadt a többségi társadalomba, mivel a gazdasági és szociális integráció mellett egyre több vegyes házasságot kötöttek, s ez legtöbbször elősegíti az asszimilációt. Ez különösen Lendva községben volt érzékelhető, ahol az ipari beruházások eredményeként megjelent, jó-részt Ljubljánából ideköltözöttekkel, majd a szomszédos Muraköz horvát falvaiból dolgozni átjárókkal kötöttek sokan házasságot.
- A születések száma a magyar lakosság körében is folyamatosan csökkent, a népszaporulat negatív, a magyarság korszerkezete kedvezőtlen. A korszerkezet alakulását az is befolyásolja, hogy a kiskorúak anyanyelvi-nemzetiségi hovatartozásáról szüleik nyilatkoznak. A vegyes házasságokból született gyermekek általában a szlovének számát gyarapítják (39. ábra).
- A magyarok egy része a peremvidék foglalkoztatási gondjai miatt külföldön vállalt munkát. Az ideiglenes külföldi tartózkodásra családostól is volt lehetőség, s emiatt munkavállalás sok esetben állandó kivándorlássá vált. Az 1991. évi népszámláláskor hivatalosan 503 magyar személy tartózkodott tartósan külföldön a Muravidékről. A második világháború után is ez a vidék számított Szlovénia legnagyobb emigrációs területének.
- A Muravidék magyar falvaiban (is) túlsúlyban maradt a mezőgazdaság, melynek birtokstruktúrájában a két hektár alatti törpebirtokok voltak (és vannak) többségben. A magyarok 41,3%-a dolgozott a mezőgazdaságban, s mindössze 30%-a az iparban 1991-ben. Ezekből a kisgazdaságokból nem lehetett nagyobb családok számára elegendő jövedelmet kigazdálkodni.
- A térségben lakók iskolai végzettsége alacsony volt, s ha nem a mezőgazdaságban dolgoztak, — ahol megpróbáltak a szüleiktől örökölt gazdálkodási tapasztalatokkal boldogulni — akkor legfeljebb betanított munkásként tudtak még külföldön is elhelyezkedni. Ezt a helyzetet jól jelezték az 1991. évi népszámlálás adatai, miszerint a Muravidéken élő magyarok 60%-a legfeljebb általános iskolai (vagy még annál kevesebb) végzettséggel rendelkezett. (Az országos átlag 45% volt.)
- Bár a térségben a magyarok között valamivel alacsonyabb volt a munkanélküliség, mint a szlovén átlag, de ez az elöregedett lakosság magas aránya miatt is alakult így.

39. ábra: A szlovéniai magyarok korcsoportok és nemek szerint 2002-ben (szlovén népszámlálás adatai alapján szerk. MOHOS M.).

A jugoszláv államkeretben megindult folyamat az önálló Szlovénia megalkulása után sem állt meg. A magyarok előregedése, mezőgazdasággal való foglalkozásuk dominanciája, a birtokok kicsinysége nem változott. Változás állt be a külföldi munkavégzésben, mivel a nemzetközi tendenciák következtében nem annyira a hosszú évekre történő vendégmunkásság az általános, hanem a közelebbi ausztriai munkavállalás. A viszonylag közeli munkahely, a minden családban meglévő több gépkocsi lehetővé teszi a heti, vagy esetenként a napi munkába járást.

Az 1959-től jellemző kétnyelvű oktatás hatására az asszimiláció és az elvándorlás a szlovéniai magyarság körében felgyorsult. A többség nyelvét is beszélő fiatalok nagyobb arányban tanulhattak tovább a közép- és felsőfokú oktatási intézményekben, könnyebben vállaltak munkát a családi gazdaságokon kívül. Körükben növekedett a vegyes házasságok aránya is, amely szintén az asszimiláció erősödését segíti.

A független szlovén állam jelentős támogatást nyújt a területén élő magyar kisebbségnek. A Lendván működő Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézeten keresztül finanszírozza a Muratáj c. folyóirat, a Naptár c. évkönyv, valamint a Lendvai Füzetek megjelentetését. Biztosítja, hogy a városban lévő könyvtár állománya magyar nyelvű kötetekkel gyarapodjon. Hozzájárul magyar nyelvű könyvek kiadásához, kulturális programok, konferenciák, szakmai találkozók szervezéséhez. Minden évben támogatja a muravidéki magyar lakosságú falvakban működő citerazenekarokat (10 db), népi együtteseket (16 db), valamint népdalköröket (13 db), lehetővé teszi számukra a magyarországi fesztiválokra való részvételt. Ezzel a támogatással segíti a területén élő magyar nemzeti kisebbség identitásának megőrzését.

8.2. Szlovének Magyarországon

A magyarországi szlovén kisebbség döntő többsége Vas megyében, a Rábától délre, a Vendvidék területén él. A Vendvidék a történeti Magyarországon Vas megye szentgotthárdi és muraszombati járásához tartozott.

Az első világháború után kialakított új határok kettészakították a területet. A határ kijelölése során nem vették figyelembe a tradicionális etnikai-gazdasági kapcsolatokat, így a csaknem homogén szlovén-vend tömb déli fele a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, az északi Magyarország része maradt. A Vendvidék északi része három ország határai közé ékelődött be, s magyar fennhatóság alá került nyolc település: Alsószölnök, Apátistvánfalva, Felsőszölnök, Orfalu, Permise, Rábatótfalu, Ritkaháza és Szakonyfalu. A falvak közül később Permisét és Ritkaházát Kétvölgy néven összevonták, Rábatótfalut pedig 1983-ban Szentgotthárdhoz csatolták. A Vendvidék falvai közül négy – Apátistvánfalva, Felsőszölnök, Kétvölgy és Orfalu – közvetlenül a magyar-szlovén határ mellett fekszik.

A rendszerváltás után már 1990. október 27-én megalakult Felsőszölnökön a Magyarországi Szlovének Szövetsége (MSZSZ). Az Országos Szlovén Önkormányzat (OSZÖ), a kisebbségi törvényt követően 1994-ben jött létre, ugyanabban az évben 10 szlovén önkormányzat alakult. Budapesten 1991-től működik a Szlovén Egyesület, Szombathelyen 1999-től a Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesület. Szentgotthárdon szereksztik a Prorabje című kéthetente irodalmi nyelven és helyi nyelvjárásban megjelenő lapot, amelyet az MSZSZ ad ki. Az OSZÖ szlovén nyelvű könyvek kiadásával segíti az anyanyelv ápolását. A városban 2000. június 23-tól heti 8 órában sugároz műsort a Radio Monoster, melynek stúdióját a Szlovén Kulturális és Információs Központ épületében rendezték be. A közszolgálati Magyar Televízió havonta kétszer 25 perces szlovén nyelvű magazint sugároz. Muraszombatból háromhetente bibliobusz érkezik Felsőszölnökre, Apátistvánfalvára és Szentgotthárdra 2000-től.

8.2.1. A népesség számának és összetevőinek alakulása

A magyar-szlovén határ menti vendvidéki falvak népességszámának településenkénti alakulása kissé eltér a szlovén kisebbség egészére jellemző tendenciáktól. A kiegyezés utáni évtizedekben a négy faluban a népesség növekedése dominált, majd 1900 és 1910 között Felsőszölnök kivételével mindegyik településben csökkent, legnagyobb mértékben Apátistvánfalván. A tengerentúli kivándorlás Felsőszölnökön – mivel a falu lélekszáma a többi településénél nagyobb volt – csak a korábbi népességgyarapodás ütemének lelassulását eredményezte. Az első világháború alatt és után a Vendvidék falvainak népessége stagnált, 1930–1941 között pedig két falu – Apátistvánfalva és Kétvölgy – kivételével nőtt. A növekedés a nagyobb népességszámból adódóan Felsőszölnökön volt a legtöbb. A második világháború alatt és után a négy falu lakossága stagnált, vagy kissé csökkent, 1949-től kezdve rohamosan fogyott. A népességcsökkenés kezdetben csak az elvándorlás, majd az elvándorlás és a természetes

fogyás következménye volt. 1990 után lelassult a népesség csökkenése, amely a mérséklődő természetes fogyás és a kismértékű bevándorlás következménye. E folyamatok háttérében a lakossági infrastruktúra viszonylagos fejlődése, az önálló önkormányzatok működése, valamint a szentgotthárdi munkahelyek számának növekedése áll (MOHOS M. 2000).

A szaporodási és vándorlási mutatókat falvanként vizsgálva több tényező jelentős hatása ismerhető fel. A Vendvidék településeiben is meghatározó a lakosságszám: minél kisebb a falvak népessége, annál sérülékenyebbek, az elvándorlást annál gyorsabban követi a természetes fogyás (Orfalu). A másik döntő tényező az elérhetőség: minél nehezebben megközelíthető a településből a tradicionális központ, illetve a központból a település, annál gyorsabban alakul ki az elvándorlás (Orfalu, Felsőszölnök, Kétvölgy). Az elérhetőség romlása ezekben a falvakban egyértelműen az első világháború után kijelölt határok (magyar-osztrák, magyar-jugoszláv) következménye. A három település azért lett „zsákfalu”, mivel az új határok kettévágták a Vendvidék déli és északi részét összekötő utakat. A harmadik tényező a határok átjárhatósága: ezen a területen Rábafüzes és Bajánsenye között 1992-ig nem volt határátkelőhely, így nem lehetett közvetlen kapcsolat a magyarországi szlovének és a jugoszláviai — a Szlovén tagköztársaságban élő — szlovének között. Az érintkezés hiánya értelemszerűen a rábamenti szlovének asszimilációját is felgyorsította, mert nem volt lehetőségük intenzív nyelvi kapcsolatra, és nőtt az exogám házasságok száma és aránya is.

A fenti tényezők együttes hatásának eredményeként alakult ki a rábamenti szlovének lakta falvak 20. század végi népességszáma, melynek alapján Felsőszölnök aprófalú, a többi település törpefalú, közülük Kétvölgy lakossága 140, Orfalu népessége már csak 55 fő volt 2001-ben.

8.2.2. A népesség szerkezete

A népesség nemenkénti megoszlása, korszerkezete, iskolai végzettsége, gazdasági aktivitása szorosan kapcsolódik egymáshoz. Minél idősebb a népesség, annál nagyobb lesz a nők aránya, kisebb a gazdasági aktivitás, és alacsonyabb az iskolai végzettség.

A Vendvidék lakónépességének 51,3%-a nő, ez alacsonyabb az országos átlagnál, és megegyezik a Vas megyeivel. A falvak adatai között azonban jelentős eltérések vannak, a legkisebb településen nőtöbbség (Orfalu: 53,2%), a mégegyszer akkora lakosságú Kétvölgyön férfitöbbség (51,2%) mutatkozik. A törpefalvakban gyakran találkozunk nagyon torz nemi arányokkal, ugyanis a kis létszámokból adódóan nem érvényesülnek a „statisztikai törvényszerűségek”, nem jöhet létre a kiegyenlítődés a nemek és a korcsoportok között sem (MOHOS M. 1995).

A falvak korszerkezete az elvándorlás következtében kedvezőtlen, a 0–14 éves korcsoport aránya 10,7–17% közötti, az időskorúak hányada Kétvölgyön 36,4, Orfaluban 25,5%. A 100 gyermekkorúra jutó öregkorúak száma Vas megye falvaiban 138 fő, a vizsgált települések közül csak Apátistvánfalván kevesebb (129 fő), a másik három faluban 156–340 fő közötti az elöregedés következményeként. Az utolsó népszámlálás óta eltelt időben a szlovén lakosságú falvak korszerkezete nem javult, az elöregedés tovább folytatódott.

A népesség iskolai végzettsége jól tükrözi a korstruktúrát (idős emberek: alacsony iskolai végzettség), a településszerkezetet (apró- és törpefalvak: alacsony iskolázottságú lakosság), a migrációs folyamatokat (képzettek elvándoroltak a munkahelyek hiánya miatt), és még a nyelvi-nemzetiségi létet is, hiszen az anyanyelven való tanulás csak az óvodában és az általános iskolában lehetséges a szlovének számára Magyarországon. Szlovén tanítási nyelvű középiskola nincs – német, szerb, horvát, román szlovák és cigány van –, a szentgotthárdi Vörösmarty Gimnáziumban a nyelvet tanítják. A felsőoktatást a szombathelyi

Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Szlovén tanszéke képviseli. Korlátozott számban van lehetőség szlovéniai felsőfokú képzésre állami ösztöndíj segítségével, de a középiskola hiányában az irodalmi nyelv tudása nélkül a hátrány alig leküzdhető.

Az adatok önmagukért beszélnek: a megfelelő korú népességből az általános iskola nyolc osztályát végezte Orfaluban 56, Kétvölgyön 65,4%, ez az idős népesség nagy hányadának is következménye.

Befejezett négyosztályos középiskolai végzettségű Orfaluban 4%, Apátistvánfalván 12,9%. A falvak adatai minden esetben sokkal rosszabbak Vas megye (35,8%) és a megye falvainak átlagánál (23,7%). Felsőfokú végzettségű lakos Orfaluban három fő, Kétvölgyön hat fő. A szlovén lakosságú falvak átlagai alatta maradnak a megyei átlagnak (10,6%), ugyanakkor a legkisebb népességűek megközelítik, vagy meghaladják Vas megyei falvak 3,5%-os átlagát: Felsőszőlőn 3,5%, Apátistvánfalván 4,3%.

A négy faluból Apátistvánfalva körjegyzőségi székhely, ahol óvoda és általános iskola működik, a felső- és középfokú végzettségűek nagyrészt helyben dolgoznak.

A népesség etnikai-nemzetiségi struktúrája a Vendvidék falvaiban a 20. század kezdete óta az országoshoz hasonlóan alakult: a statisztikai adatok szerint csökkent a nem magyar anyanyelvűek és nemzetiségűek, és nőtt a magyarok száma és aránya.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint homogén vend népesség élt Orfaluban, Permisén és Ritkaházán, néhány százaléknyi magyar és német kisebbség Apátistvánfalván és Felsőszőlőn. A nyugat-dunántúli szlovén tömbön kívül még Zala és Somogy megye falvaiban, Budapesten és más városokban éltek szlovének.

A szlovén anyanyelvű népesség száma Magyarországon 1900 óta a negyedére csökkent, 1990-ben már csak 1 945 fő volt. A szlovén népesség fogyása ha-

zánkban — csakúgy, mint a szlovén többségű falvakban — 1970 és 1990 között gyorsult fel. A 20. század elején a kivándorlás, majd a határváltozások, később az elvándorlás és az annak következtében felgyorsult asszimiláció, a század végén pedig az előregedés eredményeként kialakult természetes fogyás okozták a szlovén népesség létszámának csökkenését országosan és a szlovénlakta településeken egyaránt.

Nem hanyagolható el azonban az sem, hogy az anyanyelvi és a nemzetiségi hovatartozás rögzítése a népszámlálások folyamán szabad bevallás alapján történik. A magyarországi szlovének nem értik a különbséget a két kategória között, mert saját nyelvükben csak az anyanyelv — *materna rejc* — kifejezés létezik (M. KOZÁR M. 1992). A rábamenti szlovének lakta falvakban 1960–1990 közötti népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatai jelentősen eltérnek egymástól, a különbségek időpontonként és településenként változóak (5. táblázat). A legnagyobb eltérés az 1960-as adatokban tapasztalható, amikor Orfalu lakóinak 86%-a szlovén anyanyelvű, de csak egy százalék szlovén nemzetiségű, Apátistvánfalván csaknem 84% szlovén anyanyelvű, de nincs szlovén nemzetiségű. Tíz évvel később csak anyanyelvre vonatkozó kérdés volt, az arányok két faluban nőttek, egyben csökkentek, Orfaluban megegyeztek a korábbival. Az 1980-as adatok a szlovén anyanyelvűek csökkenését mutatják két településben, stagnálását egyben, növekedését Orfaluban. Ebben az időpontban Apátistvánfalván az ott élők több mint 40%-a szlovén nemzetiségűnek vallotta magát, két faluban a nemzetiségi arányok csökkentek, Orfaluban több mint kilenctizednyi szlovén anyanyelvű lakójából egy sem vállalta nemzetiségét. Ha 1990-ben falvanként elvégezzük az összehasonlítást a harminc évvel korábbi adatokkal, akkor látható, hogy a szlovén anyanyelvűek aránya kissé csökkent Felsőszölnön, jelentősen Kétvölgyön és Orfaluban, legnagyobb mértékben Apátistvánfalván. A nemzetiségi adatok három faluban megegyeznek az anyanyelvi adatokkal (!), Kétvölgyön pedig 2,5%-os eltérés tapasztalható.

5. táblázat: A népesség anyanyelvének és nemzetiségének arányváltozása (%) a Vendvidék falvaiban 1960–1990 között (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

Település	1960		1970*	1980		1990	
	anya- nyelv	nemze- tiség	anya- nyelv	anya- nyelv	nemze- tiség	anya- nyelv	nemze- tiség
Apátistvánfalva	83,6	0	86,9	77,4	41,6	43,4	43,4
Felsőszölnök	89,5	35,7	99,6	89,5	85,9	88,0	88,0
Kétvölgy	97,2	48,3	92,3	92,4	76,5	87,5	80,0
Orfalu	86,0	1	86,1	93,9	0	77,9	77,9

*Az 1970-es népszámlálás folyamán csak az "anyanyelve" kérdés szerepelt.

Az 1990-es népszámlálás idején a szlovének lakta települések össznépességének 61%-a szlovén anyanyelvűnek, 57,8%-a szlovén nemzetiségűnek vallotta magát. Az előző évtizedek adataihoz viszonyítva az anyanyelvet választók aránya 6%-kal csökkent, a szlovén nemzetiségűek aránya több mint 30%-kal nőtt.

Az anyanyelvi-nemzetiségi adatok alapján valószínű, hogy az asszimiláció azokban a településekben volt jelentős, amelyek vegyes népességű falvak voltak – Apátistvánfalva –, és ott, ahol a lakók intenzív külső kapcsolatokkal rendelkeznek. A szlovén anyanyelvi-nemzetiségi többség a legjobban elzárt „zsákfalvakban” maradt meg, de az óvodai és általános iskolai anyanyelvi képzés is segít a szlovén nyelv és identitás megerősítésében.

Az anyanyelvi és nemzetiségi hovatartozás vállalását befolyásolja, hogy a kisebbség anyaországa és a többség állama között milyen a kapcsolat. A Jugoszlávia és Magyarország között az 1940-es évek végén megromlott viszony következményei több évtizeden át – Baranyában még 1990-ben is – anyanyelvük és kisebbségük tagadására készítették a horvátokat és szerbeket. Ez a jelenség a szlovén népcsoporton belül is kialakult, de az utóbbi évtizedben a magyar és a független szlovén állam közötti kiváló kapcsolatok hatására növekedett a kisebbségüket hivatalosan is vállalók aránya.

A 2001. évi népszámlálás során a korábbiakhoz viszonyítva több kérdés vonatkozott a lakosság nyelvi-nemzetiségi hovatartozásával összefüggő témakörre. A kérdésekre adott válaszok száma a magyarországi szlovén/vend népesség körében kisebb és nagyobb eltéréseket mutat.

Az adatok szerint szlovén/vend nemzetiségűnek vallotta magát 3 025 fő, illetve ehhez a kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődőnek 3 429 fő. A szlovén/vend anyanyelvet 3 180-an vallották magukénak, s valamivel kevesebben, 3 108-an beszélik családi-baráti körben (40. ábra).

Az anyanyelv használata szempontjából, valamint a szlovén identitás megőrzése miatt a kisebbség tagjainak életében fontos szerepe van annak, hogy válásukat anyanyelvükön gyakorolhatják-e. Felsőszölnökön vasárnaponként szlovén nyelvű mise van, a katolikus pap Szlovéniából jön át. Alsószölnökön évente egyszer Karácsonykor szlovén nyelvű, Apátistvánfalván a nagyobb ünnepeken kétnyelvű mise van, holott az ott szolgáló tisztelendő szlovén anyanyelvű.

40. ábra: A magyarországi szlovének nemzetisége, anyanyelve és kulturális kötődése 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

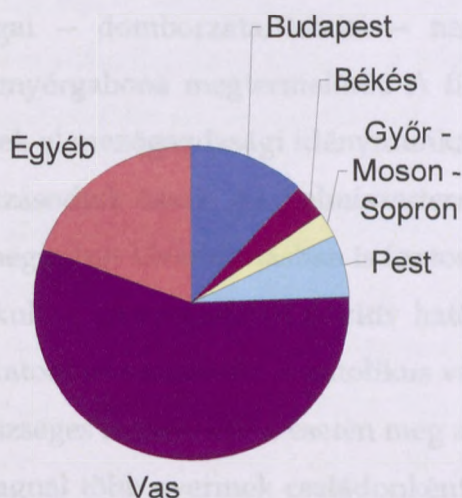
Az előzőeknél nagyobb számban, 4 832 fő vallotta, hogy a szlovén/vend kisebbséghez tartozik, és 2 463 fő beszéli az anyanyelvén kívül ezt a nyelvet. A szlovén nem világnyelv, ezért valószínű, hogy az utolsó csoportba tartozók is szoros kapcsolatban vannak a kisebbség tagjaival.

Ha az első öt számhoz egyenként hozzáadjuk a hatodik adatot, akkor 5 488–7 295 fő közötti létszámokat kapunk, s az adatok nagyobb eltérést mutatnak. A szlovén/vend csoport létszáma alapján Magyarország kilencedik nemzetisége, tizenegyedik a kulturális értékekhez, hagyományokhoz való kötődés, nyolcadik az anyanyelvi adatok, hetedik a nyelvet családi-baráti körben beszélők között. A kisebbségek sorában a tizedik helyet foglalja el létszáma szerint.

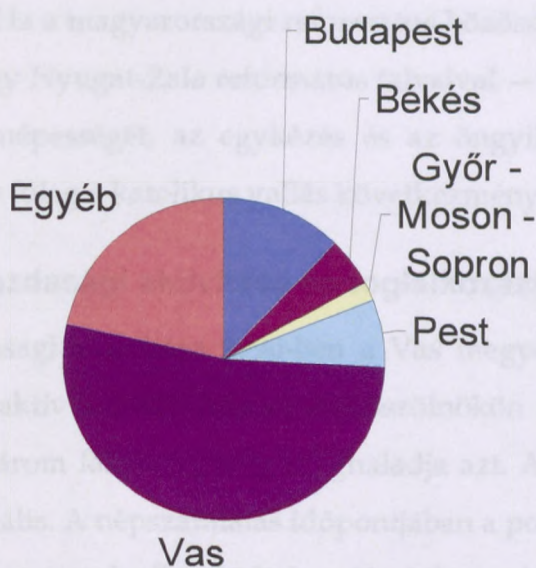
A szlovén/vend nemzetiségűek 60%-a Vas megyében, egynegyede Budapesten, Pest, Békés és Győr–Moson–Sopron megyében élt (41. ábra).

Hasonló volt a 2001. népszámlálás idején a szlovén/vend kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők területi megoszlása is, amely a migrációs folyamatokból a továbbtanulás és a munkavállalás következménye. A Békés megyében élő szlovén/vend lakosok a korábban középfokú szarvasi nemzetiségi profilú óvóképző miatt kerültek az Alföldre, ezért jelent meg Békés másodikként a megyék sorában (42. ábra).

41. ábra: A szlovén nemzetiségűek területi megoszlása Magyarországon 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

42. ábra: A szlovén kulturális kötődésűek területi megoszlása Magyarországon 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

Az asszimilációt minden kisebbség esetében felgyorsítják a többségi nemzet tagjaival kötött házasságok. A rábamenti szlovének házassodási szokásaiban, a vegyes házasságok kialakulásában fontos szerepe volt annak is, hogy a Vendvidék természeti adottságai — domborzata, talajai — nem tették lehetővé a szükséges mennyiségű kenyérgabona megtermelését. A fiatal felnőttek az ország más területeire mentek el mezőgazdasági időnymunkásnak, s a szlovén lányok idegen férfiakkal házasodtak össze. Az élelmiszertermelés szűkös lehetőségei a 20. század elején megindult kivándorlásban is fontos szerepet játszottak.

A népességszám alakulása szempontjából pozitív hatású, hogy a magyarországi szlovének római katolikus vallásúak. A katolikus vallás következménye falusi közösségekben egészséges korstruktúra esetén még a 20. század második felében is az országos átlagnál több gyermek családonként, és nagyobb természetes szaporodás településenként. A rábamenti szlovének vallási homogenitása — amely nem jellemző a határ másik oldalán élő szlovén közösségre — a betelepülésük körülményeinek következménye, hiszen a „cuius regio, eius religio” elv érvényesült a ciszterci apátság és a katolikus Batthyány-család job-

bágyainak esetében is. Ha a magyarországi református közösségekkel – például az Ormánsággal, vagy Nyugat-Zala református falvaival – hasonlítjuk össze a Vendvidék szlovén népességét, az egykezés és az öngyilkosságok hiánya olyan különbség, amely főleg a katolikus vallás következménye.

8.2.3. A népesség gazdasági aktivitása és foglalkozási szerkezete

A népesség gazdasági aktivitása 1990-ben a Vas megyei és az országos adatoktól is eltért. Az aktív keresők aránya Felsőszölnökön az országos átlag alatt marad, a másik három faluban pedig meghaladja azt. A munkanélküliek száma és aránya minimális. A népszámlálás időpontjában a politikai és a gazdasági változások még éppen csak elkezdődtek, a térségben a legjelentősebb foglalkoztatónak számító szentgotthárdi üzemek még nem szűntek meg. Később a GMO Hungary motorgyára és autó-összeszerelő üzeme, majd a bevásárló-turizmus jelentős számú munkaerőt foglalkoztatott, s így a munkanélküliség nem maradt tartós a szlovén lakosságú falvakban sem.

Az utolsó népszámlálás adatai rosszabbak, mint amilyenek 1990-ben voltak, s azt mutatják, hogy a munkanélküliség ezekben a településekben tartós jelenséggé vált. Mértéke azonban eltér az országostól, vagy az észak-északkeleti peremtérségek adataitól.

A foglalkoztatottság alakulásában alapvető befolyásoló tényező a korszerkezet, a képzettség és az iskolai végzettség, a helyi és a szentgotthárdi munkahelyek száma, gazdasági ágankénti megoszlása. A népesség elöregedése miatt a falvak lakóinak gazdasági aktivitása erősen romlott, három településben 30% fölé, Kétvölgyön 55%-ra nőtt az inaktív keresők aránya (6. táblázat).

A szlovén lakosságú falvak foglalkozási szerkezete jelentősen eltér a megyei és az országos adatoktól. Az iparban dolgozó aktív keresők aránya 11 év alatt két településben nőtt, a mezőgazdaságban foglalkoztatottaké a korábbi töredékére csökkent, Kétvölgyön meg is szűnt. Az egyéb területen (közlekedés,

postaforgalom, kereskedelem, oktatás, egészségügy stb.) dolgozók aránya mindenhol nőtt, legnagyobb mértékben a legkisebb népességű falvakban (7. táblázat).

6. táblázat: A népesség gazdasági aktivitása a Vendvidék falvaiban 1990-ben és 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

Település	aktív kereső		munkanélküli		inaktív kereső		eltartott	
	1990	2001	1990	2001	1990	2001	1990	2001
<i>Apátistvánfalva</i>	52,5	40,6	0,9	0,1	19,3	30,4	27,0	24,5
<i>Felsőszőlőnk</i>	40,5	35,2	1,2	3,8	21,5	36,1	36,0	24,9
<i>Kétvölgy</i>	47,4	27,1	0,6	1,5	25,0	55,0	26,4	15,7
<i>Orfalu</i>	46,8	32,7	0,7	5,5	28,6	32,7	24,6	29,1
<i>Vas megyei átlag</i>	45,2	42,8	0,7	2,0	24,4	29,6	29,7	25,6
<i>Országos átlag</i>	43,6	36,2	1,3	4,1	25,6	32,4	29,5	27,3

A kis létszámokból adódóan megfigyelhető néhány érdekes adat: Orfalu-ban az egyéb területen foglalkoztatottak aránya 72,3%, amely a megyei és az országos átlagnál is nagyobb, ugyanakkor a faluban már nincs intézmény, kereskedelmi és vendéglátó-egység.

7. táblázat: Az aktív keresők megoszlása gazdasági áganként a Vendvidék falvaiban 1990-ben és 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).

Település	Ipar, építőipar		Mezőgazdaság		Egyéb	
	1990	2001	1990	2001	1990	2001
<i>Apátistvánfalva</i>	50,2	59,1	25,1	2,4	24,7	38,4
<i>Felsőszőlőnk</i>	40,0	54,2	27,4	3,3	25,6	42,5
<i>Kétvölgy</i>	42,3	42,1	42,0	0	14,5	57,9
<i>Orfalu</i>	40,0	22,2	30,0	5,5	30,0	72,3
<i>Vas megyei átlag</i>	35,4	45,3	20,3	5,6	43,3	49,1
<i>Országos átlag</i>	38,0	32,8	17,0	5,5	45,0	61,7

A változások okai a gazdaság általános folyamataival és a helyi sajátosságokkal vannak összefüggésben: a mezőgazdasági népesség előregedése, a

szentgotthárdi ipari és szolgáltató jellegű munkahelyek számának növekedése a rendszerváltás után.

8.2.4. A lakosság életkörülményei

A Vendvidék falvainak helyzetét 1920 után is, de főleg a második világháborút követően döntően meghatározta a határmentiség. Egy 1950-ben hozott bizalmas belügyminisztériumi utasítással a magyar-osztrák és a magyar-jugoszláv határ mentén is megkülönböztető intézkedéseket vezettek be, melynek következtében egy 15 kilométer széles határmenti sávba csak különleges engedéllyel, határsáv-igazolvánnyal, lehetett bejutni. Az 1960-as évek végén a határsáv szélességét 500 méterre csökkentették, ez azonban 1989-ig érvényben maradt. A határsávban lévő települések a megkülönböztető intézkedések következtében behozhatatlan hátrányba kerültek a fejlődő-fejleszthető térségekkel szemben. Ez a hátrány a népesség jellemző adataiban – korszerkezet, iskolai végzettség, foglalkozási szerkezet – és életkörülményeiben is megmutatkozik (MOHOS M. 1996).

A Vendvidék települései az ország fejlettebb régiójához, a Nyugat-Dunántúlhoz tartoznak, a szentgotthárdi kistérség részét képezik. Ellátottsági mutatóikban nem csak a régióhoz, hanem a közvetlen környezetükhöz viszonyítva is jelentős lemaradást tükröznek (CSAPÓ T. 1997, RECHNITZER J. 1997, SZÖRENYINÉ KUKORELLI I. 1997).

A rábamenti szlovének lakta falvak lakóházai öregek, Orfaluban több mint nyolctizedük, Kétvölgyön háromnegyedük 1945 előtt épült. Az első településben 1970–89 között, a másodikban az 1960-as és az 1980-as években nem épült lakóház. A többi faluban 40–65% közötti az ötven évesnél idősebb lakóházak aránya. Az utolsó népszámlálás óta Kétvölgy és Orfalu lakásállománya csökkent, a többi településen nőtt a népesedési folyamatokkal szoros korrelációban. A négy faluban 2001-ben 84 lakatlan ház volt, ez a lakásállomány több mint

15%-a. A lakóházak szobaszáma alacsony, de 1990 után növekedett, már Orfaluban és Kétvölgyön is van kétszobásnál nagyobb ház. A többi faluban az egy-két szobás lakások aránya 60–70% közötti.

A lakossági infrastruktúra fejlesztése – az önálló önkormányzatok megalakulásáig – a négy faluban egyet jelentett a villanyvezeték kiépítésével. A rendszerváltás után először Apátistvánfalván és Kétvölgyön, majd a másik két településben is a vízvezeték-hálózat kiépítése és fejlesztése következett. A falvak között jelentős eltérések tapasztalhatók, az ivóvízhálózatba bekötött lakások aránya Apátistvánfalván a legjobb (89%), Felsőszölnökön és Orfaluban 52–50%, Kétvölgyön 44%. A hálózat fejlesztésének egyik akadálya a szerves településszerkezet, amely Felsőszölnökön, Kétvölgyön és Orfaluban dominál. A fürdőszobás lakások aránya az előzőekkel összefüggésben Apátistvánfalván a legnagyobb (82%), Orfaluban a legkisebb (54%). Az utolsó népszámlálás időpontjában a Vendvidéken kiépített gázvezeték nem volt, a PB-palackos gáztűzhelyek aránya településenként 55–75% volt.

A lakásállomány kora, szobaszáma, a lakások felszereltsége a négy faluban jelentősen elmarad az országos és a helyi átlagoktól, bár az eltérések az utolsó évtizedben jelentősen csökkentek. A határmenti fekvésből adódóan a Vendvidék falvai kimaradtak a központi fejlesztésekből, az elvándorló népesség más településeken korszerűsített lakásokat, vagy épített új házakat. A helyben maradó, zömmel idős, inaktív kereső lakók saját erejükből nem tudták – tudják lakásaikat komfortosítani. Az önálló települési önkormányzatoknak megalakulásuk után törvényben is rögzítve gondoskodniuk kellett a népesség alapellátásáról. Azokban a falvakban, ahol azonban korábban évtizedekig semmi fejlesztés nem volt, a falvak kis népessége és a helyi erőforrások szűkössége miatt nagyon sok feladatot kellett az önkormányzatoknak megoldani.

A fejlesztési programban fontos szerepe volt a telefonhálózat kiépítésének, amely 1993-ban kezdődött, s a következő években a lakások 60–70%-át kapcsolták rá a rendszerre.

A legnagyobb tőkét igénylő beruházásra, a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítésére a kis népesség, a tőkeerős vállalkozások hiánya miatt nagyon kis esély van, az európai uniós pályázatok segítségével a határ másik oldalán lévő településekkel együtt megoldható.

A korábbi településfejlesztési koncepciók és az elvándorlás következtében kicsi népesség az intézményhálózat megritkulását eredményezték. A négy település 1990-től két körjegyzőségbe tartozik, Alsószölnök és Apátistvánfalva központtal. A két településben vannak helyben lakó orvosok, akik a többi faluban is rendelnek, gyógyszerár egyik faluban sem működik.

Az oktatási intézmények a két legkisebb, elöregedő népességű faluból már hiányoznak. Óvoda és iskola a körjegyzőségi székhelyeken és még Felsőszölnökön működik, mindegyik szlovén nemzetiségi oktatási programmal. A kis tanulósám miatt – a nemzetiségi programok állami támogatása mellett is – az oktatási intézmények fenntartása egyre nagyobb terhet jelent az önkormányzatok számára.

A Vendvidék falvainak ellátását kis élelmiszerboltok biztosítják. A helyben be nem szerezhető árucikkeket Szentgotthárdon lehet megvásárolni, melynek elérhetősége – egy, az önkormányzatoknak kiküldött kérdőív válaszai szerint – megfelelő. A helyközi autóbuszjáratokon kívül saját tulajdonú személygépkocsik jelentik a másik közlekedési lehetőséget. A falvakban a lakosság száma, korszerkezete és jövedelme alapján eltérő mennyiségű autó van, a legtöbb Felsőszölnökön – három családra jut egy –, a legkevesebb Orfaluban.

A határmentiség és a központi iparfejlesztő beruházások hiánya miatt a Vendvidék falvainak környezete – az Őrséghez hasonlóan – érintetlen maradt. Az a 20. század végén és a 21. század elején a városi ember számára von-

zó, a falusi turizmus, természetjáró turizmus alapját képezheti. Az ország más tájaihoz hasonlóan az utolsó évtizedekben a Vendvidék településeiben is elkezdődött a megüresedő házak második otthonként való hasznosítása. A négy faluban 2001-ben összesen 23 lakóház volt ilyen, a legtöbb Felsőszölnökön, ahol megjelentek a külföldi tulajdonosok is. Korábban a határsáv léte és az alapinfrastruktúra fejletlensége miatt a falvak alkalmatlanok voltak bármilyen kisszámú vendég fogadására. A vízvezeték és a telefonhálózat kiépülése pozitív hatású, de a lakosság korösszetétele és a lakások szobaszáma, felszereltsége a legkisebb falvakban akadály a falusi turizmus fejlődésének.

A térség lakóinak élete, az anyanyelv megőrzése, az idegenforgalom szempontjából alapvető jelentőségű a határ átjárhatósága. Jugoszlávia felbomlása, Szlovénia önállóvá válása előtt Rábafüzes és Bajánsenye között nem volt határátkelőhely. Az önálló szlovén állam és Magyarország között a kezdetektől jó kapcsolat alakult ki, melynek eredményeként a két fél már 1992. november 6-án megállapodott a magyarországi szlovénekre és a szlovéniai magyarokra vonatkozó legfontosabb kérdésekben. Ennek eredményeként nyílt meg Felsőszölnök-Martinje között magyar-szlovén határátkelőhely, melyet ebben a térségben azóta sem követett újabb, pedig szükség lenne a Kétyölgy-Markovci és az Orfalu-Dolenci közötti átkelőkre is. (A magyar-szlovén határ Zala megyei szakaszán 1992 óta egy nemzetközi és három bilaterális határátkelőhely nyílt.)

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a határ szlovéniai oldalán egy másik periféria, Szlovénia legfejletlenebb térsége található, tehát állami segítség nélkül a periféria-periféria találkozásából nem bontakozik ki fejlődési folyamat. Költségvetési támogatás és más pályázatok kellenek az úthálózat korszerűsítéséhez, és a környezet védelme érdekében szükséges volna a keletkezett szennyvizek kezelése, elhelyezése. A falvak kis népessége, az ivóvízvezeték kiépítése, a rossz vízgazdálkodású talajok miatt ez a program csak külső segítséggel valósulhat meg. Az országhatár, a Rába és a 86. számú közút közötti – Vendvidéknél jó-

val nagyobb – terület az Őrségi Nemzeti Parkhoz tartozik, melyben a természeti értékek megőrzése nemcsak az itt élők számára fontos. A fejlődést nehezíti a tőkehiány, valamint az itt élő népesség korösszetétele, iskolai végzettsége, amely gátolja az innovatív készség kifejlődését.

Szlovénia önálló államná válása után már 1997. novemberében létrejött az egyezmény Magyarországgal, amelyben a felek megállapodtak az országok között élő magyar nemzeti kisebbség és szlovén nemzeti kisebbség külön jogainak biztosításáról. A két ország 1993. júniusában barátsági és együttműködési szerződést kötött, amely többek között a nemzeti kisebbségek kölcsönös szorosabb és közelebbi kapcsolatának előmozdítását is tartalmazta.

Az egyezmény és a szerződés aláírása után gyors és pozitív változások következtek a határmenti településeken. A feleknek megismerésük révén az elvárható helyek nyíltak a magyar-szlovén határon, amelyek a határátlépéssel szorosan a szlovéniai magyarok és az anyaország, az északi részen a magyarországi szlovének és anyanyelvűük közötti kapcsolatok erősödését segítik.

A 20. század utolsó évtizedében felbonttak azok a kapcsolatok, amelyeknek alapja az ezer éves történelmi múlt során a magyar és szlovén község volt. A volt szlovén-magyar közös települések (Murskanyar Község) Vas megyével, a volt Alsó-szlavóniai járás falvai (Lendava Község) Zala megyével keresték az együttműködési lehetőségeket, és a megyei önkormányzatokkal évente megállapodtak a közös szervezett és támogatott programokban.

Szlovénian belül, Magyarországon néhány évvel később kezdeményezésre jött az az intézményi háttér, amely révén a kisebbségek támogatásában, részben a kulturális együttműködésben a koordinátor szerepet tölti be. Lendava-Lendaván már 1993-ban megalakult a Magyar Nemzetietheti Művelődési Intézet (MNI), amely keresztül a szlovén állam a magyar nemzeti kisebbségek támogatására.

9. A határmenti együttműködés lépcsőfokai és eredményei

9.1. A magyar-szlovén határmenti kapcsolatok a 20. század utolsó évtizedében

Szlovénia önálló állammá válása után már 1992. novemberében aláírta azt az egyezményt Magyarországgal, amelyben a felek megállapodtak az országukban élő magyar nemzeti közösség és szlovén nemzeti kisebbség külön jogainak biztosításáról. A két ország 1993. júniusában barátsági és együttműködési szerződést kötött, amely többek között a nemzeti kisebbségek kölcsönös elismerését és támogatását is tartalmazta.

Az egyezmény és a szerződés aláírása után gyors és pozitív változások következtek a határmenti településekben. A feltételek megteremtését követően új határátkelőhelyek nyíltak a magyar-szlovén határon, amelyek a határszakasz déli részén a szlovéniai magyarok és az anyaország, az északi részén a magyarországi szlovének és anyanemzetük közötti kapcsolatok erősödését segítették.

A 20. század utolsó évtizedében feléledtek azok a kapcsolatok, melyeknek alapja az ezer éves történelmi múlt során a megyei és táji kötődés volt. A volt muraszombati járás települései (Muraszombat Község) Vas megyével, a volt Alsólendvai járás falvai (Lendva Község) Zala megyével keresték az együttműködés lehetőségét, és a megyei önkormányzatokkal évente megállapodtak a közösen szervezett és támogatott programokban.

Szlovéniában korábban, Magyarországon néhány évvel később teremtdött meg az az intézményi háttér, amely részben a kisebbségek támogatásában, részben a kulturális együttműködésben a koordinátor szerepét tölti be. Lendván/Lendaván már 1993-ban megalakult a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (MNMI), melyen keresztül a szlovén állam a magyar nemzeti közösséget támogatja.

Szentgotthárdon/Monošterben 1998-ban kezdte meg működését a Szlovén Kulturális Központ (SZKK), amely Magyarországon az előző intézethez hasonló feladatokat lát el.

A magyar-szlovén határ mentén testvércapcsolat alakult ki Hodos-Magyarszombatfa, Szentlászló-Szentgyörgyvölgy, Dobronak-Csesztreg, Zsitkóc-Nemesapáti, valamint Göntérháza és Pacsa között. A települések kiválasztásában a táji kötődés — pl. az Őrségben —, a hasonló fejlődés, funkciók — pl. Dobronak-Csesztreg —, és az 1920 előtti kapcsolatok is szerepet játszottak.

Magyarország és Szlovénia között döntő szerepű határ menti együttműködésről szóló dokumentum és megállapodás született 1996 novemberében, amikor is a szerződő partnerek létrehozták a Szlovén-Magyar Határmenti Regionális Tanácsot (továbbiakban Tanács), amelynek feladatát elsősorban az alábbi területek kapcsolatfejlesztésében határozták meg:

- a) területfejlesztés
- b) közlekedés
- c) térségi energiaellátás
- d) természet- és környezetvédelem
- e) kultúra és tudomány, oktatás
- f) gazdaság, idegenforgalom
- g) foglalkoztatási és szociális ügyek
- h) egészségügy
- i) közbiztonság
- j) katasztrófa-elhárítás
- k) nemzetiségi politika

A Tanács megalakulásakor két állandó munkacsoportot hozott létre, az elsőt a gazdaság, területfejlesztés, idegenforgalom, a másodikat a humánpolitika területén. A fentieken kívül a Tanács bizonyos témák kezelésére és előzetes tanácskozásra ad hoc munkacsoportokat alakíthat, melyek vezetését, összetételét és munkamódszerét az erről hozott közös ajánlások rögzítik.

Mivel a Tanács létrehozásában a kisebbségi szervezetek mindkét oldalról képviseltették magukat, kiemelt fontosságú a nemzetiségi politika, mint közös

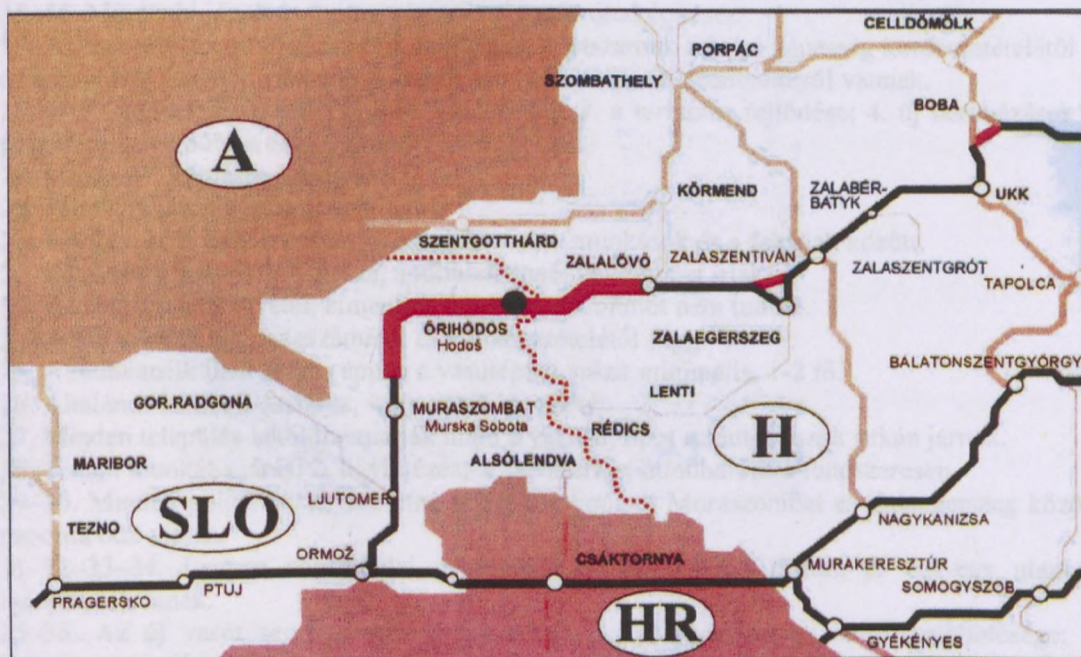
fejlesztési és megvalósítási terület. Ez a térség vegyes lakossága miatt is fontos és jelzi a kisebbségeket támogató anyanemzetek szerepét.

Az együttműködés megvalósításának alapvető feltétele volt a közlekedési kapcsolatok javítása. A magyar-szlovén határszakaszon Szlovénia önállóvá vá-
lása idején nem haladt át vasútvonal. Az 1890-ben átadott Ukk-Zalaegerszeg-
Lenti-Alsólendva-Csáktornya vonalon 1946-ben szűnt meg a határátmenet,
majd Lendva és Rédics között a síneket fel is szedték. Az 1906-ban átadott Kör-
mend-Zalalövő-Muraszombat vasútvonalon a szlovén oldalon Péterhegy és
Hodos között 1968-ban, a Zalalövő-államhatár közötti szakaszon 1980. október
18-án szűnt meg a forgalom. A vasútvonalat a következő évben fel is bontották.

A megváltozott politikai helyzet, az európai gazdasági együttműködés fej-
lődése, valamint Szlovénia és Magyarország közös érdeke eredményezte az un.
magyar-szlovén vasútvonal fejlesztését. A volt Körmend-Muraszombat vasút-
vonal Zalalövő-Péterhegy közötti szakasza az 1994. évi krétai Páneurópai Köz-
lekedési Konferencia V. számú korridorjaként meghatározott nemzetközi vasúti
közlekedési folyosó (Trieszt/Koper-Ljubljana-Budapest-Ungvár-Lvov útvo-
nal) része. A vasútvonal építéséről egy megvalósíthatósági tanulmány elfogadá-
sa után a magyar kormány 1995. november 15-én fogalmazta meg a szükséges
feltételeket és az építés ütemtervét, a befejezési határidőt 2000. december 31-re
jelölte ki. A magyar oldalon a program legfontosabb pontja a Zalalövő-Bajánse-
nye-államhatár közötti új vonal megépítése, a Zalalövő-Zalaegerszeg vasútvo-
nal korszerűsítése, valamint a zalaegerszegi deltavágány létesítése volt. (43.
ábra) Az új vasúti pályát 120-160 kilométer óránkénti sebességgel haladó szerel-
vényekhez tervezték, a magyar oldalon Zalalövön és Őriszentpéteren vasútálló-
mással, Bajánsenyén, Nagyrákoson és Csödén vasúti megállóhellyel, Pankaszon
megálló-rakodóhellyel. A domborzati viszonyok szükségessé tették két völgy-
híd és egy alagút megépítését (ANGYAL L. – BENKŐ S. 2000).

A vasútvonalnak a nemzetközi kapcsolatok javítása mellett lakosságmegtartó és fejlesztő programok indításával együtt idegenforgalmi szempontból is szerepet szántak.

43. ábra: A Zalalövő–Muraszombat vasútvonal
(forrás: ANGYAL L. – BENKŐ S. 2000. 187 p.).

A vasútvonal építésének ideje alatt 2000 nyarán kérdőíves felmérést végeztem az érintett településekben (3. melléklet). A kérdőíveket a polgármesterek kapták meg, részben szóban, részben írásban válaszoltak a kérdésekre.

A Muraszombat – Zalalövő vasútvonal építésében érintett települések polgármestereinek válaszai a kérdőíves felmérés kérdéseire.

1. Minden érintett település vezetője tudott a 100 évvel korábban épített vasútvonalról
2. Hallottak magánemberként a vasútról, mivel 1980-ban szüntették meg a vonalat, az idősebbek még utaztak a szerelvényeken.
- 3–4. A válaszadók 90%-a a mai lakóhelyén született, a többiek 1980 után költöztek be.
- 5–6. A polgármesterek hivatalos tájékoztatón, több évvel a munkálatok megkezdése előtt hallottak a vasútvonal építéséről.
7. Hivatalos tájékoztatót több fórumon kaptak, megyei vezetőktől, országgyűlési képviselőktől, stb.
8. Szóban és írásban is hozzájutottak információkhoz.

- 9–10. Az érintett települések vezetői több alkalommal is tárgyaltak a vasútépítés ügyében egymással.
- 11–12–13. A vasút nyomvonalát minden településen ismerték, tudtak az állomások helyéről és a határállomásról is.
14. Az átadás időpontja várhatóan 2000 vége.
- 15–16. Mindenki jónak és fontosnak tartja a vasútvonal építését.
17. Az építkezésen minden faluból dolgoznak, a létszámuk a helyi népesség korösszetételétől és az igényektől függően változik. A legtöbben (25–30 fő) Óriszentpéterről vannak.
18. 1. új munkalehetőségek; 2. jobb közlekedés; 3. a turizmus fejlődése; 4. új beruházások (a polgármesterek 80%-a ezt a sorrendet állította fel).
19. Mint a 17. kérdésre adott válasz.
20. Félték az idegenek megjelenésétől.
21. 1. lopások; 2. közbiztonság; 3. konfliktusok a munkások és a falusiak között.
22. Körülbelül 100 (70% válasza, a többiek ennél kevesebbet írtak).
23. Ha lesz munkásfelvétel, elmennek dolgozni, létszámot nem tudtak.
24. A települések lakosságszámától és korösszetételétől függ.
25. A munkanélküliek száma éppen a vasútépítés miatt minimális, 1-2 fő.
26. Általános iskola 8 osztálya, vagy annál kevesebb.
27. Minden település lakói használják majd a vasutat, mert az autóbuszok ritkán járnak.
28. 1. napi munkába járás; 2. ügyintézés; 3. bevásárlás; mindháromra rendszeresen.
- 29–30. Minden polgármester szeretne közvetlen vonatot Muraszombat és Zalaegerszeg között, naponta oda-vissza.
- 31–32–33–34. Legyen nemzetközi gyorsvonat, a tengerpartig járjon, és egy-egy utazásra igénybe is vennék.
- 35–36. Az új vasút segíti a települések életét: 1. a munkahelyek megközelíthetősége; 2. Zalaegerszeg elérhetősége; 3. a tengerpart elérhetősége; 4. az árufuvarozás lehetősége javul.
- 37–38–39. Lesz áruszállítás: fa, kavics, építőanyag.
- 40–41. Nem kapnak a települések új támogatást, bevételeik az iparüzési adóval növekedett.
42. A családoknak és a településeknek segítséget jelent, és az államnak is.
43. A polgármesterek 90%-a szerint nyereséges lesz a vonal.

A szóbeli kiegészítésekből kiderült, hogy a vasútépítésben résztvevő cégek rendezvények támogatásával, számítógépek vásárlásával segítették a településeket.

A falvak önkormányzatai az iparüzési adót döntő többségben a középületek renoválására használják fel, valamint az eddig hiányzó pályázati önrészek befizetésére. Az építés ideje alatt a falvak lakóinak jövedelme nőtt, a szobakiadás, valamint a friss zöldség, gyümölcs, tej, tojás eladása miatt. Többszörösére nőtt a bolti és a kocsmai forgalom.

Minden településen az idegenforgalom növekedését remélik, ez már az építés ideje alatt elkezdődött. A vasútvonal üzembe helyezése után Őriszentpéteren a befektetők érkezését, kisüzemek létesítését is várják.

A vasútvonalon a forgalomba helyezés óta naponta hat pár személyvonat és két nemzetközi intercity halad át, közvetlen összeköttetést biztosítva az Őrség és a Dunántúl, valamint a főváros között. A határforgalom szempontjából fontossá vált a hodosi nemzetközi határátkelőhely.

9.2. A határon átnyúló együttműködések támogató Phare programok

Új szakasz kezdődött a magyar-szlovén együttműködésben az európai uniós csatlakozási tárgyalásokkal. A Phare program keretein belül nem volt 2000 előtt kétoldalú együttműködés Magyarország és Szlovénia között, de az 1995 és 1996-os években mindkét ország részt vett a Szlovénia, Magyarország és Ausztria határain átnyúló együttműködési Phare CREDO programban.

A magyar-szlovén Phare CBC program keretén belül 2000. júniusára elkészült az a dokumentum, amely az elkövetkezendő három évre megteremtett a határon átnyúló együttműködési program elvi alapjait, tartalmazva az erre az időszakra tervezett fejlesztési tevékenység célját és intézkedéseit. A program pénzügyi kerete évi 2 millió euró mindkét oldalon, azaz 12 millió euró a három év alatt. A programban részt vesz a három gazdasági kamara: a vasi, a Zala Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, a Mura-vidék Gazdasági Kamara, valamint az Őrség-Göcsej-Hetés Térségi Területfejlesztési Társulás.

A szlovén-magyar határtérség Phare CBC Programjának fő programozási és döntéshozó testülete a Közös Együttműködési Bizottság, melynek képviselőit helyi és regionális intézmények és szervezetek adják, a végrehajtó szervei pedig a regionális fejlesztések nemzeti irodái.

8. táblázat: A szlovén–magyar Phare CBC által támogatott határ menti projektek
(Forrás: Vas Megyei Önkormányzati Hivatal 2002).

Év	Szlovénia	Magyarország
2000	Közös természeti park fejlesztés 1,6 M EU	Közös természeti park fejlesztés 1,6 M EU
	Közös kisprojekt alap 0,4 M EU	Közös kisprojekt alap 0,4 M EU
2001	Közös gazdasági térség 1,3 M EU	Közös élettér fejlesztése 1,6 M EU
	Közös élettér fejlesztése 0,3 M EU	
	Közös kisprojekt alap 0,4 M EU	A Kerka völgy közös csatornavíz menedzsmentje 1,6 M EU
2002	A Kerka völgy közös csatornavíz menedzsmentje 1,6 M EU	A Kerka völgy közös csatornavíz menedzsmentje 1,6 M EU
	Közös kisprojekt alap 0,4 M EU	Közös kisprojekt alap 0,4 M EU

A 2000 és 2002 között támogatott projektek szorosan érintik a két ország határ menti kisebbségeit, elsősorban területi elhelyezkedésük miatt és jelentősen hozzájárulnak a térségben lakók életkörülményeinek javulásához a határ mindkét oldalán (8. táblázat).

A két ország közti Phare CBC programok főként a közös természeti környezet, ökológiai és természeti értékek megőrzését célozták meg. Ezek legfontosabb eleme az Őrség–Goričko Natúrpark létrehozása és fejlesztése, a két terület bemutató kiadványok megjelentetése. A program részeként tréninget szerveznek a biogazdálkodást folytató termelők számára. Négy modellfarmot alakítanak ki, melyek képzési centrumként működnének. Négy ökocentrumot szeretnének létrehozni Szécsiszigeten, Zalalövön, Kétvölgyön és Magyarszombatfán. A központok fontos szerepet kapnának a biotermékek bemutatásában és árusításában. A teljes natúrpark projekt költsége meghaladja a 2,1 millió eurót.

A magyar–szlovén együttműködés során környezetvédelmi beruházásokat hajtanak végre Tornyiszentmiklós, Lovászi, Kerkaszentkirály, Dobri, Tormafölde és Lendva térségében. A cél a Mura, a Kerka és a Lendava folyók vízminőségének és a talajvíz minőségének javítása a határ két oldalán üzemelő szennyvíz-

elvezető és -kezelő rendszer révén. Magyarországon és Szlovéniában csaknem 40 ezer méter vezetékét építene, növelik a lovászi szennyvíztelep kapacitását és 18 szivattyúállomást létesítenek. A terület terhelése 196 000 köbméter szennyvízzel csökken évente és javul a talajvíz minősége, csaknem 3 300 ember életkörülményein javít a tisztítóberendezés felépítése.

Ez a határszakasz a legrövidebb és a legszerényebben támogatott a Magyarországot érintő Phare CBC programok közül, nemcsak rövidsége, hanem alacsony gazdasági potenciálja miatt is. A már említett infrastrukturális beruházások (vasúti és közúti határátkelők) segíthetnek ezen, mindkét oldalán relatíve elmaradottnak számító térségek gazdasági, társadalmi felélénkítéséhez, a kapcsolatok továbbépítéséhez.

A határmenti együttműködés fontos feltétele, hogy azonos szintű – közigazgatási, vállalati – partnerek vegyenek részt benne. Magyarországnak és Szlovéniának már az EU tagjelöltjeként is fel kellett készülnie a NUTS-szintek létrehozására. Hazánkban e folyamat részeként született meg a hét régió, valamint a 150 statisztikai kistérség. Szlovénia területe és népessége miatt egy régiónak számít, „kistérségi” szintjei az un. közigazgatási egységek. A vizsgált határmenti térségben intenzív kapcsolat alakult ki a lenti kistérség és a lendvai közigazgatási egység között. A lenti kistérség 24 000 lakója több mint 660 km²-en él, a lendvai közigazgatási egység területe 285 km², lakóinak száma több mint 25 000 fő. Mindkét térség előregedő népességű, országának átlagánál fejlettebb, együttműködésükben fontos szerepe van az azonos természeti adottságoknak (HALÁSZ A. [szerk.] 2000).

A közös tervezést és a programok megvalósíthatóságát nehezíti, hogy a lendvai közigazgatási egység területén hét, a lenti kistérségben 51 önkormányzat működik. A lendvai közigazgatási egységbe eltérő településszámú községek tartoznak, melyek a Muravidék déli, délnyugati részén fekszenek. Közülük Lendva/Lendava, Dobronak és Kebele a szlovén–magyar, Črensovci a szlovén–

horvát határral érintkezik. Velika Polana, Turnišče és Odranci nem határ menti községek. Valószínű, hogy a négy utóbbi községnek a lendvai közigazgatási egységbe való besorolását az motiválta, hogy a szlovén-magyar határral nem érintkező települések is részesüljenek az Európai Unió Phare Credo, illetve CBC programjának támogatásaiból.

A határ menti együttműködésben részt vevő települések bizonyos területeken rosszabb feltételekkel rendelkeznek, mint más régiók (közlekedési infrastruktúra, munkahelyek, képzési lehetőségek). Állami segítséget várnak a humán erőforrások fejlesztése terén, a technológiai fejlesztés ösztönzésében és intézmények formájában is. A jelenlegi gazdasági szerkezet a turizmus, egyes szolgáltatások, a kereskedelem, egyes iparágak és az építőipar terén kínál néhány lehetőséget. A térségnek erőteljes impulzusra van szüksége ahhoz, hogy a fejlődésben egyenrangú félként tudjon fellépni más térségekkel szemben, melyek kedvezőbb fejlődési feltételekkel rendelkeztek és rendelkeznek. A helyi közösség legtöbbet a területrendezés és a befektetések számára megfelelő területek, illetve a szükséges infrastruktúra biztosítása terén tehet. Az erőteljes kezdeményezés a vállalkozók részéről elengedhetetlen feltétel, mert üzleti kapcsolatokat, új munkahelyeket teremthet.

A két térség közös fejlesztési projektjei:

1. a tervezett autópálya kiépítése,
2. vasúti összeköttetés visszaállítása,
3. tisztítóberendezés építése,
4. logisztikai központ létrehozása,
5. a fejlesztési potenciálok összekapcsolása, a tudás és az információ áramlása,
6. a geotermikus energia kihasználása turisztikai, mezőgazdasági és energetikai célokra,
7. borutak fejlesztése és bor-védjegyek kidolgozása,
8. a kis- és középvállalkozók bekapcsolása sikeres beszállítói hálózatokba.

A határmenti együttműködésben, a Lenti-Lendva kapcsolatrendszerben nem elég csak a magyar-szlovén együttműködésre koncentrálni, hanem a Horvátországgal közös fejlesztési programok elindítására is gondolni kell. Ebben minta lehet a magyar-szlovén-osztrák regionális együttműködés, amelyben a három állam nemcsak földrajzi, hanem gazdasági tekintetben is periférikus helyzetű határtérsége vesz részt (GRÁFIK I. 2000). Három ország fejletlen, lemaradó térségei találkoznak a Rába és a Mura között, melyek számára a határok átjárhatósága, a turizmus különféle megjelenési formái jelenthetik az együttműködés és a fejlődés színtereit (GYURICZA L. 2002).

A magyar-szlovén határtérség legmarkánsabb idegenforgalom jellegzetessége a határszakasz déli részén a termálturizmus. Lendván/Lendaván korábban, Lentiben inkább a rendszerváltás után indult gyors fejlődésnek a helyi termálvíz-előfordulásra támaszkodó idegenforgalom. Lendván a Hotel Lipa és a termálfürdő megépülésével egy idegenforgalmi-gyógyászati komplexum alakult ki, melynek szolgáltatásait elsősorban osztrák nyugdíjasok veszik igénybe. A szállodához kemping is tartozik, a városban még a Hotel Elizabeta kínál három csillagos szálláslehetőséget. Lentiben a termálfürdő fejlesztése a szállásférőhely-kapacitás gyors növekedését eredményezte. 2001-ben a városban 1 150 szálláshely volt, amelyhez 38 349 vendégéjszaka kapcsolódott. A vendégek átlagosan 4,5 napot tartózkodtak Lentiben, ahol a vendégéjszakák 95%-át külföldiek töltötték el. A két városban kialakult azonos idegenforgalmi profilra a 21. század elején nem az együttműködés, hanem a versenyhelyzet jellemző.

A gazdaság fejlesztésében innovatív szerepe lehetne a geotermikus energia mezőgazdasági és fűtési célú hasznosításának.

A természeti értékek – táj, növény- és állatvilág – miatt létrehozott Őrségi Tájvédelmi Körzet (1978), majd Őrségi Nemzeti Park (2002), valamint a Goričko Nemzeti Park területén a „szelíd” turizmus feltételeinek további közös fejlesztése célszerű a határon átnyúló gyalogos és kerékpáros túraútvonalakkal. A

„szelíd” turizmus résztvevőinek száma növekedhet, ha a határtérségben, a határállomással rendelkező településeken kerékpárkölcsonzókot létesítenek. A túraútvonalak érinthetik a népi építészeti emlékeket, tájházakat, a háziipar – szövés, fazekasság – bemutatóhelyeit, valamint a határ mindkét oldalán látogatható Árpád-kori templomokat (Kapornak, Szalafő, Nagyrákos, Magyarszombatfa, Velemér, Hodos).

A június utolsó hétvégéjén Őrszentpéteren megrendezett Őrségi Vásár, valamint a szeptemberi Lendvai Szüret a határ másik oldalán működő hagyományörző csoportoknak, kézműveseknek is kínál bemutatkozási, árusítási lehetőséget. A hasonló programok sora bővíthető hetési, vendvidéki rendezvényekkel. Lentiben is szeptemberben zajlik a Nemzetközi Vásár, amely a határ menti gazdasági kapcsolatok fejlődését segíti.

A határszakasz mindkét oldalán hagyományos a tökmag-feldolgozás, melynek sajtolói, mint különleges, más tájakon nem ismert ipari bemutatóhelyek Szalafőn és Bajánsenyén, valamint a muravidéki, hetési falvakban turisztikai vonzerők lehetnek.

A térségben a már meglévő alapokon továbbfejlesztő a lovasturizmus (Kercaszomor, Szalafő), a vízi turizmus (csónakázás, fürdőzés, horgászat: Bajánsenye, Bukovnica-tó), valamint a vadászat. Ez utóbbi alapja a Vendvidék, Őrség, Goričko 40% feletti erdősültsége, apró- és nagyvadakban való gazdagsága.

A természeti értékek, hagyományos gazdálkodás, háziipar, népi építészet stb. jellegzetességeire alapozva a határ mindkét oldalán fejleszthető a falusi turizmus, esetenként már lakatlan, de építészeti értékekben gazdag lakóházak felújításával is.

A Lendva-hegy-Tenke területe kiváló alapot szolgáltat a borturizmus továbbfejlesztésére. Szlovéniában húsz borút van, ebből kettő működik a vizsgált területen: a dobronaki (44. ábra), és a lendva-hegyi. Ez utóbbi szőlőtermesztő települései, szőlő- és pincetulajdonosai határon átnyúló borutat hozhatnának lét-

re, az útvonalba bekapcsolva a népi építészeti emlékeket, kilátópontokat, tájjellegű ételeket (gibanica, dödölle, stb.) kínáló vendéglátóhelyeket. A borút lehetne nyitott, tematikus vagy klasszikus is, az alapok mindháromhoz megfelelőek. Ehhez szükséges lenne a magyarországi terület (Lentihegy) borvidéki besorolása.

44. ábra: A doronaki borút (Dobronak Község 1998).

Valódi határmenti együttműködés keretében lehetne képezni a turizmusban, vendéglátásban dolgozó szakembereket, falusi vendégfogatókat, a borút-egyesületek tagjait. A három kisvárosban működő középiskolákban a kétnyelvű oktatásra támaszkodva Lendván, a szlovén nyelv tanítására alapozva Szent-

gotthárdon, magyarul pedig Lentiben nappali-, esti- és levelező tagozaton, valamint téli tanfolyamokon tanulhatnának a leendő és a gyakorló vendégfogadók, szállásadók.

A hatértérségben működő vállalkozások együttműködését és a szállítási kapacitások kihasználását segítené Rédicsen egy logisztikai központ kiépítése.

A turizmus fejlesztése, mint minden a térségben, nem valósulhat meg külső segítség nélkül. A saját források gyengesége, illetve hiánya miatt az országos és az európai uniós pályázati programok révén elnyerhető támogatásokkal a szlovéniai településekben csökkenthető a munkanélküliség, a magyar határmenti falvakban növekedhet a népesség, javulhat körösszetétele, gazdasági aktivitása.

A korábbi fejlődés gátja volt, hogy a vizsgált térség a három ország Graz-Maribor-Nagykanizsa-Szombathely közötti területe, ahol földrajzi és történelmi okok miatt nem alakult ki egy olyan központ, amely szervező centrum lehetne. Szentgotthárd, Lenti, Lendva és Muraszombat sem képes e feladat ellátására, a nagyobb városokkal való intenzív kapcsolat a közlekedés már említett jellemvonásai miatt akadályokba ütközik.

A sikeres együttműködés feltétele a közlekedési kapcsolatok további javítása. A Muraszombat-Zalalövő vasúti összeköttetés visszaállítása után szükséges volna a Rédics és Lendva/Lendava között hiányzó vasúti pálya újjáépítése. A jogilag ma is létező vonal a magyar-szlovén-horvát kapcsolatok továbbfejlesztésében is fontos tényező lehetne. A vasúti összeköttetés helyreállításához nyolc kilométer hosszú pályaszakaszt kellene megépíteni az eredeti nyomvonalon. A beruházáshoz a számítások szerint 500 millió forintba volna szükség, a vonal a MÁV szerint magánvasútként működhetne. A fejlesztést az Őrség-Göcsej-Hetés térségi területfejlesztési társulás is támogatja.

A magyar-szlovén közlekedési kapcsolatok javításának további hangsúlyos része a közúti közlekedés fejlesztése. A határszakasz déli részén az épülő

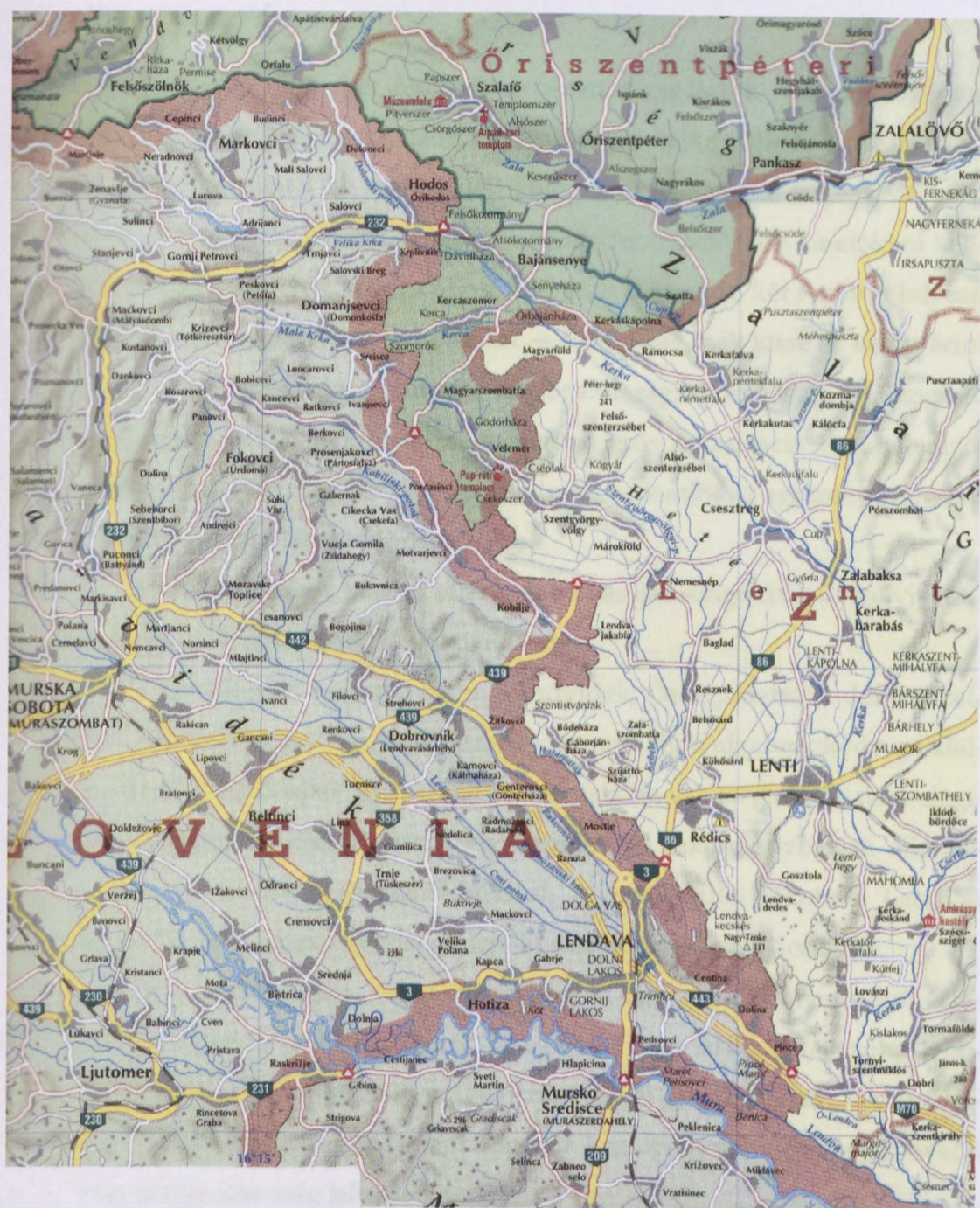

M 7-es autópálya folytatásaként az M 70-es autót Tornyiszentmiklós–Pince között halad át a magyar–szlovén határon. A tervek szerint az út Lendvát/Lendavát nyugatról megkerülve, a falvak belterületén kívül a Göntérháza–Turnišče közötti szakasz után Muraszombattól délre folytatódna Szlovénia belső területe felé (45. ábra). Az útvonal a magyar–szlovén–horvát közúti kapcsolatok szempontjából is fontos, mert a muraszerdehelyi/Mursko Sredice-i, Horvátország felől érkező forgalom is rácsatlakozhat. A térképen szereplő nyomvonal helyett Szlovéniában a Murával párhuzamos 3. számú út fejlesztését preferálják, valószínűleg a szlovén–horvát kapcsolatok további erősítése miatt. (Az autót Tornyiszentmiklósig tartó magyarországi szakaszán 2004 őszén megindult a forgalom.)

A közös közlekedésfejlesztési programokban nem szerepel hasonló beruházás a magyar–szlovén határszakasz északi, vendvidéki részén. Ennek oka a nemzeti parkokhoz tartozó területek védelme, a még ma is viszonylag zárt térség fejlesztéséhez fejlettebb úthálózatra lenne szükség.

A magyar–szlovén határtérség fejlesztése, integrálása az Európai Unióba további közös programokkal és jelentős uniós finanszírozással valósítható meg. Az integráció fontos feltétele, hogy a terület déli része, a magyar–szlovén–horvát határtérség közös Interreg programban vegyen részt.

45. ábra: A közúthálózat fejlesztése a magyar–szlovén határszakasz déli részén.

10. ÖSSZEGRÖZÉS

A magyar-szlovén határ két oldalán elvégzett vizsgálatok eredményeként a kutatási célok során megfogalmazott kérdésekre az alábbi válaszok adhatók.

- A vizsgált terület a 20. század elején még nem határmenti térségként is fejletlen volt. A Magyarországra jellemző modernizációs folyamatokból kedvezőtlen földrajzi fekvése és adottsági miatt kimaradt, két fogalmi folyosó között a közlekedés – vasúthálózat – fejlesztése csak kissé és későn érintette. A népesség döntő hányada mezőgazdasági termelésből élt, amelyre tulajdonviszonyok tekintetében a nagyon erős polarizáció volt jellemző: több ezer holdas nagybirtokok, uradalmak, valamint az agrárnépesség önellátását is alig biztosító törpebirtokok.

Az egyes települések közötti eltérések a táji sajátosságokból, a nyelvi-etnikai és vallási különbségekből következtek.

A három történeti-néprajzi tájon (Vendvidék, Őrség, Hetés) a domborzathoz, talajadottságokhoz és a vízrajzi viszonyokhoz alkalmazkodó gazdálkodás volt a jellemző, a népesség kenyérgabona szükségletét ki nem elégítő növénytermesztéssel, zömében természetes takarmánybázisú állattartással és jelentős erdőgazdálkodással. A terület déli részén a Lendva-hegy–Tenke kedvező kitettségű lejtőin a szőlőtermesztés dominált.

A térség északi részén – a Vendvidéken – egy zárt tömbben vend/szlovén anyanyelvű népesség élt, az Őrség és a Hetés területén abszolút többségű, vagy teljes egészében magyar népességű falvak voltak. Lendva-hegyet a szlovén szőlőműves napszámosok letelepedése miatt vegyes nyelvi összetételű lakosság jellemezte.

A falvak közül központi funkcióik intézményeik, relatív fejlettségük révén kiemelkedtek az 1910-ben nem városi jogállású járási székhelyek: Alsólendva és Szentgotthárd. Népességük foglalkozási szerkezete a kiegyezés

utáni relatív gazdasági fejlődés és intézményeik miatt városias, lakosságuk nyelvi-vallási tekintetben differenciáltabb, mint a falvaké.

- Az I. világháború után meghúzott határok szervesen összetartozó településcsoportokat és népességet szakítottak szét. Az új határok kijelölése során sem az északi, sem a déli részen nem vették figyelembe a tradicionális nyelvi-etnikai, vallási, közigazgatási, közlekedési kapcsolatokat. A helyszíni tájékozódás után minimális korrekciókat hajtottak végre, nem sokat változtattak a kettévágott tájak lakóinak életén.
- A határ kijelölése után a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került területen és a Magyarországon maradt településeken is az új helyzethez kellett alkalmazkodni. Új közigazgatási beosztás jött létre, tucatnyi zsákfaluk keletkezett, a határ két vasútvonalat is kettévágott. A mezőgazdasági termelést a kettősbirtokosság révén a törpebirtokokon az eredeti tulajdonosok folytatták. A határ szlovén oldalán felosztották az Eszterházy család alsólendvai uradalmát. Ennek során az Alsólendva környéki magyar többségű falvakban szlovén lakosságú kolóniákat hoztak létre, megváltoztatva az érintett települések nyelvi-nemzetiségi szerkezetét. Az új határ akadályozta a népességet vallása gyakorlásában is: templomok és plébániák, lelkészségek kerültek a határ egyik, hozzájuk tartozó hívők a másik oldalra. A határmenti területek mindkét államban valódi perifériákká váltak.
- A határtérség lakóinak életét alapvetően meghatározta a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, majd Jugoszlávia és Magyarország kapcsolata. Az anyanyelv használata a hivatalokban és az iskolákban megszűnt, vagy akadályokba ütközött. A magyarok kimaradtak az Eszterházy birtokok felosztásából, a törpebirtokok nem biztosították az agrárnépesség megélhetését. Az új állam támogatta a külföldi munkavállalást, a kereset reményében, és a kisebbségi lét nehézségei miatt sok magyar vándorolt ki Európa fejlettebb országaiba, Észak- és Dél-Amerikába, Ausztráliába.

- A korábban is kisebbségben élő magyarországi szlovének életét a határ kijelölése után a közigazgatási, vallási kapcsolatrendszer megváltozása befolyásolta. Az 1941–1945 közötti időszakban a Magyarországhoz visszacsatolt Muravidéken a magyarok, 1945 ősztől a jugoszlávok „törlesztettek” a másik féltől elszenvedett valós, vagy vélt sérelmekért. Mindkét állam internáló táborokba zárta az általa nem kívánatosnak ítélt személyeket.

A határtérség lakóinak életében 1949-től a KOMINFORFM Jugoszláviát elítélő határozatának következményei érvényesültek. A teljes magyar-jugoszláv határszakasz magyar oldalán aknazárat telepítettek, majd 1950-ben kijelölték a határsávot, amelybe csak engedéllyel lehetett belépni, illetve azt elhagyni. A határsáv lakói elzáródtak az ország belső területétől, az állami gazdasági és területfejlesztési programokból kimaradtak, a térség még inkább valódi perifériává vált.

- A magyar-szlovén határtérségben a 20. és 21. század fordulóján az előző évtizedekben történtek következményei figyelhetők meg. A települések összes lakóinak száma alig változott, de területileg átrendeződött. A falvak lakóinak aránya 80%-ról 39%-ra csökkent, a városoké 20%-ról 61%-ra növekedett. A magyarországi települések közül a falvakban nagyon jelentős csökkenés, a városokban nagyarányú növekedés játszódtott le. Az átrendeződés oka a falusi munkahelyek hiánya, a rossz közlekedési kapcsolatok, az intézmények hiánya és visszafejlesztése miatt kialakult elvándorlás a közeli és távolabbi városokba. A folyamat következménye: erős törpefalvasodás, az 50–100 főnél kisebb népességű falvak megjelenése a térségben. A lakók elhalálozása és elvándorlása miatt az érintett településekben üresen maradt lakóépületek a 20. század végétől egyre nagyobb számban második otthonokká válnak.

Szlovéniában is jelentős mértékben csökkent a falvak népessége, Lendván/Lendaván kissé nőtt. A változás oka a lakosság el- és kivándor-

lása volt. Ennek következménye az öregedő népesség, a kedvezőtlen korszerkezet, az alacsony foglalkoztatottság és az inaktív keresők magas aránya. A munkanélküliség Magyarországon kevésbé, a szlovén oldalon nagyobb arányban jellemző. Az intézmények a kisvárosokban és a közigazgatási szerepkörű településekben koncentrálnak.

- A határtérség települései közül az új kihívásokra a nagyobb népességszámú, kedvezőbb korszerkezetű, alapellátást biztosító falvak tudtak pozitívan reagálni. 1990 után az ivóvízellátás és a telefonhálózat fejlesztése miatt e két területen megszűntek a falvak között különbségek, ugyanakkor a kis települések intézményhálózata tovább ritkult. A kisebbségi lét előnye a kis tanulólétszámú óvodák és iskolák fenntartása a nagyobb állami támogatás miatt.
- A szlovéniai magyar és a magyarországi szlovén kisebbség helyzete a XX. század végén pozitívan változott. Az önálló Szlovén állam és a rendszerváltozás utáni Magyarország által megkötött államközi egyezmények, valamint a két ország alkotmánya és vonatkozó törvényeik garantálják a kisebbségi jogok érvényesítéseit. Mindkét államban megalakultak az 1990-es évek elején az országos és a helyi kisebbségi szervezetek, amelyeknek a két kisebbség érdekképviselésében mindkét szinten alapvető jelentőségük van. Lényeges eltérés a két állam között, hogy a muravidéki magyaroknak van egy képviselői mandátuma a Szlovén parlamentben, de a magyarországi kisebbségek országgyűlési képviselője még nem oldódott meg. Mindkét kisebbség életében meghatározó, hogy kis létszámuk miatt az anyanyelvű oktatás teljes körű kiépítése nem lehetséges. Az anyanyelvi közép- és felsőfokú szakképzés az államközi szerződések által biztosított anyaországi ösztöndíjak segítségével valósul meg.
- A 21. század elején a magyar-szlovén határmenti kapcsolatok alakulásában, a döntő tényező a határok nyitottsága, a közlekedési hálózatnak a ha-

tárátkelőkhöz, a két ország közötti és a nemzetközi forgalomhoz illeszkedő fejlesztése, ezzel a valódi gazdasági együttműködés lehetőségének megteremtése. A határszakasz középső és déli részén a vasúti- és a közúti közlekedés fejlesztésével, a Lenti Kistérség és a Lendvai/Lendavai Közigazgatási Egység között kialakulóban lévő gazdasági kapcsolatokkal ígéretes folyamatok indultak el, amelyek a határtérség népességének mindennapjaiban is pozitív hatásúak. A határszakasz északi részén (Felsőszölnöktől Szalafőig) hasonló változások még nem tapasztalhatók. Ezen a területen több külső segítségre van szükség, melyek között a közlekedés és a humán erőforrások fejlesztése elsődleges.

- Magyarország és Szlovénia egy időben lezajlott Európai Unió csatlakozás lehetőséget ad a határszakasz északi részén a magyar-osztrák-szlovén, a határszakasz déli részén a jövőbeni magyar-horvát-szlovén közös a fejlesztésekhez.

11. Ábrajegyzék

	oldal
1. ábra: A magyar–szlovén határtérség.....	9
2. ábra: A vizsgált települések.	11
3. ábra: A térkapcsolatok formái (TÓTH J. 1999).....	24
4. ábra: A KGST országok határ menti régióinak tipikus kapcsolattartási lehetősége (TÓTH J. 1999)....	25
5. ábra: A népességszám alakulása 1869–1910 között (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	38
6. ábra: A keresők foglalkozási megoszlása Alsólendván 1910-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	39
7. ábra: A keresők foglalkozási megoszlása Lentiben 1910-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	40
8. ábra: A keresők foglalkozási megoszlása Szentgotthárdon 1910-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	41
9. ábra: A falvak nagyságrendi típusai 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	45
10. ábra: A gyermekkorú népesség aránya falvanként 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	47
11. ábra: A időskorú népesség aránya falvanként 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	48
12. ábra: A kereső népesség aránya falvanként 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	49
13. ábra: A mezőgazdasági keresők aránya a falvakban 1910-ben (KSH alapján szerk.: MOHOS M.).....	51
14. ábra: A népesség megoszlása anyanyelv szerint falvanként 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	53
15. ábra: A népesség megoszlása vallási felekezetek szerint 1910-ben falvanként (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	54
16. ábra: A falvak közigazgatási kapcsolatai 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	56
17. ábra: Az Osztrák-Magyar Monarchia felosztása 1918–1920 (forrás: PÁNDI L. [szerk.] 1997. Köztes-Európa 1763–1993 p. 293).....	58
18. ábra: Határmegállapítás a Muravidéken 1921–22 (forrás: ZSIGA T. 1996 p. 141.).....	61
19. ábra: A keresők foglalkozási megoszlása 1930-ban Lentiben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	66
20. ábra: Szlovén kolóniák az Esterházy-uradalomban (szerk.: MOHOS M.).....	72
21. ábra: Jugoszlávia felosztása 1941-ben (forrás: PÁNDI L. [1997] Köztes-Európa 1763–1993 p. 461).....	80
22. ábra: A határmenti kisvárosok népességszámának alakulása 1869–2001 között (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	92
23. ábra: A mai magyarországi falvak népességszámának alakulása 1910–2001 között (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	96
24. ábra: A határ menti falvak nagyságrendi típusai 2001-ben (KSH és szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	98
25. ábra: A szlovén határ menti falvak népességszámának alakulása 1910–2002 között (KSH és szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	99
26. ábra: A népesség megoszlása kor és nemek szerint Lendvajakabfán 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	103
27. ábra: A népesség megoszlása kor és nemek szerint Rédicsen 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	103

28. ábra: A gyermekkorúak aránya a magyar határmenti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	105
29. ábra: Az időskorúak aránya a magyar határmenti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	106
30. ábra: Az aktív keresők aránya a magyar határ menti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	107
31. ábra: Az eljáró dolgozók aránya a magyar határ menti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	108
32. ábra: A mezőgazdaságban dolgozó aktív keresők aránya 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	109
33. ábra: Az iparban dolgozó aktív keresők aránya a magyar határ menti falvakban 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	111
34. ábra: A működő vállalkozások száma a falvakban (szerk. MOHOS M.).....	113
35. ábra: A vizsgált települések intézményei és ellátottsága 2001-ben (szerk. MOHOS M.).....	117
36. ábra: A két kisebbség létszámának alakulása 1950–2001 között anyanyelv szerint (KSH és szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	120
37. ábra: Szlovénia népességének nemzetiségi megoszlása 2002-ben (szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	124
38. ábra: A nem szlovén népesség nemzetiségi megoszlása Szlovéniában 2002-ben (szlovén népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	124
39. ábra: A szlovéniai magyarok korcsoportok és nemek szerint 2002-ben (szlovén népszámlálás adatai alapján szerk. MOHOS M.).....	126
40. ábra: A magyarországi szlovének nemzetisége, anyanyelve és kulturális kötődése 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	134
41. ábra: A szlovén nemzetiségűek területi megoszlása Magyarországon 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	135
42. ábra: A szlovén kulturális kötődésűek területi megoszlása Magyarországon 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	136
43. ábra: A Zalaötvő–Muraszombat vasútvonal (forrás: ANGYAL L. – BENKŐ S. 2000. 187 p.).....	147
44. ábra: A doronaki borút (Dobronak Község 1998).....	155
45. ábra: A közúthálózat fejlesztése a magyar–szlovén határszakasz déli részén.....	158

12. Táblázatok jegyzéke

	oldal
1. táblázat: Vas megye járásai és járási székhelyei 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	33
2. táblázat: Zala megye járásai és járási székhelyei 1910-ben (KSH alapján szerk. MOHOS M.).....	38
3. táblázat: A vizsgált települések birtokosok szerint 1787–1910 között (KSH és uradalmi iratok alapján szerk. MOHOS M.).....	44
4. táblázat: A magyarok arányának alakulása 1910 és 1941 között (KSH és jugoszláviai népszámlálási adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	78
5. táblázat: A népesség anyanyelvének és nemzetiségének arányváltozása (%) a Vendvidék falvaiban 1960–1990 között (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	133
6. táblázat: A népesség gazdasági aktivitása a Vendvidék falvaiban 1990-ben és 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	138
7. táblázat: Az aktív keresők megoszlása gazdasági áganként a Vendvidék falvaiban 1990-ben és 2001-ben (KSH adatok alapján szerk. MOHOS M.).....	138
8. táblázat: A szlovén–magyar Phare CBC által támogatott határ menti projektek (Forrás: Vas Megyei Önkormányzati Hivatal 2002).....	150

13. Felhasznált irodalom

AGNEW J. 2002. *Az államhatárokon átnyúló politikai hatalom földrajza: terület, identitás és mozgás a világpolitikában.* Regio 13. (2) pp. 3–30.

A HATÁR, AMELY ELVÁLASZT ÉS ÖSSZEKÖT 2002: Mohos Mária (szerk.) Pécs

- Mohos Mária: *A szlovén- magyar nyelvhatár térségének tudományos feldolgozásai*
- Hajdú Zoltán: *A közigazgatási határok változásai a Kárpát-medencében*
- Ferenczy Gábor: *Zala megye közigazgatási térszerkezetének változásai 1989-ig*
- Majdán János: *Egy rég-új vasút szerepe a szlovén - magyar határ mentén*
- Mohos Mária: *Kisvárosok a határ mentén*
- Munda Hirnök Katalin: *A rábavidéki szlovének szerepe a határokon átnyúló kapcsolatokban*
- Kozár Mária: *A szlovén szervezetek törekvései a megmaradásért*
- Kobolka István: *Legális és illegális határátlépők a szlovén - magyar határon*
- Zámbo Péter: *A „vasfüggönytől” a schengeni határellenőrzésre való felkészülésig és a Magyar Határőrség részvétele a közbiztonság fenntartásában*
- Gyúicz László: *A turizmus lehetőségei a szlovén - magyar határ mentén*

ALSÓ-LENDVA NAGYKÖZSÉG MILLENIUMI EMLÉKKÖNYVE 1896: Nagykanizsa

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAINAK NÉPSZÁMLÁSAI Budapest

A MURA MENTE ÉS A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS 2000: Lendvai Füzetek 17.

ANGYAL E. 1996: *A vend kérdés* In.: *A vend kérdés* Budapest

ANGYAL L. – BENKŐ S. 2000. *Az ötös folyosó.* MÁV Igazgatóság, Szombathely

- ASCHAUER, W. 1995: Dimensionene und Aspekte grenzüberschreitender Regionsbildung im ungarisch – österreichischen grenzraum - Frankfurten Wirksshafts- und Sozialgeographische Schriften 67.
- ASCHAUER, W. 1996: Themen und Betrachtungsweisen In.: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Határon innen – határon túl Szeged, pp. 224 – 230.
- AUBERT A. 1996: A turizmus Magyarország határmenti térségeiben In: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Határon innen – határon túl Szeged, pp. 336-344.
- AUBERT A. 1999: Az ökoturisztikai területfejlesztés szükségessége és modellje Magyarországon In.: Tóth J. - Wilhelm Z. (szerk.): Változó környezetünk) Pécs, pp. 74-82.
- AZ 1850. ÉS 1857. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1993: Központi Statisztikai Hivatal Budapest
- ÁCS Z. 1984: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon Budapest.
- BARÁTH Á. 1998: Psychosocial aid for children and elderly in kódogy in their coming hone: A program proposal Zagreb, University of Zagreb Medical School.
- BARTA GY. – BELUSZKY P. – BERÉNYI I. 1975: A hátrányos helyzetű területek vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Földrajzi Értesítő XXIV. évf. 3. füzet, pp. 299-399.
- BAZSIKA E.-GYURICZA L. 1999: Összehasonlító vizsgálatok Lenti és Bad Radkersburg idegenforgalmában Földrajzi Közlemények, Bp. 3-4. szám pp. 129 - 144.
- BELLOSICS B: Alsó-Lendva és vidéke Turisták Lapja, IV. évf. 7. szám
- BENCE L. 1994: Írott szóval a megmaradásért Győr - Lendva
- BENCE L. 2001: A kétnyelvű oktatás problémái Szlovéniában In.: Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek Sándor László (felelős szerk.) MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Pécs, pp. 237-244.
- BENCZE G. 1986: Zala megye leírás a reformkorban Zalai Gyűjtemény 23. szám Zalaegerszeg
- BENKŐ A. – FODOR I. 2002: In.: Héthatáron - Tanulmányok a határ menti települések földrajzából Pál Ágnes(szerk.) JGYF Kiadó, Szeged, pp. 109-117.

- BERÉNYI I. 1988: A határmenti térségek kutatásának szociálgeográfia aspektusai In.: *A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái* Pécs, pp. 58-61.
- BERÉNYI I. 1992: Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései *Földrajzi Tanulmányok*, 22. Akadémiai Kiadó, Budapest, 165. p.
- BÍRÓ L. (szerk.) 1996: *Eltűnő falvak - elfogyó nép? (Kistelepülések Zalában)* Zala megyei Önkormányzati Közgyűlés Zalaegerszeg.
- BOKOR S. 2001: Egy kis tanszék a kisebbségekért In.: *Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek* Sándor László (felelős szerk.) MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Pécs, pp. 225-227.
- BUFON, M. 1993: *Cultura and social dimensions of borderlands: the case of the Italo - Slovene trans-border area* - *GeoJournal* 30(3), pp. 235-240.
- BUFON, M. 1996: *Social integration in the Italo - Slovene Gorizia transborder region* - *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 87/3, pp. 247-258.
- COX, A. - FURLONG, P. 1995: *Utilities contracting and the EU procurement rules: national contract awards behaviour under the EU directives* - *Utilities Policy* 3-4, pp. 199-206.
- CSAPÓ T. 1977: *Az Északnyugat-Dunántúl humán erőforrásai* Tér és Társadalom MTA RKK 1977. 1. pp. 39-56.
- CSAPÓ T. 1988: *Vas megye határmenti térségeinek népességföldrajzi elemzése* In.: *A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái* Pécs, pp. 101-118. p.
- CSAPÓ T. 1996: *Határmenti együttműködések Vas megyében* In.: Pál Ágnes - Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) *Határon innen - határon túl.* Szeged, pp. 367-377.
- DÖVÉNYI Z. - TOLNAI GY. 1991. *A falusi munkanélküliség néhány kérdése Magyarországon* *Juss*2, pp. 105-109.
- ÉGER GY. 1993. *Multietnikus határtérségek Közép-Európában* Régió 3. szám, pp. 34-55.
- ÉGER GY. 1994. *a: Etnikum, régió, vallás a hármashatárok menti településeken* *Tér és Társadalom Szolnoki Nyári Egyetem*, pp. 156-162.

- ÉGER GY. 1994. b.: A határ két oldalán (Az életkörülmények és életmód azonosságáról és különbségéről az osztrák - magyar határtérségben) Agrártörténeti Szemle XXXVI. évf. 1-4. szám, pp. 160-166.
- ÉGER GY. 1996. a.: Régió és periféria Magyarságkutatás 1995-1996. Budapest, pp. 237-246.
- ÉGER GY. 1996. b.: Gyepű vagy periféria? Néhány közép-európai határ menti térség hosszú távú demográfiai iránya - Iskolakultúra, szeptember, pp. 34-37.
- ÉGER GY. 1996. c.: Kettős tükörben. Etnikai preferenciák néhány közép-európai határtérségben - Pro Minoritate V. évf. 3. szám, pp. 95-106.
- ÉGER GY. 1997. a.: Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet - Közép - Európában In.: Varga Cs. - Tibori T. (szerk.) A mai világ és a forgatókönyvei. Budapest, pp. 223-242.
- ÉGER GY. 1997. b.: A határ, ami elválaszt és összeköt. Életmód, életkörülmények, etnikai preferenciák az országhatár mentén élő magyar népesség körében Limes 2. szám, pp. 87-116.
- ÉGER GY. 2000: Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet - Európában. Osiris Kiadó, Budapest.
- EKÉNYÉ ZAMÁRDI I. 1996.: A határmentiség tükröződése a vándorlásban In.: Pál Ágnes - Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) Határon innen - határon túl. Szeged, pp 52-62.
- ENYEDI GY. 1980: Falvaink sorsa Budapest, pp. 185.
- ERDŐSI F. 1988: A határmenti térség kutatásáról In.: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái Pécs, pp. 18-30.
- ÉRINTKEZŐ KULTÚRÁK, KISEBBSÉGI ÉRTÉKEK (Identitás, kultúra, kisebbség) 2001: (Felelős szerkesztő: Sándor László) MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Pécs
- Szarka László: Identitás, etnicitás, közösségépítés
  - Jadranka Damjanov: A szomszéd népek kultúrájának ismerete és a tudat alakítása
  - Sándor László: Nemzetiségi és vallási etnikumok Baranyában (1782-1848)
  - Göncz László: A Mura mente és a térség magyarságának társadalmi jellemzői a 19. századtól napjainkig

- Trócsányi András – Wilhelm Zoltán: *A Dél-Dunántúl, mint a multikulturális modell megvalósulásának egyik lehetséges helyszíne*
- Sokcsevcics Dénes: *tovább élő sztereotípiák történelmi gyökerei a horvátok magyarságképeiben*
- Horváth László: *A horvátországi magyarok aktuális kérdéseiről*
- Szkála Károly: *Távegyüttműködés az integráció és a globalizáció időszakában*
- Horváth László: *A Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság tevékenysége*
- Barics Ernő: *A Horvát Tudományos Kutatók Egyesületének munkájáról*
- Bognár András: *Adatok a horvátországi magyarok népességszámának alakulásáról*
- Baráth Árpád: *Magyarok a világban: a horvátországi magyarság veszteségei a délszláv háborúban 1991-1996*
- Kalapis Rókus: *A horvátországi magyar tudományos és civil egyesületek*
- Mukicsné Kozár Mária: *A szlovén szervezetek törekvése a megmaradásért*
- Hirnök Katalin: *A magyarországi (Rába vidéki) szlovének kutatására irányuló törekvések Szlovéniában*
- Kovács Attila: *A Lendva vidéki kolonizáció 1919 és 1924 között*
- Mohos Mária: *Közigazgatási változások a szlovén – magyar határ menti térségekre*
- Majdán János: *A vasút hatása a szlovén – magyar határ menti térségekre*
- Bokor Sándor: *Egy kis tanszék a kisebbségért*
- Göncz László: *Gondolatok a Mura vidéki (szlovéniai) magyarság tudományos tevékenységéről*
- Varga József: *A Mura vidéki magyarság mai nyelvállapotáról*
- Bencze Lajos: *A kétnyelvű oktatás problémái Szlovéniában*
- Rudas Jutka: *Irodalom és kulturális identitás a Mura-vidéken napjainkban*

- Hozzászólások
  - Fodor István: *A Dráva, amely összeköt, elválaszt, majd újra összeköt*
- FÉNYES E. 1847: *Magyarország leírása*. Pest, Beimel.
- FÉNYES E. 1851: *Magyarország gographiai szótára I.-IV. kötet*. Pest, Kozma Vazul.
- FÉNYES E. 1857: *Ausztriai Birodalom statistikája és földrajzi leírása*. Pest, Heckenast Gusztáv.
- FERENCZY G. 2002: *Zala megye közigazgatási térszerkezetének változásai 1989-ig*
In.: Mohos Mária (szerk.) *A határ, amely elválaszt és összeköt* Pécs, 2002, pp. 17 – 44.
- FILEP A. 1982: *Vendvidék Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, pp. 523.
- FUJS, M. 1992: *Obnova v prekmurju*. Zbornik Soboškega Muzeja 2. Murska Sobota, 32-42. p.
- FUJS, M. 1995: *Kleklov politični portret* In.: *Kleklov simpozij v rimu Celje*
- GENORIO R. – KLADNIK D. – OLAS L. – REPOLUSK P. 1983: *Muravidék nemzetiségileg vegyes területe* In.: *Lendva Község Informacije – Híradója* pp. 89-119.
- GOLOBICS P. 1996: *A határmenti térségek városainak szerepe az interregionális együttműködésben Magyarországon* In.: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) *Határon innen – határon túl*. Szeged, pp. 224-230.
- GÖNCZI F. 1914: *Göcsej és kapcsolatos Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése*. Kaposvár.
- GÖNCZ L. 1996: *Fejezetek Lendva történetéből* Lendva, pp. 119.
- GÖNCZ L. 2001: *A muravidéki magyarság 1918-1941* Lendva, pp. 367.
- GÖNCZ L.- NAGY Z. 1998: *Őrségi végeken – Na robovih Őrséga* Lendva, pp. 65.
- GÖNCZ L. – BENCZE L. – KULČAR, S. – UNGER, M. (szerk.) 1998: *Zakaj? Miért?* Lendvai Füzetek 16. MNMI Lendva/Lendava
- GÖNTÉR J. 1998: *Dobronak – Múlt és jelen a határ mentén* Lendva, pp. 139.

- GRÁFIK I. 1996: Régiók a határon: sors, örökség és esél y Vasi Szemle L. évf. 4. szám pp. 622-623.
- GRÁFIK I. 2000: Hármashatár – közép-európai nemzeti traumától a népek találkozási helyéig Néprajzi látóhatár IX. évf. 3-4. szám pp. 117.
- GRESA I. 1988: A többszörösen hátrányos helyzetű térségek fejlődési lehetőségei Zala megye aprófalvas térségének példáján In.: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái Pécs, pp. 200-203.
- GYURICZA L. 1996 a.: Szlovénia függetlenné válásának hatása Lenti és környékére In.: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) Határon innen – határon túl. Szeged, pp. 288-298.
- GYURICZA L. 1996 b.: Neue Tendenzen und Entwicklungen im West-Zala-Gebiet in den neunziger Jahren. In.: Drozg, V. szerk.: Nove smeri prostorskega razvoja) Maribor, pp. 183 - 195.
- GYURICZA L. 1996 c.: A szlovén–magyar határforgalom változása a kilencvenes években, s ennek hatása Nyugat-Zalára Muratáj 96/2. Lendva/Lendava pp. 86-95.
- GYURICZA L. 1997: Nyugat-Zala turizmusa a szlovén utazás szemléletében (Egy kérdőíves felmérés tanulságai Muratáj 97/1. Lendva/Lendava pp. 106-114.
- GYURICZA L. 1998: Die Wirkung des slowenischen Einkaufstourismus auf das Leben von Lenti In.: Aubert A. - Miszler M. (szerk.): Globalization-Regionalization/Regionalismus Pécs, pp. 170-179.
- GYURICZA L. 1999: Nyugat-Zala tájhasznosításának alakulása a kilencvenes években In.: Fülek Gy. (szerk.): A táj változásai a Kárpát-medencében Gödöllő, pp. 63-69.
- GYURICZA L. 2000: A tájhasznosítás története és mai helyzete a magyar - szlovén államhatár mentén In.: Schweitzer F. - Tiner T.(szerk.): Tájkutatói irányzatok Magyarországon MTA FKI Budapest. pp. 55 -75.
- GYURICZA L – FOKI M. 2001: Alternativen zum Tourismus in einem benachteiligten Kleinraum in der Grenzregion Obmejna območja Univerza v Maribor Maribor, pp. 121-136.
- GYURICZA L. 2002: A turizmus lehetőségei a szlovén – magyar határ mentén In.: Mohos Mária (szerk.) A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs, 2002, pp. 158 –173.

- HAJDÚ Z. 1988: Az államhatárok és a határmenti területek politikai földrajzi kutatása
In.: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái
Pécs, pp. 38-41.
- HAJDÚ Z. 1990: A településpolitika szocialista modelljének kialakítása Magyarországon
(1949 – 1951) Tér - Idő - Társadalom In.: Tóth József (szerk.)
RKKI DTI Pécs.
- HAJDÚ Z. 1992: Település- és településhálózat-fejlesztési politika Magyarországon az
államszocializmus időszakában Földrajzi Közlemények XL. kötet, 1-2.szám,
pp. 29-37.
- HAJDÚ Z. 1996: A magyar – horvát határmenti együttműködés dilemmái In.: Pál
Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk) Határon innen – határon túl.
Szeged, pp 306-312
- HAJDÚ Z. 2001: Magyarország közigazgatási földrajza. Bp., - Pécs, Dialog Campus
Könyvkiadó
- HAJDÚ Z. 2002: A közigazgatási határok változásai a Kárpát – medencében In.: Mo-
hos Mária (szerk.) A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs, 2002, pp. 17 – 44.
- HAJÓS F. 1987: A nemzetiségi problematika megoldása jogi szempontjai a Szlovén
Szocialista Köztársaságban In.: Lendva Község Informacije - Híradója pp. 76-
79.
- HALÁSZ A. 1999:Jeles napok, népi ünnepek a Muravidéken Lendva
- HALÁSZ A. (szerk.) 2000: Vállalkozók határ menti együttműködése. Kisipari Kamara
Lendva/Lendava, 450 p.
- HARDI T. 2003: A közigazgatási rendszer regionalizációjának elképzelései Tér és
Társadalom XVII. évf. 1. pp. 213-225.
- HOÓZ I. 1992: A határmenti települések elnéptelenedése Statisztikai Szemle, de-
cember, pp. 1005-1017.
- JUHÁSZ GY.(szerk.) 1994: Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből Budapest
- JUHÁSZ J. – MÁRKUSZ L. – TÁLAS P. – VALKAI L. 2003: Kinek a békéje? Háború
és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest
- KÁROSSY CS. 1988: Az őrségi falvak térkapcsolatainak néhány jellemzője a tömegköz-
lekedés és a munkaerő-ingázás alapján In.: A sajátos helyzetű térségek
terület- és településfejlesztési problémái Pécs, pp. 94-100.

- KISS L. 1980: Földrajzi nevek etimológiai szótára Budapest, pp. 274 – 275.
- KERECSENYI E. 1994: Távol a hazától. Lendva-vidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások Lendva, 1994. pp. 100.
- KLEKLOV SIMPOZI J V RIMU 1995 Celje
- KLEMENČIC, V. 1981: Mladinski raziskovalni tabor Prekmurje Ljubljana, Institut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja
- KLEMENČIC, V. 1987: Državna meja na območju SR Slovenije in obmejna območja kot geografski fenomen. In: Razprave in gradivo 20. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, pp. 57-81.
- KLEMENČIC, V. 1989: Az olasz és magyar nemzetiség helyzete és a nemzetiségileg vegyes területek ismertetése a szlovén Isztriában és a Muravidéken a szociális geográfia szempontjából In.: Lendva Község Informacije – Híradója pp. 81-86.
- KLEMENČIC, V. 1995: Szlovénia és Magyarország közös problémái a geopolitikai helyzet és az európai integráció tükrében Földrajzi értesítő XLIV. évf. 1995. 3-4 füzet, pp. 281-288.
- KLEMENČIC, V – BUFON, M. 1994: Cultural elements of integration and transformation of border regions: the case Slovenia Political Geography 13(1), pp. 73-83.
- KLEMENČIC, V – PAKK M. 1970: Demografska struktúra narodnostno mešanega ozemlja v Prekmuru In.: Inštitut za goeografijo Ljubljana pp. 8.
- KOBOLKA I. 2002: Legális és illegális határátlépők a szlovén – magyar határon In.: Mohos Mária (szerk.) A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs, 2002, pp. 129-138.
- KOCSIS K. 1998: Telepítések és az etnikai térszerkezet a Kárpát-medence határvidékein (1944-1950) In.: Illyés S. – Tóth P.P (szerk.) Migráció. Tanulmánygyűjtemény I. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, pp. 123-146.
- KOCSIS K. 1998. Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin. Geographical Research Institute & Minority Studies Programme. Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- KOMAC, M. 1999: A nemzeti közösségek védelme a Szlovén Köztársaságban. Nemzeti-ségi Intézet – Ljubljana 76 p.
- KOSIC J. 1996: A szlovének élete a Mura és a Rába között In.: A vend kérdés Budapest

- KOVACSICS J. 1996: *A határokon átnyúló részek szerepe a pusztuló falvakban* Demográfia, XXXIV. Évf. 4. szám 291-332. p.
- KOVACSICS J. 2000: *Szentgotthárd és környéke Szentgotthárd környéki, dél-burgenlandi, őrségi és vendvidéki falvak és nemzetiségek (1183-1995)* Budapest
- KOVÁCS T. 1991: *A határmenti fekvés szerepe a falusi települések életében Tér és Társadalom*1, pp. 41-53.
- KOVÁCS Z. 1990: *A határ menti területek központhálózatának átalakulása az első világháború után Földrajzi Közlemények XXXVIII. Kötet 1-2. szám, pp. 3-16.*
- KOVÁCS A. 1997: *A lendvavidéki magyarság a demográfiai adatok tükrében 1910-1991 között JPTE BTK Modernkori Történeti Tanszék – diplomadolgozat Pécs, 88. p.*
- KOVÁCS A. 2000: *A magyar – szlovén nyelvhatár és a trianoni határ In.: Lendvai füzetek 17. Lendva / Lendava, pp. 113-*
- KOVÁCS A. 2002: *Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között PTE BTK Multidiszciplináris Doktori Iskola – Doktori (Ph.D) disszertáció. Pécs, 271. p*
- KOVÁCS A. 2004: *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között Lendva. 460. p.*
- KOZÁR M. 2002: *A szlovén szervezetek törekvései a megmaradásért In.: Mohos Mária (szerk.) A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs, 2002, pp. 125– 128.*
- KOZÁR MUKIČ M. 1984: *Slovensko Porabje – Szlovénvidék, Ljubljana – Szombathely, 1984.*
- KOZLER P. 1849: *Slovinci na Ogerskim Slovenija, Ljubljana 1849, list 55, 56, 57, 58.*
- KÓSA L. – FILEP A. 1978: *A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 192.*
- KÖVÁGÓ L. 1964: *A magyarországi délszlávok 1918-1919-ben Budapest*
- LACKÓ L. 1975: *Magyarország elmaradott területei (Egy kutatás eredményei és tapasztalatai) Földrajzi Értesítő XXIV. évf. 3. füzet, pp. 243-269.*

LACKÓ L. 2002: A sajátos helyzetű térségek problematikája, különös figyelemmel a határmenti területekre In.: Héthatáron - Tanulmányok a határ menti települések földrajzából Pál Ágnes(szerk.) JGYF Kiadó, Szeged, pp. 61-70.

LAZAR B. – GAŠPAR M. 1997: Židvej Lendavi – A lendvai zsidóság Lendva, pp. 133.

LENDVA KÖZSÉG KÖZLEMÉNYEI, 1981. Lendva.

LOVÁSZ GY. 1986: Délnyugat Dunántúl hidrometeorológiai erőforrásai. Földrajzi Közlemények 1-2, pp. 20-41.

M. KOZÁR M. 1992: A magyarországi szlovének demográfiai sajátosságai. Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910-1990.) Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, pp. 333-338.

MAGYARORSZÁG ÉS SZLOVÉNIA. 1997: Úton az Európai Unió felé. 1991-97. KSH, 1997. Budapest, 1998.

MAJDÁN J. J. 2001: A vasút hatása a szlovén – magyar határ menti térségekre (In.: Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek – identitás, kultúra, kisebbség Felelős szerkesztő: Sándor László Pécs, 2001. pp. 205 – 223.

MAJDÁN J. 2002: Egy régi – új vasút szerepe a szlovén – magyar határ mentén In.: Mohos Mária (szerk.) A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs, 2002, pp. 77 – 98.

MIKOLA S. 1928: A vendség múltja és jelene Budapest

MOHOS M. 1996 a.: A határ túlsó oldalán. Muratáj 96/2. Lendva/Lendava pp. 96 - 104.

MOHOS M. 1996 b.: Népeségföldrajzi vizsgálatok a magyar – szlovén határmentén In.: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) Határon innen – határon túl Szeged, pp. 313-318.

MOHOS M. 2000: A szlovén - magyar nyelvhatárról készült adatfelvétel, tudományos feldolgozások és kutatások - Muratáj 2000/1-2. Lendva/Lendava pp. 168 - 174.

MOHOS M. 2001: Közigazgatási változások a magyar – szlovén határ menti térségben In.: Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek – identitás, kultúra, kisebbség

(Felelős szerkesztő: Sándor László) Pécs, pp. 189 – 204.

MOHOS M. 2002 a.: A határ elválasztó és összekapcsoló szerepe a magyar – szlovén határszakaszon In.: „...Ahol a határ elválaszt” Pásztor Cecília (szerk.) Balassagyarmat – Várpalota pp. 548 - 558.

MOHOS M. 2002 b.: Kisvárosok a határ mentén In.: Mohos Mária (szerk.) A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs, 2002, pp. 99 –112.

MOHOS M. 2003: A magyar – szlovén nyelvhatár változásai 1900-2000 In.: Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében Kozma István – Papp Richárd (szerk.) Budapest, pp. 89-122.

MUNDA HIRNÖK K. 1992: Vzroki in razvoj poljedelskega sezonskega zaposlovanja med porabskimi Slovenci na Madžarskem. In: Razprave in gradivo 26-27. Ljubljana, Inštitut za narodna vprašanja pp. 238-248.

MUNDA HIRNÖK K 1999: Šolstvo v zamejstvu. Madžarska. In: Enciklopedija Slovenije, 13. zv., Ljubljana, pp. 95-96.

MUNDA HIRNÖK K. 2001: A magyarországi (Rába vidéki) szlovének kutatására irányuló törekvések Szlovéniában In.: Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek – identitás, kultúra, kisebbség (Felelős szerkesztő: Sándor László) Pécs, 2001. pp. 161-167.

MUNDA HIRNÖK K. 2002: A rábavidéki szlovének szerepe a határon átnyúló kapcsolatokban In.: Mohos Mária (szerk.) A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs, 2002, pp.113–124.

NAGY K. 1925: Az alsólendvai ellenforradalom Zalaegerszeg

NÉPEK A MURA MENTÉN (LJUDE OB MURE, VÖLKER AN DER MURE, LJUDDI UZ MURE) 1996: Szerkesztette: Janez Balažic és Vándor László Murska Sobota, Zalaegerszeg

(A régészeti és középkori témákban közreadott cikkek itt nem kerülnek felsorolásra)

- Király István: Mura-menti tapasztalatcsere a 19. század elején (A cséplés gépesítésének kezdetei)
- Fujs, Metka: Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih slovincih
- Halász Imre: Iskola és iskoláztatás a 19. század második felében a Mura menti községekben
- Nečak, Dušan: Pokrajina ob Muri po letu 1918

- Németh József: *Két nép fia és tudósa, Pável Ágoston*
- Göncz László: *Magyarok a Muravidéken és a közösség nemzeti tudatának alakulása 1920 után*
- Bence Lajos: *Az írott szó, mint tudatformáló erő a kisebbségben*
- Lešnik, Avgust: *Informbirojevski sport leta 1948 –Še vedno izziv za raziskovalca*
- Repe, Božo: *„Liberalizem” v Jugoslavanski in Madžarski Komunistični Partiji*
- Nečak Lük, Albina: *Jezikovna razmerja na območju med Muro in Rabo*

NOVOTNY G. 2003. *Határokon átnyúló városhálózatok: újabb intézményi divat az európai határon átnyúló együttműködésekben? Tér és Társadalom XVII. évf. 1.szám. pp. 191-211.*

NIJKAMP, P. 1993: *Border region and infrastructure networks in European integration process - Environment and Planning C: Government and Policy 11(4), pp. 431-446.*

OKVÁTH I. 1999: *Háborús előkészületek a déli határszakaszon a hidegháború kezdeti szakaszában (1949–1955).* In: PAP N. – TÓTH J. (szerk.) *Változó világ, átalakuló politikai földrajz.* JPTE TTK FI – Pécs, pp. 237–245.

ORMOS M. 1983: *Padovától Trianonig 1918-1920* Budapest

ORMOS M. 1998: *Magyarország a két világháború korában* Debrecen

PAK, M. 1993: *The geographical aspects of border and regional development - Dela 10, pp. 222.*

PÁL Á. 1996: *Dél-alföldi határmenti települések társadalom-gazdaságföldrajzi jelentősége* In.: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) *Határon innen – határon túl.* Szeged, pp 181-190.

PÁL Á. (SZERK.) 2002: *Héthatáron - Tanulmányok a határ menti települések földrajzából* Pál Ágnes JGYF Kiadó, Szeged 2002.

PÁVEL Á. 1936: *Őrségi képek* Vasi Szemle

PÁVEL Á. 1947: *Magyarok és szlovének, Magyarország és Kelet-Európa* Budapest

RAGÁLYI J.R. 2000: *Kishatárforgalom Trianon után Országhatár, 52/1. 31-32. p.*

- RUTTKAY É. 1995: Határok, határmentiség, regionális politika Comitatus, 1995. december 23 - 35. p.
- RECHNITZER J. 1997: Az Északnyugat-Dunántúl térségének gazdasági adottságai és versenyelőnyei Tér és Társadalom MTA RKK 1997. 1. 1.-38. o.
- RECHNITZER – NÁRAI M. (szerk.) 1999: Elválaszt és összeköt – a határ MTA RKK Pécs – Győr, 307. p.
- RÓNAI A. 1939: Nemzetiségi problémák a Kárpát-medencében Földrajzi Közlemények 1939. IV. szám
- SAJTI E. 1997 a.: Kényszerpályán. Magyarok Jugoszláviában 1918-1941 Szeged
- SAJTI E. 1997 b.: A jugoszláviai magyarok politikai szervezkedéseinek lehetőségei és korlátai (1918-1941) Regio, 1997. 2. szám
- SEBŐK L. 2002: A határokon túli magyarság néhány népeszszerkezeti jellemzője és perspektívái Kisebbségkutatás 11. évfolyam. 2. szám pp. 237-246.
- SEVER, B. 1990: Pomurje A – Z. Priročnik za popisnika in poslovenega cloveka. Murska Sobota
- ŠKOLČ, J. 1998: Pregled (so)financiranja kulturnih programov in projektov v letu 1998. Ministrstvo za kulturo republike Slovenije, Ljubljana 278 p.
- SOKCSEVICS D. – SZILÁGYI I. – SZILÁGYI K. 1994: Déli szomszédaink története Budapest
- STIPKOVICS F. 1994. a: Porabski Slovenci. Dodatki k zgodovini porabskih Slovencev 1945-1949, Celldömölk.
- STIPKOVICS F. 1994. b: A Rába menti szlovének történetéből Régio, 5. évf. 2. szám 91-105. p.
- SÜLI-ZAKAR I. 1996: A határokon átnyúló kapcsolatok erősítésének lehetőségei a Kárpátok eurorégió területén, pp. 46 – 51.
- SÜLI-ZAKAR I. 1991: Határmenti falusi térségek társadalom-földrajzi problémái ÉK-Magyarországon Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből, No. 175. Debrecen, pp. 231 – 244.

- SÜLI-ZAKAR I. 2002: A határok és a határmentiség szerepe a területfejlesztésben
In.: Héthatáron - Tanulmányok a határ menti települések földrajzából Pál Ágnes(szerk.) JGYF Kiadó, Szeged, pp. 71-92.
- SZENTMIHÁLYI I. 1977: Hetés és Lendva-vidék néprajzi sajátosságai
- SZILÁGY I. 2003: A szlovén nemzettudat elemeinek változásai In.: Nemzeti és regionális identitás Közép – Európában (szerk.) Ábrahám B. – Gereben F. – Stekovics R. Piliscsaba, pp. 181-200.
- SZILÁGY I. 2003: Törésvonalak az önálló Szlovéniában 1991-2001. In.: Nemzeti és regionális identitás Közép – Európában (szerk.) Ábrahám B. – Gereben F. – Stekovics R. Piliscsaba, pp. 499-507.
- SZONDI I. – GYÉMÁNT R. – PETRES T. 2003: Magyar települések a Muravidéken Területi Statisztika 6. (43) évf. 2. szám pp. 150-167.
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 1996. Határon átnyúló térkapcsolatok a Nyugat – Dunántúlon In.: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) Határon innen – határon túl. Szeged pp. 354-366.
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 1997: A kistérségek gazdasági és társadalmi jellemzői és trendjei Északnyugat-Dunántúlon Tér és Társadalom MTA RKK 1997.1.471.-182.o.
- TANTALICS B. 1996: Lenti története II. 1949-1945-ig Lenti
- TANTALICS B. 1997. a.: Szíjártóháza története Lenti
- TANTALICS B. 1997. b.: Zalasombatfa története Lenti
- THIRRING L. 1942: A délvidéki népszámlálás előzetes eredményei Magyar Statisztikai Szemle 1942. 1. szám
- TÓTH G. 2003: A Mura-szabályozás története PTE BTK Diplomadolgozat, Pécs, 89. p.
- TÓTH J. 1996: A regionális fejlődés kezdetei és mai problémái a Kárpát – medencében In.: Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) Határon innen – határon túl. Szeged pp. 27– 47.
- TÓTH J. – CSATÁRI B. 2002: Az Alföld határmenti területeinek vizsgálata. In.: Héthatáron - Tanulmányok a határ menti települések földrajzából Pál Ágnes (szerk.) JGYF Kiadó, Szeged, pp. 29-41.

- VAKARCS K. 1935: Szentgotthárd és környékének ismertetése Szombathely
- VAKARCS K. 1939: A Szentgotthárd – Muraszombati járás ismertetése Szombathely
- VARGA J. 2001: A kétnyelvű oktatás problémái Szlovéniában In.: Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek Sándor László (felelős szerk.) MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Pécs, pp. 237-244.
- VARGA S. – PIVAR E. 1979: Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete Lendva
- VARGA S. 1992: A lendvai plébániatemplom történetéből Győr
- VARGA S. 1993: A Lendva-hegyi bortermelés Lendva
- VARGA S. 1994: A szlovéniai magyarok helyzete 1919-1941 között Muratáj, 1994.1. szám
- VARGA S. 1995: A szlovéniai magyarok Honismeret, 1995. 2, 3. szám
- VARGA S. 1997: A dobronaki plébánia történetéből Lendva
- VÁRADI M M. – WASTL-WALTER D.- VEIDLER F. 2002: A végek csöndje. Határnarratívák az osztrák – magyar határoidékról Regió 13. évf. 2. szám pp. 85-105.
- VASSEL K. 1924: A déli országhatár kitűzése Nagykanizsa
- VENCELJ P. - KLEMENČIČ, V. – LUKANOVIC-NOVÁK S. 1994: Minderheiten im Alpen Adria – Raum Ljubljana
- VIDA I. 1999: Egy petesházi tűzér visszaemlékezései a második világháborúra 1941-1945 Lendva
- ZÁMBÓ P. 2002: A „vasfüggönytől” a schengeni határellenőrzésre való felkészülésig és a Magyar Határőrség részvétele a közbiztonság fenntartásában In.: Mohos Mária (szerk.) A határ, amely elválaszt és összeköt Pécs, 2002, pp. 139-171.
- ZUPANČIČ J. 1994: Ali je socialnoekonomsko in politično prestrukturiranje narodnih manjšin pogoj njihovega preživetja – primer manjšin v Sloveniji in Slovencev v sosednjih državah. In Manjšine v prostoru Alpe-Jadran, Ljubljana, 90-95 (ur. Vencelj, P. – Klemenčič, V. – Lukanovič Novak, S.).

ZSIGA T. 1996: Muravidéktől Trianonig   Lendva

<http://www.sigov.si/zrs/eng/index.html>

Magyarország népessége és gazdasága 1996. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 60-61.

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása 1912. Első rész. Budapest.

Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal

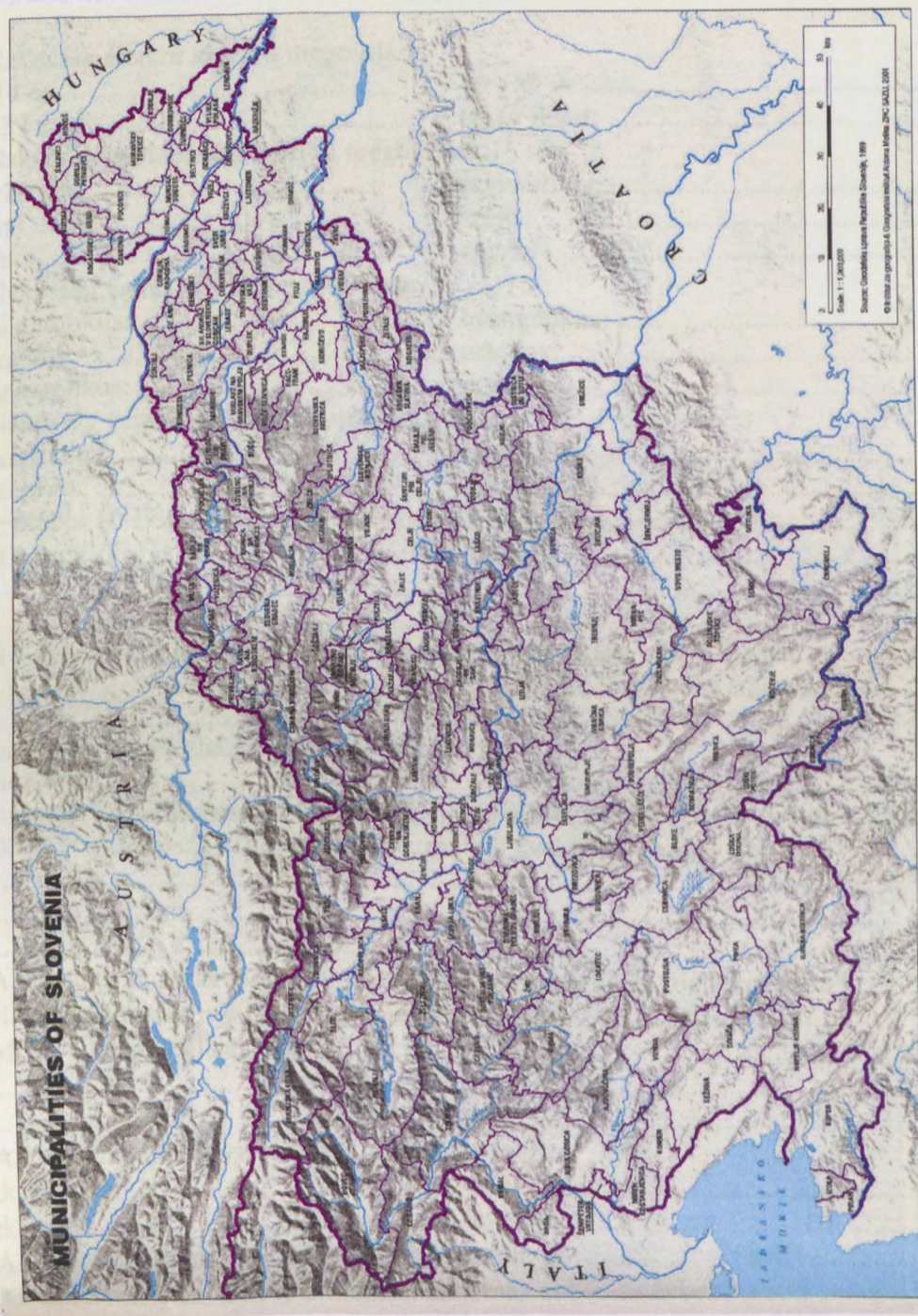
Vas megye statisztikai évkönyve 1898, Szombathely, KSH Vas megyei Igazgatósága 1990. évi Népszámlálás, 20. Vas megye adatai, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal

HATÁRMEGÁLLAPÍTÁSI IRATOK 66/1921.

14. Mellékletek

1. sz. melléklet: Szlovénia közigazgatása (forrás: NAS 2001. 23 p.)

2. számú melléklet: Határmenti térségek – kérdőív

A település neve: .....

1. A lakosság életkor szerinti megoszlása:

0 - 14 év: ..... 40 - 59 év: .....

15 - 39 év: ..... 60 év felett: .....

2. A lakosság nemzetiségi szerinti megoszlása:

magyar: ..... szlovén: .....

cigány: ..... szerb: .....

horvát: ..... egyéb: .....

3. A lakosság vallás szerinti megoszlása:

római katolikus: ..... evangélikus: .....

református: ..... ortodox: .....

görög katolikus: ..... egyéb: .....

4. A lakosság végzettség szerinti megoszlása:

szakképzetlen: ..... középfokú: .....

szakképzett: ..... felsőfokú: .....

5. Az utóbbi 10 évben a lakosság létszáma nő, stagnál vagy csökken? .....

6. Mi a fogyatkozás oka? (előregedés, elköltözés, stb.) .....

7. Mi a gyarapodás oka? (születések száma nő, beköltözés, stb.) .....

8. Van-e a faluban és ha igen, hányan vannak:

alkoholista ..... drogfogyasztó .....

9. Amennyire csak vissza tud emlékezni, ill. ha idősebbek mesélték, történt-e a falubeli-
ek között öngyilkosság? Ha igen, mikor, melyik években és hány ilyen esetről
tud? .....

10. A település munkaképes korú lakosainak hány százaléka foglalkoztatott? .....

11. Hányan vannak a nyilvántartott munkanélküliek? .....

12. Mi a munkanélküliség oka? .....

13. A munkanélküliek megoszlása végzettség szerint:

szakképzetlen: ..... középfokú: .....

szakképzett: ..... felsőfokú: .....

14. A munkanélküliek megoszlása nemek szerint: nő: ..... férfi: .....

15. Az önkormányzat hány közmunkást alkalmaz ebben az évben? .....

16. Milyen munkákat végeznek a közmunkások? .....

17. Van-e az önkormányzatnak foglalkoztatási koncepciója, ha igen, ez miből áll? (ha van az önkormányzatnak írásban elkészített terve, kérem csatolja egy másolatát a kérdőívhez, amennyiben ez lehetséges)

.....

.....

18. A foglalkoztatottak közül hányan dolgoznak helyben? .....

19. Kik a legnagyobb foglalkoztatók a vonzáskörzetben és ezek helyileg hol vannak?

.....

.....

20. A főfoglalkozásúak megoszlása az egyes ágazatokban:

Mezőgazdasági szövetkezetben: .....

Helyi iparban: .....

Vonzáskörzetben lévő ipariüzemben: .....

Egyéb vállalkozók: a)kereskedelemben .....

b)vendéglátásban .....

c)iparban .....

d)egyéb .....

Alkalmazottak: a)kereskedelemben .....

b)vendéglátásban .....

c)oktatásban .....

d)egészségügyben .....

e)államigazgatásban .....

f)pénzügy .....

g)egyéb .....

21. Van-e az önkormányzatnak helyi, elkülönített pénzügyi alapja? Ha van az miből képződik és mire fordítják? .....

.....

22. Van-e az önkormányzatnak bevétele helyi iparüzési adóból? Ha van, ez az összbevétel kb. hány százalékát teszi ki? .....

23. A településen működő vállalkozások közül hány nyereséges és hány veszteséges?

.....

24. Hány vállalkozás szűnt meg és milyen okból? .....

.....

25. Tervez-e helyben valaki új vállalkozást és milyen? .....

.....

26. Tervez-e valaki külső ember új vállalkozást a településen és milyen? .....

.....

27. Részt vesz-e az önkormányzat bármilyen vállalkozásban, és ha igen, milyenben és milyen eredménnyel? .....

.....

.....

28. Van-e az önkormányzatnak településfejlesztési koncepciója, ha igen ez miből áll? (ha van az önkormányzatnak írásban elkészített terve, kérem csatolja egy másolatát a kérdőívhez, amennyiben ez lehetséges)

29. Van-e az önkormányzatnak környezetvédelmi terve, és ez mire vonatkozik? (ha van az önkormányzatnak írásban elkészített terve, kérem csatolja egy másolatát a kérdőívhez, amennyiben ez lehetséges)

30. Az önkormányzat költségvetése hogyan oszlik meg a fejlesztések, a fenntartások és a szociális juttatások között? (%) .....

31. Miben látja az önkormányzat a település fejlesztésének lehetőségeit? .....

32. Mire lenne szükség a kibontakozáshoz? (húzza alá a megfelelőket és fontossági sorrendet is állítson fel közöttük!)

állami segítség

külföldi segítség

külső tőkebefektetők

kölcsön

szellemi tőke

kapcsolatok

jó terv

belső egyetértés

információ

33. Milyen pozitív dolgokkal rendelkezik (adottságok) a település a kibontakozáshoz?

34. Együttműködik-e az önkormányzat a településen vagy azon kívül levő társadalmi szervezetekkel, és ha igen melyekkel? .....

35. Van-e határátkelő a településen? Ha igen, milyen? (nemzetközi, magyar-szlovén), mióta működik? .....

36. Van-e a határ másik oldalán fekvő településsel vagy településekkel valamilyen együttműködési kapcsolata, ha van, mely településekkel és mely területen (gazdasági, kulturális, természetvédelmi, stb.)? .....

37. Ha nincs hivatalos kapcsolata, van-e valamilyen más jellegű kapcsolata? (rendszeresen igénybe vesznek valamilyen szolgáltatást a szomszédos ország valamely településén, kereskedelmi kapcsolatban állnak, rokonsági, vagy baráti kapcsolatok révén részt vesznek egymás kulturális programjain, stb.) Mely települések ezek és milyen jellegű a kapcsolat velük? .....

.....

38. Vannak-e társadalmi szervezetek a település területén?

Bejegyzett szervezet, éspedig .....

Nem bejegyzett szervezet, éspedig .....

39. Lakóházak száma a faluban: .....

40. Tíz éven belül épült lakóházak száma: .....

41. Hány százaléka rendelkezik a lakásoknak vezetékes vízzel a településen? .....

42. A lakások hány százaléka van bekötve a szennyvízhálózatba?.....

43. Van-e a település területén engedélyezett, a környezetvédelmi előírásoknak megfelelő hulladéklerakó? .....

44. Van-e szervezett hulladékgyűjtés a faluban, ha igen ki végzi? .....

45. Hova kerül a begyűjtött hulladék, ha nincs helyben lerakó? .....

46. A lakások hány százaléka van rákötve gázvezetékre? .....

47. Van-e telefonhálózat és a lakások hány százalékában van telefon? .....

48. Utcai telefonkészülékek száma: .....

49. Önkormányzat által fenntartott utak km-ben: .....

50. Boltok száma és típusa a településen: .....

51. Vendéglátóhelyek és fajtájuk a településen? .....

52. Melyek a leggyakoribb fűtési nyersanyagok a településen? (százalékos megoszlás becslése):

Fa .....

Szén .....

Fűtőolaj .....

Elektromos áram .....

Gáz .....

53. Van-e önkormányzati hivatal és jegyzőség a faluban? .....

54. Van-e bérelhető jármű a településen? Ha igen, milyen jármű és hány db? .....

55. Van-e a településen vasútállomás? Ha nincs hol és hány km-re van a legközelebbi? .....

56. Ha nincs vasútállomás helyben, van-e a legközelebbi állomáson megálló vonatkozó csatlakozó buszjárat a faluból? .....

57. Van-e a faluban távolsági buszjárat? Mely településekre, milyen gyakorisággal mennek ezek a járatok egy átlagos munkanap? (pl. X településre oda 2, vissza 2; Y településre oda 4, vissza 3) .....

.....

58. És ünnepnapokon? .....

59. Elégedett-e a falu közlekedési lehetőségeivel? Ha nem, miért nem, mire lenne szüksége a falunak? .....

60. A lakosság milyen és hány járművel rendelkezik:
 Személyautók száma: .....
 Szállítójárművek: .....
 Erőgépek száma: .....

61. Közösségi rendezvény lebonyolítására alkalmas helyiség van-e a településen? .....

62. Van-e a településen? .....

Megnevezés	Igen	Nem, akkor hol és hány km a legközelebbi	Sajánt önkorm. tartja fenn	Nem, akkor ki?
Óvoda				
Iskola				
Szoc.otthon				
Öregek napk.o.				
Gyógyszertár				
Orvosi rendelő				
Helyben lakó orvos				
Posta				
Helyben lakó lelkész, pap				
Benzinkút				

9. Targyalta-e valójában a település vezetése a kérdésekkel kapcsolatban? Igen nem

10. Ha igen, akkor mennyi alkalommal került ez a kérdés szóba a találkozásokon? egy kétszer három négy-öt több

11. Ismerik-e a településen a választási pontok nyomonkövetését? Igen nem

12. Tudta előre a tervezett állomásokkal? Igen nem

13. Hallott a határállomások helyéről? Igen nem

14. Mit tud az országos választási időpontjáról? pontosan nem ismeri kb. 2000 kb. 2001

15. Jónak tartja-e a választási rendszert? Igen nem

3. sz. melléklet: Kérdések a Muraszombat–Zalalövő vasútvonal építésében érintett települések vezetőihez (2000).

1. Tud-e arról, hogy száz évvel ezelőtt már épült vasút ezen a vonalon?
igen   nem
2. Hallott-e valamit magánemberként a régi vasútról?   nem
• Ha igen, kitől
3. A településen született-e?   igen   nem
4. Ha nem, akkor mikortól él ott?
• 1945-től   1950-es   1960-as   1970-es   1980-as évektől   1992
után
5. Hogyan hallott először az új vasútról?
• magánemberként   hivatalosan tájékoztatták
6. Mikor történt ez?
• évekkel ezelőtt   egy éve   6 hónapja   egy hónapja
7. A hivatalos tájékoztatót ki adta Önnek?
• A közvetlen felettese (megyei vezető)   a minisztérium képviselője
• Országgyűlési képviselő   a vasúti vállalat képviselője
• Egyéb
8. Milyen módon kapott tájékoztatást?
• Szóban   írásban   hivatalos újságban közlönyben
9. Tárgyalt-e vasútépítésről a szomszédos települések vezetőivel?   igen   nem
10. Ha igen, akkor mennyi alkalommal került ez a kérdés szóba a találkozókön?
• egy két-három   négy-öt   sűrűn   naponta
11. Ismerte előzetesen a vasút pontos nyomvonalát?   igen   nem
12. Tudta előre a tervezett állomásokat?   igen   nem
13. Hallott a határállomás helyéről?   igen   nem
14. Mit tud az átadás várható időpontjáról?
• pontosan nem ismeri   kb. 2000   kb. 2001.
15. Jónak tartja-e a vasút építését?   igen   nem

16. A szomszédos településeken dolgozó kollégái jónak tartják-e a vasút építését?

igen   nem

17. A faluban lakók közül vannak olyan polgárok és mennyien, akik elmennek dolgozni a vasút építéséhez?

nem   igen

18. Szíveskedjen számokkal sorrendbe rakni, hogy Ön mit vár az új vonal építésétől

- új munkalehetőségeket   jobb közlekedést   a térség fellendülését
- a falusi turizmus elterjedését   új beruházásokat   egyéb

19. Jelenleg az Ön által vezetett település lakói közül mennyien kapcsolódtak be közvetve, vagy áttételesen az építkezésbe?

- egy-két fő   tíz körül   20 fő fölött   senki

20. Előzetesen félték-e attól, hogy a településükön az építkezés alatt nagy számú idegen jelenik a faluban?

igen   nem

21. Ha igen, akkor szíveskedjen rangsorba állítani a feltételezhető problémákat

- közbiztonság gyengülése   élelmiszerellátás   italellátás
- prostitúció megjelenése   verekedések a munkások és a falusiak között
- lopások növekedése   egyéb

22. Az Ön becslése szerint mennyi új munkahely teremődik a vasút keretei között a térségben?

- 100 körül   100-200 között   200-500 között   500-600 között

23. Amikor megnyílik az új vonal, akkor a településén élők elmennek-e és ha igen mennyien dolgozni a vasúthoz?

nem   igen

24. Körülbelül mennyi a munkaképes korban lévő polgár a településükön?

25. Ebből mennyi a munkanélküli és mennyi a szociális segélyt kapók száma?

26. Milyen iskolai végzettség jellemző e két csoportra?

27. Véleménye szerint a község lakói használni fogják ezt a vasutat?

nem   igen

28. Ha igen, akkor mire?

- napi munkába járásra   bevásárlásra
- ügyintézésre (orvos, kórház, stb.) alkalmoszerűen
- egyéb
- áruszállításra   rendszeresen   alkalmoszerűen

29. Szeretnének egy közvetlen vonatot Muraszombat és Zalaegerszeg között?
igen   nem

30. Ha igen, akkor milyen sűrűn járjon a vonat?

• Naponta oda-vissza   hetente   a hétvégeken

31. Járjon-e nemzetközi gyorsvonat ezen a vonalon Budapestig, illetve Ljubljánáig?
igen   nem

32. Ha járna a nemzetközi gyorsvonat, akkor az menjen a tengerpartig?
igen   nem

33. Utazna-e Ön ezzel a vonattal a fővárosba?   igen   nem

34. A tengerhez igénybe venné-e ezt a gyorsvonatot?   igen   nem

35. Véleménye szerint az új vasút segíti majd a település életét?   igen   nem

36. Szíveskedjen sorrendbe rakni az Ön szerinti változásokat:

- Gyorsan elérik a polgárok a munkahelyüket   az iskolákat
- Muraszombatot   Zalaegerszeget   a fővárost   a tengerpartot
- Lehet árut fuvarozni   katonai jelentősége lesz a vasútnak   egyéb

37. Véleménye szerint a helyi és a környékbeli gazdaságok, vállalkozók az új vasúton árukat is szállítanak?   igen   nem

38. Tud olyan céget, amely előre jelezte az áruszállítási igényét?   igen   nem

39. Ismer olyan terméket, amelyet a környékről érdemes lenne vasúton fuvarozni?

40. Az Ön által vezetett település kapott valamilyen külön állami, vagy vasúti támogatást azóta, hogy nyilvánosságra került az új vonal építése?
igen   nem

41. Nem helyeztek kilátásba semmilyen új települési támogatást a vasút miatt?
nem   igen

42. Mit gondol, ez a vasút kinek hoz majd segítséget:

Önnek?   A családjának?   A településnek?   Az államnak?

43. Ön szerint hosszútávon (10 év) nyereséges, vagy veszteséges lesz ez a vonal?
nyereséges   veszteséges

